

ŽIVE SVJETSKE RELIGIJE

Naslov izvornika

ادیان زنده جهان

Urednik

MUNIB MAGLAJIĆ

Likovno oblikovanje

SALADIN PAŠALIĆ

ABDURRAHIM SOLEJMANI

ŽIVE SVJETSKE RELIGIJE

Preveo s perzijskog
REFIK RAZIĆ

Fondacija "Mulla Sadra"
u Bosni i Hercegovini
Sarajevo, 1433/2012.

Predgovor

Djelo koje je pred vama, dragi čitaoci, ustvari je školska skripta koja je redovno pripremana i predavana na raznim časovima na univerzitetu i u tradicionalnom vjerskom učilištu. Ovo djelo je kratak pregled historije i mišljenja živih religija u svijetu, koje je, naravno, pripremljeno radi upoznavanja studenata sa drugim religijama i u njemu se ne raspravlja o islamu. Na početku ovog djela nalaze se uvodna poglavlja o definiciji religije, podjeli religija i kratka napomena o prvobitnim religijama.

Ovo djelo je pripremljeno za dvije nastavne jedinice, ali je njegov opseg možda malo veći od standardnog opsega dvije nastavne jedinice. Budući da je na univerzitetima i u nekim tradicionalnim vjerskim učilištima ova tema imala različite naslove i da je metoda njezinog predavanja bila, također, različita, to je u najvećoj mogućoj mjeri uzeto u obzir u ovom djelu. Poštovani profesori mogu, s obzirom na naslove poglavlja ili s obzirom na nivo razreda i cilj časa, izostaviti neka poglavlja. Naravno, preporučuje se da umjesto izostavljanja, proučavanje nekih jednostavnijih tema prepuste studentima, a da se na časovima samo otklone problemi. Ova knjiga je pripremljena u dvadeset osam dijelova i za dvadeset osam nastavnih sati, i to iz dva razloga: zato što se u nekim centrima održavaju jednočasovna predavanja, a drugi, važniji razlog jeste da kod podjele knjige, s obzirom na primarnost i težinu tema, nije bilo mogućnosti da se nekim religijama posveti više od jednog od dvadeset osam dijelova. Zato u onim centrima u kojima se drže tzv. blok časovi, za svaki čas treba uzeti u obzir dva dijela.

Ovdje smatram svojom obavezom da zahvalim gospodi koja su proučila dijelove ove knjige i dala vrijedne napomene, a to su: doktor Ebu-l-Fadl Mahmudi, Ali Movahedijan Atar, Halil Kanberi, Mudžteba Agaji, Ali Reza Šođai, Mustafa Farhudi, Ahmed Reza Meftah i Muhamed Sadek Ebu Talebi. Zahvalnost pripada i svim djelatnicima i dužnosnicima Instituta za islamsko obrazovanje u Iranu, koji su pripremili uvjete za izdavanje ovog djela. Na koncu trebam izraziti svoju krajnju zahvalnost gospodinu hudžetu–l-islam Hoseinu Tevfikiju, koji je pripremio prije mene jedno djelo o ovoj temi, a moja malenkost se okoristila tim djelom. Nadam se da sam ovim djelom uspio napraviti malu uslugu kulturi svoje zemlje, poštovanim profesorima, studentima i drugim zainteresiranim.

Abdurrahim Solejmani

PRVI DIO
Uvodne rasprave

Prvo predavanje Religija i religije

ŠTA JE RELIGIJA? Ovo je pitanje na koje daje odgovor naučna disciplina filozofija religije. Naučnici drugih naučnih disciplina dali su, također, različite odgovore na ovo pitanje. Naprimjer, sociolozi ili psiholozi su ovu pojavu definirali sociološkim ili psihološkim pojmovima. Ali, glavno mjesto rasprave o “definiciji religije” jeste filozofija religije i naučnici ove discipline mnogo su se trudili da daju jednu sveobuhvatnu i preciznu definiciju. Ipak, čini se da njihov trud nije polučio neki uspjeh.

John Hick ovako prenosi primjere definiranja religije koji predstavljaju različite sklonosti:

- **Fenomenološka definicija**¹: Religija je “spoznavanje jednog Bića ponad čovjeka, koje ima apsolutnu moć i posebno, vjerovanje u određenog Boga ili bogove, koji su dostojni poslušnosti i obožavanja.” (*Skraćeni Oksfordov rječnik*)
- **Psihologijska definicija**: Religija jesu “osjećanja, djelovanja i iskustva pojedinaca u vrijeme osamljenosti, koje oni stječu onda kada sebe izlože naspram bilo čega što imenuju bogom.” (*William James*)
- **Sociologijska definicija**: Religija je “ukupnost vjerovanja, djelovanja, slogana i religijskih institucija koje su pojedinci među ljudima izgradili u različitim društvima.” (*Talcott Parsons*)

¹ Definicija koja nastoji objasniti ono što je među svim prihvatljivim oblicima religije zajedničko.

- **Naturalistička definicija:** Religija je “ukupnost naredbi i zabrana koje su prepreka slobodnog djelovanja naših talenata” (*Raynakh*) ili druga definicija koja ima više istomišljenika: “Religija je zapravo moral kome osjećanja i emocije daruju uzvišenost, toplinu i jasnoću.” (*Matthew Arnold*)
- **Religijska definicija:** “Religija je priznavanje zbilje da su sva stvorenja očitovanje jedne snage koja je veća od našeg znanja i spoznaje.” (*Herbert Spencer*) Ili definicija da je “religija odgovor čovjeka na božanski poziv”.²

Jedan muslimanski autor je sabrao gledišta mnogih zapadnih naučnika o definiciji religije. Prema njegovim riječima islamski naučnici ovako definiraju religiju: “Religija je jedna božanska institucija koja vodi posjednike zdravog i razboritog uma, one koji ispravno razmišljaju – samostalno i voljno – prema dobru i valjanosti na Ovom Svijetu i uspjehu i spasenju na Onom Svijetu i upravlja ih prema duhovnoj i materijalnoj koristi i sreći.”³

John Hick, nakon što je naveo ove definicije, kaže:

“Sve ove definicije su na neki način ‘konstruirane’. Znači da prvo uzimaju u obzir koje značenje ovaj pojam treba imati, a zatim mu ga u obliku jedne definicije pripisuju. Možda bi bliže stvarnosti bilo da pojam ‘religija’ nema jedno značenje koje svi prihvataju, već da se mnogobrojne pojave nazivaju religijom i međusobno su povezane što Ludwig Wittgenstein naziva ‘porodična sličnost’.”⁴

Wittgenstein navodi primjer “igre”. On kaže: “Koji god element igre da uzmemo u obzir, vidjet ćemo da neke igre nemaju taj element. Da li igra postoji radi uživanja? Neke igre

² John Hick, *Philosophy of Religion*, prijevod na perzijski Behzad Saleki, str. 15-16.

³ Muhamed Abdullah Daraz, *Uvod u istraživanje o povijesti religija*, str. 59-63.

⁴ John Hick, *Philosophy of Religion*, str. 16.

postoje radi stjecanja koristi. Da li je igra rivalstvo? U nekim igrama učestvuje samo jedna osoba. Da li je za igru potrebna vještina? Neke igre se zasnivaju na sreći. Tako nema niti jednog obilježja koje bi bilo zajedničko svim igrama. S tim u vezi, ako uzmemo u obzir sličnosti članova neke porodice, vidjet ćemo da njihove oči, nos i kosa nisu potpuno jednaki, ali da neki članovi porodice imaju slične oči, neki imaju sličan nos, a nekima je kosa međusobno slična. Moguće je da dva člana porodice ne budu imali nikakve međusobne sličnosti, ali da svaki od njih ima neku sličnost sa drugim članovima porodice. Dakle, naprimjer, postoji deset obilježja od kojih je svako zajedničko nekim članovima porodice. Ta obilježja su skup 'porodičnih sličnosti'."

John Hick dalje kaže: "Možda nećemo naći nijednu pojavu koja će biti zajednička svim religijama, ali postoji skup obilježja od kojih je svako zajedničko nekim religijama." Dakle, prilikom definiranja religije trebamo se okoristiti primjerom "porodičnih sličnosti".⁵ On kaže da iako ni jedno obilježje nije zajedničko svim religijama, ipak "vjerovanje u spasenje i izbavljenje" postoji u svim velikim i usavršenim religijama svijeta. Tako se u prvobitnim religijama nije obraćala pažnja na spasenje i izbavljenje, već je imalo važnost čuvanje ravnoteže između naredbi i izbjegavanja nesretnih pojava.⁶

Izgleda da pitanje "definicije religije" ima izvjesnu vezu sa naučnom disciplinom historija religija, jer određuje djelokrug zanimanja ove discipline. Sa definiranjem religije postaje jasno koja vjerovanja se mogu smatrati religijom da bi historičar religija raspravljao o njima. Ali, činjenica je da su religije i njihov broj bile određene od početka i napor za definiranje religije uložen je zbog toga da bi se pronašle zajednička obilježja među vjerovanjima koja se nazivaju "religijom".

⁵ Isto, str. 23-24.

⁶ Isto, str. 25.

Klasifikacija religija

Pitanje koje se posebno tiče historičara religija i kojem oni pridaju veći značaj je klasifikacija religija. Prije raspravljanja o religijama treba ih klasificirati da bi rasprava postala lakša i jednostavnija. Zato ćemo ovdje sažeto spomenuti klasifikaciju religija.

a. Prvobitne i napredne religije

Klasifikacija religija koja je u manjoj mjeri predmet neslaganja jeste njihova podjela na "prvobitne" i "napredne". Prvobitne religije odnose se na prvobitne ljude i narode i njihovo najvažnije obilježje jeste jednostavnost. One, suprotno naprednim religijama, nemaju kompliciran teološki sistem. U ovim religijama se većinom obožavaju prirodne pojave i sljedbenici ovih religija nastoje potčiniti prirodne pojave radi osiguranja životnih potreba i otklanjanja prirodnih nesreća. U naprednim religijama ne postoje ova obilježja ili su veoma blijeda. One imaju kompliciran sistem i više pažnje posvećuju biću ili bićima koja su ponad prirode. Njihov glavni motiv je izbavljenje i spasenje u drugom životu.

Navedena obilježja su razlog zašto su prvobitne religije veoma brojne i raznovrsne, tako da u područjima u kojima ove religije postoje, svako selo ili svako pleme ima posebnu religiju ove vrste. Danas se primjeri ovih religija mogu naći među plemenima Afrike, australskim domorocima, američkim starosjedilačkim plemenima i među Eskimima. U narednom poglavlju razmotrit ćemo zajednička obilježja ovih religija.

b. Izumrle i žive religije

Neke religije su postojale u prošlosti i u naprednim civilizacijama. Katkad bi negdje doživjele procvat, ali su postepeno, zbog različitih uzroka, nestale i danas nemaju mnogo

sljedbenika. Upravo zbog tog nazivaju se “izumrlim religijama”. Ovoj grupi pripadaju religije Mezopotamije, drevnog Egipta, stare Grčke i drevnog Rima.

Naspram izumrlih religija stoje žive religije, koje danas imaju značajan broj sljedbenika. Historičari religija u ovu grupu načelno ubrajaju jedanaest religija. To su slijedeće religije: hinduizam, budizam, džainizam, sikizam, zoroastriizam, judaizam, kršćanstvo, islam, konfucijanizam, taoizam i šintoizam.

Glavna pažnja historičara religija usmjerena je na žive religije, a prvobitne i izumrle religije su u manjoj mjeri predmet pažnje i rasprave. Jedna od aktualnih rasprava u vezi s živim religijama – koja je do izvjesne mjere i predmet neslaganja – jeste klasifikacija ovih religija. S obzirom na različite kriterije postoji mnogo načina klasificiranja ovih religija. Spomenut ćemo neke od ovih kriterija:

Učenja

Ponekad se podjela religija vrši na osnovu postojećih učenja u jednoj ili više religija. Na temelju toga o njima se govori kao o božanskim i nebožanskim religijama, o monoteističkim i nemonoteističkim, o vjerovjesničkim i nevjerovjesničkim religijama. U prvoj podjeli na božanske i nebožanske religije ponekad se želi reći da u nekim religijama postoji vjerovanje u Boga, a u nekim ne postoji. Nekada među muslimanima ova podjela ima drugačije značenje. Kod njih se božanskim religijama smatraju one za koje islam vjeruje da imaju božansko porijeklo, kao što su judaizam, kršćanstvo i zoroastriizam, čije je božansko porijeklo u islamu uglavnom prihvaćeno. Nasuprot njima postoje religije u čije božansko porijeklo islam ne vjeruje i ustvari treba reći da islam o njima šuti.

Podjela religija na monoteističke i nemonoteističke zasnovana je na tome što u nekim religijama postoji vjerovanje u jedinog

Boga, a u drugima se znaci ovog vjerovanja ne primjećuju. Razlog podjele na vjerovjesničke i nevjerovjesničke religije je u tome što je u nekim religijama jedan pojedinac posrednik između čovjeka i Boga i izaslanik je Božiji, dok u drugima osnivač religije sebe ne smatra vjerovjesnikom i izaslanikom Božijim.

Razvrstavanje religije na osnovu učenja ima očigledne poteškoće, a neke od njih su sljedeće:

Prvo, ako historičar uzme za mjerilo jednu ili više religija izašao je iz sfere nepristranosti, iako je osnovni uvjet historičara religije nepristranost.

Drugo, moguće je da jedno učenje ne postoji u drugim religijama, ali da njegovi ekvivalenti sa istim obilježjima postoje, iako nemaju izvanjsku sličnost sa tim učenjem. Primjer toga je pojam *avatar* u hinduizmu za kojeg neki smatraju da se može uporediti sa vjerovjesništvom.

Treće, moguće je da sljedbenici jedne religije smatraju da u drugoj religiji ne postoji neko učenje, dok sljedbenici te religije smatraju da oni vjeruju u njega. Naprimjer, oni koji klasificiraju religije na osnovu kriterija monoteizma, hinduističku vjeru ubrajaju u nemonoteističke, dok u isto vrijeme sljedbenici ove religije sebe smatraju jednobošcima i odlomci iz svetih tekstova te religije potkrepljuju njihovo stanovište.

Četvrto, moguće je da se neka religijska učenja ne vide površnim gledanjem, ali sa dubljim uvidom mogu se pronaći. Primjer toga je vjerovanje u postojanje Boga u religijama koje se u ovom značenju ubrajaju u nebožanske, a pronalazi se jednim dubljim uvidom.

Osobe

Ponekad se u nekim religijama osobe uzimaju za mjerilo podjele. Primjer takve podjele religija je podjela na ibrahimovske (abrahamske) i one koje to nisu. Tri religije, judaizam,

kršćanstvo i islam, koje za svoga duhovnog pretka smatraju Ibrahima Halila, nazivaju se “ibrahimovskim religijama”, dok se druge nazivaju “neibrahimovskim”.

Ova podjela, također, ima svoje poteškoće. Prvo, možda je ova podjela poželjna za sljedbenike tri navedene religije, ali sljedbenici drugih religija nemaju nikakve predodžbe o njoj, a osim toga moguće je da na izvjestan način izvodi historičara iz kruga nepristranosti. Drugo, u svakoj podjeli je potrebno da oni koji čine jednu grupu imaju međusobnu sličnost. Naprimjer, u skladu sa ovim kriterijem, religije šintoizam i zoroastrizam nalaze se u grupi neibrahimovskih religija, iako nemaju međusobne sličnosti i ova činjenica pokazuje da nije odabran valjan kriterij za podjelu.

Geografske oblasti

Sljedeća podjela religija je njihova podjela na religije istoka i zapada. Budući da je mjesto rođenja svih živih religija svijeta azijski kontinent, misli se na istok i zapad ovog kontinenta. U ovoj podjeli judaizam, kršćanstvo i islam smatraju se zapadnim religijama, a ostale istočnim religijama.

Ova podjela, također, sa sobom nosi određene poteškoće: Prvo, precizna granica istoka i zapada nije jasna i zato, ako bi se azijski kontinent tačno podijelio, onda bi se možda Iran našao na zapadu Azije. Rezultat toga bio bi da se religija zoroastrizam smatra jednom od zapadnih religija, dok oni koji ovako dijele religije zoroastrizam ubrajaju u istočne religije. Drugo, važniji problem ove podjele jeste da dijeljenje s aspekta geografske pripadnosti nekom području dovodi do toga da se dvije religije koje nemaju međusobnu sličnost nalaze u istoj grupi. Naprimjer, religije taoizam i hinduizam nalaze se u grupi istočnih religija, iako nemaju međusobnu sličnost.

Porijeklo

Sljedeća podjela religija jeste na temelju porijekla. Žive religije svijeta pojavile su se među tri rodoslovlja: semitskog, arijeuskog i mongoloidnog. Ovaj kriterij se čini boljim od prethodnih, jer u njemu nema poteškoća koje postoje u prethodnim. Naprimjer, problem koji je većinom postojao u prethodnim podjelama bio je da se dvije religije, koje nisu međusobno slične, nalaze u jednoj grupi. Ali budući da jedno rodoslovlje u kulturnom smislu ima jedan korijen, a religija se pojavljuje u kolijevci kulture, tako, u principu, one religije koje nastaju iz jednog rodoslovlja i jedne kulture imaju međusobne načelne sličnosti.

U skladu sa ovim kriterijem žive religije svijeta se ovako dijele:

1. Arijevske religije

1. hinduizam
2. budizam
3. džainizam
4. sikhizam
5. zoroastrizam

2. Religije naroda Dalekog istoka

1. konfucijanizam
2. taoizam
3. šintoizam

3. Semitske religije

1. judaizam
2. kršćanstvo
3. islam

Treba istaći činjenicu da ova klasifikacija obraća pažnju na prvobitno mjesto rođenja jedne religije, iako se jedna religija naknadno proširila među pripadnicima druge rase ili se potpuno iselila iz mjesta svog prvobitnog rođenja, Takva je budistička religija koja nema mnogo sljedbenika u prvobitnom mjestu svoga nastanka i većina njezinih sljedbenika su narodi žute rase.

U ovoj knjizi izvršena je podjela religija na osnovu porijekla, tako da su žive svjetske religije klasificirane na tri grupe i govori se sažeto o arijevim religijama, religijama naroda žute rase i semitskim religijama. Prije nego što počnemo govoriti o ove tri glavne grane religija jedno poglavlje ćemo posvetiti prvobitnim religijama.

Za detaljnije proučavanje pogledati sljedeće izvore:

1. Ali Asgar Hikmet, *Historija religija*, pogl. 1-2.
2. Robert Ernest Hume, *World's Living Religions*, prijevod na perzijski jezik Abdurrahim Gavahi, pogl. 1.
3. John Hick, *Philosophy of Religion*, prijevod na perzijski jezik Behzad Saleki, uvod.
4. Doktor Muhammed Abdullah Deraz, *Uvod u istraživanje o povijesti religija*, prijevod na perzijski jezik Sejjid Muhammed Bakir Hodždžeti, pogl. 1.
5. Doktor Muhammed Dževad Maškur, *Sažetak o historiji velikih religija*, pogl. 1.
6. Doktor Golam Ali Arja, *Upoznavanje sa historijom religija*, pogl. 1.

Drugo predavanje Prvobitne religije

U RAZNIM KRAJEVIMA SVIJETA neki ljudi i narodi još uvijek žive na primitivan način. Takvi su australski domoroci, afrička plemena, američka starosjedilačka plemena i Eskimi Sjevernog pola. Ovi narodi nisu znatnije upoznati sa civilizacijom i dostignućima novog svijeta i žive na način kako su živjeli ljudi prije deset i više vjekova, a ponekad kao prahistorijski ljudi. Jednostavnost je obilježje svih aspekata života ovih ljudi. Oni ne samo da se koriste primitivnim sredstvima za osiguranje životnih potreština, nego su i u kulturnom i misaonom pogledu prosti.

Primitivni čovjek ima obilježja koja oblikuju njegovo posebno mišljenje i kulturu. On je toliko zavisn od svog društva i plemena da u stvarnosti nema individualnu i nezavisnu ličnost. On nema mišljenje i vjerovanje odvojeno od svoga društva. On je toliko naklonjen svom društvu da zatvorenih očiju prihvata vijesti, navike i običaje i rijetko sebi dozvoljava da o njima razmišlja i da ih razumijeva. Upravo ta činjenica je uzrok zašto se mišljenje primitivnog čovjeka rjeđe mijenja i preobražava.

Običaji i vjerovanja primitivnog čovjeka su u skladu sa njegovim tjelesnim i psihičkim potrebama. Njegovo mišljenje su izgradile tjelesne potrebe, kao što su: potreba za hranom, vodom, lijekom, liječenjem, i slične njima, te psihičke potrebe, kao što su: potreba za sigurnim utočištem od opasnosti, bolesti, smrti i uništenja. Njegovo religijsko mišljenje uobličeno je u skladu sa njegovim životom i problemima u njemu i on rjeđe razmišlja o spasenju u drugom životu nego

u sadašnjem. Spoznaja primitivnog čovjeka zasniva se većinom na osnovu spoljnjih osjetila i njegovih tjelesnih iskustava. U njegovom mišljenju nema mjesta za mnogo rezonovanja i racionaliziranja. Ove činjenice uzrokuju da religija primitivnog čovjeka ima poseban oblik. Ova religija pripada onom čovjeku koji je prost, lahkovjeran i impulsivan. Zbog ovoga, ona nikada nema složenu strukturu. Primitivni čovjek se na temelju navika i običaja svog plemena, a radi ispunjenja potreba, otklanjanja prepreka i poteškoća, utječe neopipljivim snagama, koje prema njegovom vjerovanju postoje u prirodnim i osjetilnim pojavama, i traži od njih pomoć i upravo to je njegova religija.

S obzirom da su navike, pravila i običaji različitih plemena, a također i prirodne pojave u različitim dijelovima svijeta veoma raznovrsne, tako su i prvobitne religije veoma raznovrsne. Utvrditi tačan broj ovih religija je nemoguće. Svako pleme i selo imaju posebnu religiju, imaju posebne predmete obožavanja i vrše posebne obrede. Ova raznovrsnost čini nemogućim proučavanje i promatranje religijskih vjerovanja i mišljenja svih primitivnih naroda. Ipak, istraživači religije i antropolozi nabrojali su značajke prvobitnih religija. Oni su uvjereni da sve ove religije, sa svom svojom raznovrsnošću i brojnošću, imaju neke zajedničke odrednice. Sve ove religije imaju slična vjerovanja i obrede koji, iako nisu potpuno jednaki, pripadaju jednoj grupi i istovrsni su. Naravno, treba uzeti u obzir da se ponekad neke od ovih značajki, zbog njihove naglašenosti u pojedinim područjima, smatraju jednom vrstom prvobitnih religija. Zajednička obilježja prvobitnih religija su:

1. Vjerovanje u māna

“Māna” je mirna i tiha sila koja se nalazi u svim stvarima svijeta. Ova sila očituje se posredstvom posebnih pojedinaca, u posebnim ličnostima i stvarima i ima neobičnu snagu.

Stvar ili osoba koja posjeduje ovu silu ima posebne moći i primitivni ljudi osjećaju posebno stanje naspram stvari ili osoba koje posjeduju ovu moć. Oni im poklanjaju posebnu pažnju da bi bili sigurni od zla ove moći ili da bi iskoristili ovu moć za uvećanje svoje moći, rodnosti zemlje, plodnosti i tome slično.¹

2. Magija i vraćanje

Primitivna plemena i ljudi radi potčinjavanja ili otklanjanja postojeće sile u prirodi (māna) koriste posebne molitve i obrede koji se nazivaju magija i vraćanje. Ovi obredi imaju različite oblike. Ponekad neki pojedinac koji se naziva "šaman" ili vrač – liječnik, pomoću obreda i posebnih molitvi koje izgovara, ružnog i strašnog izgleda i lica, kakvim je sebe namjestio, neobičnim pokretima i jezovitim kricima, nastoji da moć, koja je uzrokovala bolest jedne osobe, potčini i pokori. Ali, nekada magijsku ceremoniju i vraćanje ne vrši pojedinac nego je vrše svi pripadnici tog plemena. Naprimjer, oni svoje grijehе prenose na neku životinju i ubijaju je, ili grijehе prenose na čamac, potapaju ga i na taj način se spašavaju od nesreća ili će to donijeti rodnost zemlji, plodnost čovjeku ili životinji.²

3. Obožavanje totema

Pustinjska plemena poštuju neke životinje i biljke. Oni neku posebnu biljku ili životinju smatraju svojim praocem i pretkom i prema njoj se ophode na poseban način, a ponekad njezinu sliku tetoviraju na svome tijelu. Naprimjer, totem jednog plemena je kengur, koji je predmet poštovanja plemena i oni vjeruju da u njemu postoji sila māna i da im može pomoći. Pripadnici plemena čak svoju spoljašnjost

¹ Ninian Smart, *The Religious Experience*, str. 29.

² John B. Noss, *A History of the World's Religions*, str. 15; Lewis M. Ho-pfe, *Religion of the World*, str. 23-24.

uređuju u skladu sa totemom i naprimjer kosu na svojoj glavi prave da izgledom podsjeća na kengura.³

4. Vjerovanje u fetiš

Pustinjska plemena vjeruju da u mnogim neživim stvarima postoji moć i snaga. Oni vjeruju da neobične i rijetke stvari, kao što su kamenje i drveće koji imaju neobičan oblik i izgled, imaju posebnu moć i zato se prema njima ophode na poseban način. Istraživači današnjih hamajlija i talismana, koji su svuda rasprostranjeni, smatraju to obožavanjem fetiša.⁴

5. Tabu

Sljedeće vjerovanje koje je rasprostranjeno među svim pustinjskim plemenima je "tabu". Oni vjeruju da je zabranjeno približavanje nekim stvarima ili osobama i ta stvar ili osoba je tabu. Naprimjer, prema njihovom vjerovanju – vođa plemena ima nevidljivu moć i uzimanje njegovih stvari je opasno. Kod svakog plemena je posebna stvar, osoba ili mjesto tabu, znači ne smije joj se približavati. Ako neko počini ovakav grijeh život mu je u opasnosti, mora posebnim djelom nadoknaditi svoje svoj grijeh i dati zadovoljštinu.⁵

6. Očišćenje i zadovoljština

Ako se neka osoba ili pleme ne pridržavaju tabua postaju zaprljani i nečisti i ovaj čin uzrokuje nastanak jednog neprirodnog stanja. Naprimjer, nečisti i škodljivi duh uznemirava tu osobu i

³ John B. Noss, *A History of the World's Religions*, str. 26-27; Lewis M. Hopfe, *Religion of the World*, str. 26; Ninian Smart, *The Religious Experience*, str. 35.

⁴ John B. Noss, *A History of the World's Religions*, str. 15; Lewis M. Hopfe, *Religion of the World*, str. 24.

⁵ John B. Noss, *A History of the World's Religions*, str. 18; Lewis M. Hopfe, *Religion of the World*, str. 25; Ninian Smart, *The Religious Experience*, str. 35.

njegovu porodicu i pleme. Jedini put izbavljenja iz ove situacije je izvršenje obreda očišćenja ili zadovoljština. U svakom plemenu čine se posebne obredi očišćenja od grijeha. Neki od njih su post, šišanje kose, padanje na zemlju i prizivanje duhova, trčanje u vatri ili njezino preskakanje ili ranjavanje dijelova tijela.⁶

7. Animizam

Animizam se javlja u značenju "posjedovanja duha". Primitivni ljudi smatraju da sve postojeće u svijetu, bilo da su životinje ili nežive stvari imaju dušu. Prema njihovom mišljenju kamen, planina, rijeka, vjetar, nebo, Sunce, Mjesec, životinje i biljke, svi oni imaju duše koje se upliću u čovjekov život i pomažu mu, a ako su se naljutili povrjeđuju ga.⁷

Ovi duhovi imaju osjetila, opažanje, volju i nakanu. S njima se može uspostaviti odnos i upraviti ih u posebnoj smjeru. Oni se ljute na čovjekovu nepažnju i raduju se njegovom dodvoravanju i pažnji i pokazuju reakciju. Primitivna plemena vjeruju u moć nekog duha koji prebiva u nečemu, pažljivi su prema njemu i obožavaju ga. Moguće je da to budu Sunce, Mjesec, neke zvijezde i sazviježđa, posebna planina ili rijeka ili druge stvari i upravo ovdje počinje obožavanje prirodnih pojava. Ono što se obožava ustvari je neki duh koji je, prema vjerovanju primitivnih plemena, skriven iza svih prirodnih pojava, a nije njihova vanjska i materijalna pojavnost. Naravno, potrebno je razumjeti da obožavanje prirodnih pojava i poštivanje njih i stvari oko njih nema uvijek obilježje animizma. Ponekad je ovo poštivanje zbog sile māna za koju se smatra da postoji u nekoj stvari. Isto tako, ponekad je neka stvar ili biće simbol neke više sile i njoj se posvećuje pažnja samo kao simbolu. Uprkos tome, obični ljudi ponekad obožavaju samu tu materijalnu stvar, za koju se smatra da ima moć.⁸

⁶ John B. Noss, *A History of the World's Religions*, str. 18-19.

⁷ Lewis M. Hopfe, *Religion of the World*, str. 22.

⁸ John B. Noss, *A History of the World's Religions*, str. 19-20.

8. Vjerovanje u žrtvu

U skladu sa prethodno rečenim, prema vjerovanju primitivnih ljudi iza prirodnih pojava skrivaju se duhovi i sile koji mogu u životu pomoći čovjeku i plemenu ili ih dovesti u nevolju i nesreću. Jedan od načina potčinjavanja ovih duhova i sila i da bi se one upotrijebile jeste prinošenje žrtve. Primitivna plemena daju im poklone da bi zadovoljili i sačuvali zadovoljstvo duhova i prirodnih sila. Ovaj čin žrtve ponekad je donošenje hrane i pića, nekad životinje, a ponekad se žrtvuju ljudi. Nekad je potrebno, da bi se umirila srdžba rijeke ili vulkana, darovati i žrtvovati im jednog ili nekoliko ljudi. Nekada pak, pojedinci sebe žrtvuju da bi spasili druge.

Veoma su raznovrsna vjerovanja i vrste religija u kojima postoji žrtvovanje. U mnogim plemenima ovo vjerovanje je prilično komplicirano, tako da ga izvršavaju posebni pojedinci koji se nazivaju "vračevi", i to na posebnom mjestu i uz posebne obrede.⁹

9. Obožavanje duhova predaka

Primitivna plemena vjeruju da čovjekova duša nakon odvajanja od tijela ima snagu i moć i da može utjecati na sudbinu onih živih. Duh može da se naljuti zbog nepažnje živih i da ih povrijedi ili da bude zadovoljan zbog njihove pažljivosti prema njemu, njihovih darova koje mu prinose i da im pomogne. Zato, primitivna plemena na poseban način prave grobove umrlih i u njih stavljaju hranu, piće i čak skupocjene stvari. Nekada, u prošlim vremenima, zakopavani su supruga i sluge zajedno s umrlim ili su zajedno s njegovim tijelom spaljivani u vatri. Ova plemena vjeruju da zli i nasilni ljudi poslije smrti dobijaju oblik đavola i jezovitih bića, a da dobri i poštjeni ljudi ostaju sveti i poštjeni i da čak stječu božanstvenost.¹⁰

⁹ John B. Noss, *A History of the World's Religions*, str. 22; Lewis M. Hopfe, *Religion of the World*, str. 28.

¹⁰ John B. Noss, *A History of the World's Religions*, str. 24; Lewis M. Hopfe, *Religion of the World*, str. 30.

10. Jezik legende

Legenda je priča kojom primitivni ljudi objašnjavaju i tumače svijet i sebe.¹¹ Među pustinjskim ljudima postoji mnogo legendi koje objašnjavaju sve prirodne pojave. Legenda ustvari opisuje jedan događaj koji se desio ponad ili prije vremena.¹² Na osnovu toga primitivni čovjek koristi poseban jezik za objašnjavanje zbilja u koje vjeruje, a to je jezik legende. On objašnjava događaje za koje vjeruje da su se desili prije vremena u vidu jedne jednostavne legende. Zato ne treba legendu smatrati, kao neki pisci,¹³ dječjom maštom i uobraziljom.

Za detaljnije proučavanje pogledati sljedeće izvore:

1. John B. Noss, *A History of the World's Religions*, prijevod na perzijski jezik Ali Asgar Hikmet, prvi dio.
2. Shallay Felicien, *A Brief History of the Great Religions*, prijevod na perzijski jezik Manočer Hodajar Mohebbi; prvi, drugi i treći dio.
3. Skupina autora, *Religijski svijet*, prijevod na perzijski jezik Abdurrahim Gavahi, sv. 1, pogl. 2-3.
4. Ali Asgar Hikmet, *Historija religija*, pogl. 3-8.
5. Doktor Muhammed Dževad Maškur, *Kratki opis historije svjetskih religija*, pogl. 2.

¹¹ Ninian Smart, *The Religious Experience*, str. 37.

¹² Shallay Felicien, *A Brief History of the Great Religions*, str. 31.

¹³ John B. Noss, *A History of the World's Religions*, str. 25.

DRUGI DIO

Arijevske religije

1. Hinduizam
2. Džainizam
3. Budizam
4. Sikhizam
5. Zoroastrizam

Treće predavanje

Povijesni korijeni i početak hinduističke religije

HINDUISTIČKA RELIGIJA je jedna od živih svjetskih religija koje su, u nekom smislu, okrenute ka pojedincu. Ova religija je prošla nekoliko razvojnih etapa i u svakoj etapi je, čuvajući prethodno stečene elemente, prihvatila uticaj različitih kultura, tako da su se u njoj desile duboke promjene. Podložnost hinduističke religije uticajima govori o tome da je ova religija prihvatila mnoga uvjerenja, tako da se lahko sporazumijevala sa svakom religijom i kulturom i unutar sebe davala mjesto njihovim elementima. Neki su o ovoj religiji rekli da “hinduizam više liči na drvo koje se malo-pomalo razvija, nego na građevinu koju je izgradilo nekoliko velikih arhitekata u određenom vremenu”.¹ Budući da su osnovni principi ove religije bili podložni promjenama, potrebno je odvojeno proučiti historiju i mišljenje svake razvojne etape. Prije raspravljanja o razvojnim etapama hinduističke religije reći ćemo nešto o sredini u kojoj se ona začela.

a. Kolijevka nastanka

Hinduistička religija pojavila se u prostranoj i začudnoj zemlji Indiji. Ova religija, čiji nastanak seže, možda, u vrijeme dva milenija prije nove ere, uobličila se u kolijevci dvije različite kulture i civilizacije: jedna je arijevska kultura i civilizacija, koja se doselila u tu zemlju i druga je domorodačka

¹ Sen Kshitimohan, *Hinduism*, str. 21.

civilizacija Indije. Da bismo upoznali kolijevku u kojoj se pojavila hinduistička religija, potrebno je da nešto kažemo o ove dvije civilizacije.

Civilizacija domorodaca drevne Indije

Otprilike dvije hiljade godina prije nove ere i prije ulaska Arijevaca u Indiju u ovoj zemlji je živio narod po imenu Dravidi. Priča se da još mnogi potomci ovih ljudi – koji su bili prilično niskog rasta, kovrdžave i tamne kose – danas žive u južnom dijelu Indije. Postoji malo dostupnih informacija o civilizaciji i kulturi ovog naroda, a i one su pronađene u posljednjim arheološkim otkrićima.

Posljednje iskopine u oblasti Mohendžo-Daro (Brdo mrtvih) i Harapa u dolini Inda pokazuju da je prije oko četiri hiljade godina u ovoj oblasti postojala veoma napredna civilizacija. Tragovi koji su ostali pokazuju da je ova civilizacija u oblasti arhitekture, zanatstva, umjetnosti i drugim zanimanjima bila veoma napredna. Paleontolozi su pronašli tragove posebne povezanosti između ove civilizacije i civilizacija Egipta i Mezopotamije, koji kazuju da je raspon civilizacije koja je postojala na jugu obuhvatao područje od Inda do Egipta.

Iz tragova koje imamo određena je do izvjesne mjere i religija civilizacije iz doline Inda. Statue majke-božice, koje su pronađene na prostranom području, pokazuju raširenost obožavanja ženskog božanstva. Osnovni princip ove religije je vjerovanje u žensku silu kao izvor stvaranja. Ovaj princip je poslije našao put i mjesto u hinduističkoj religiji. Isto tako, na jednom od pronađenih pečata postoji slika muškog božanstva koja podsjeća na Šivu (muško božanstvo) u hinduističkoj religiji. Pored toga, u ovoj civilizaciji pronađeni su znakovi animizma i vjerovanja da sve postojeće ima duh.²

² Sybyl T. Shatvk, *Hinduism*, str. 32-33; Sen Kshitimohan, *Hinduism*, str. 53–55; Mehrdad Bahar, *Azijske religije*, str. 16-20.

Indoevropska civilizacija i ulazak Arijevaca u Indiju

Uporedo sa civilizacijom juga, koja je obuhvatala prostor od doline Inda do Egipta, postojala je druga civilizacija na sjeveru, koja se danas naziva “indoevropskom” civilizacijom. Ova civilizacija nije bila snažna kao civilizacija na jugu, i iako se možda ne može nazvati prvobitnom civilizacijom, upoređujući je sa civilizacijom juga bila je mnogo zaostaliya. Život prvih indoevropskih naroda bio je nomadski i njihovo glavno zanimanje bilo je stočarstvo. Smatra se da je u toku drugog milenija prije Krista iz nejasnih razloga (možda zbog neodgovarajuće vode i klime) došlo do širokih pomjeranja među ovim narodima, koja su utjecala na velika područja u svijetu – od Evrope do Indije. Tako je jedan ogranak Indoevropljana, koji su sebe nazivali Arijevci (što znači neporočan i pleme nit), krenuo prema jugu i istoku, te je dio njih došao na visoravan Irana, a drugi dio se spustio u Indiju. Arijevski nomadi ušli su u dolinu Inda u drugoj polovini drugog milenija prije nove ere, započeli su rat sa Dravidima, starosjediocima tog područja, koji su bili sjedilački i civiliziran narod, i pobijedili ih. Da ne ostane neizrečeno, hinduistička religija je ishod susreta dvije civilizacije u dolini Inda, civilizacija sjevera i juga.³

b. Vedska religija

Vede, što znači “znanje” i “učenost”, najstariji su naziv svetog teksta Hindusa. Ova zbirka obuhvata četiri knjige koje se zovu *Rigveda* (znanje o pjesmama hvale), *Samaveda* (znanje o melodijama), *Jadžurveda* (znanje o pravilima žrtvovanja) i *Athervaveda* (znanje o pravilima magije i čarobnjaštva).

Najstariji dio ove zbirke je upravo *Rigveda*, koja sadrži hiljadu dvadeset osam pjesama i smatra se da je napisana u drugoj polovini drugog milenija prije nove ere. Pjesme

³ Sybyl T. Shatvk, *Hinduism*, str. 34.

Rigvede su hvala mnogobrojnih bogova koji su očitovanja prirode. U ovim se pjesmama hvale bogovi radi osiguranja od njihove srdžbe i stjecanja njihove naklonosti da bi tako zemljoradnja i stočarstvo napredovali. Također, u njima svaka prirodna pojava, kao što su nebo, zemlja, sunce, vjetar, vatra itd. imaju osobnost i obožavaju se. Smatra se da Rigveda potiče iz vremena prije seobe Arijevaca, a da su se ostale tri knjige pojavile poslije seobe. U Samavedi ponavljaju se iste pjesme iz Rigvede i dodato im je još sedamdeset pet pjesama. Jadžurveda je ustvari knjiga obreda i govori o religiji žrtvovanja. Athervaveda je knjiga magije i čarobnjaštva, sadrži molitve i spominjanja kojima se može steći sigurnost od zla duhova i demona.⁴

Vjerovanje i obredi u vedskom razdoblju

1. Bogovi i jedini Bog

U Vedama većinom se govori o mnoštvu bogova i u svakoj pjesmi slavi se jedan bog. Ali u posljednjim pjesmama Rigvede govori se o Jedinom Bogu, Bogu koji je Stvoritelj i Gospodar svijeta. Ovaj Jedini Bog naziva se imenima *Višva-Karma*, *Puruša* i *Pradžapati*, on je Stvoritelj svijeta, vidi sve stvari i svuda je prisutan.⁵

2. Stvaranje svijeta

Iz nekih vedskih pjesama dā se zaključiti da je taj Jedini Bog stvorio svijet iz ničega:

U to vrijeme nije bilo ni nepostojanja niti postojanja, nije bilo vazduha niti neba koje je veće od njega. Šta je bilo skriveno? Gdje? Pod sjenkom čije zaštite?

⁴ Sybyl T. Shatvk, *Hinduism*, str. 35-36.

⁵ *Religije i filozofske škole Indije*, sv. 1, str. 78.

Da li je postojala beskrajno duboka voda? U to vrijeme nije bilo smrti niti vječnog života niti znaka od noći i dana. Snagom svoje biti nepomični (vjetar) jedini disao je, osim nje-ga ništa nije postojalo. U mračnom početku bio je u mraku skriven. Nikakav određeni znak nije bio, svuda je bila voda. Taj jedini pojavio se snagom toplote. U početku se pojavila želja (htijenje) u tom jedinom. To je bilo prvo sjeme čiji je plod misao. Znalci, koji u svom srcu istražuju snagom zna-nja, razumjeli su granicu postojanja iz nepostojanja. Njihova zraka svjetlosti rasprostrla se u mraku ali, da li je jedan jedini bio iznad toga ili ispod toga? Imao je moć stvaranja i snagu izvršenja, ispod je bila snaga, a iznad zapovijed. Ko je taj ko sigurno zna i ko je taj ko će ovdje objasniti? Gdje se rodio i gdje se pojavilo ovo stvaranje? Naredni bogovi pojavili su se iz stvaranja svijeta, pa ko onda zna gdje je počelo stvaranje? Niko ne zna gdje je započelo stvaranje i da li ga je On donio u postojanje ili ne? Onaj koji je na uzvišenom prijestolju nad-ziratelj je nad njim, samo On zna, a možda ni On ne zna.⁶

3. Divovi ili bogovi zla

U dijelovima Rigvede govori se o zlim bogovima koji su u ratu sa bogovima dobra. U Vedama se nalaze priče o ratu ove dvije skupine bogova.⁷

4. Znanje o kraju

U Rigvedi čovjek samo jedanput živi i jedanput umire, ali nakon smrti ostaje vječan i samo njegovo tijelo nestaje. U ovoj knjizi nekad se govori o raju na nebu i paklu u donjem svijetu. Raj, kojeg obuhvata vječna svjetlost, mjesto je dobročinitelja, a pakao, koji je najniža tama, mjesto je onih koji čine zlo.⁸

⁶ Izbor iz pjesama Rigvede, str. 4-5.

⁷ Azijske religije, str. 166.

⁸ Isto, str. 168.

5. Bogoslužje i obožavanje

Bogoslužje u ovom razdoblju bilo je većinom porodično, a obožavanje i slavljenje bogova vršilo se uglavnom u vrijeme izlaska i zalaska Sunca, što se ubrajalo u najvažnije obredoslovno djelo tog vremena. Naravno, ponekad bi se bogovima prinostili darovi i vršila žrtvovanja, ali ovo su bili pojedinačni obredi i uglavnom nisu zahtijevali prisustvo svećenika.⁹

U ovom razdoblju bogoslužje je bilo ograničeno na slavljenje i žrtvovanje. Cilj ovih obreda je dobrobit na ovom svijetu, dok se među njima manje obraćala pažnja na drugi život i onosvjetsku sreću. Ova tema čak se vidi i u jednoj pjesmi koja govori o jedinom bogu stvoritelju:

Pa kojem bogu da poklonimo hvalu i zavjet? Onome koji svojom snagom njih svuda čuva i obuhvata moć stvaranja i koji je žrtvovanje propisao. Onome koji je bio među bogovima najviši jedini bog. Pa kojem bogu da poklonimo hvalu i zavjet? On, koji je otac zemlje i svijet se bez greške na njega oslanja, koji je nebo stvorio i koji je stvorio beskrajne, duboke i ugodne vode, neka tako bude da nas on ne povrijeđi. Pa kojem bogu da poklonimo hvalu i zavjet? Niko osim tebe, o "Pradžapati", nije dao postojanje ovim stvorenjima, neka budu ispunjene naše potrebe zbog kojih tebi prinosimo žrtvu, neka bude tako da postanemo bogatstva vlasnici.¹⁰

Za detaljnije proučavanje pogledati sljedeće izvore:

1. Dariuš Šajagan, *Religije i filozofske škole Indije*, sv. 1, pogl. 2.
2. Sen Kshitimohan, *Hinduism*, prijevod na perzijski jezik A. Pašai, pogl. 7-9.
3. Sybyl Shatvk, *Hinduism*, prijevod na perzijski jezik Muhammed Reza Badi'i, str. 31-42.

⁹ Richard C. Bush, *The Religious World*, sv. 1, str. 153.

¹⁰ *Izbor iz pjesama Rigvede*, prijevod na perzijski jezik Sejjid Muhammed Reza Dželali Naini, str. 7-8.

4. John B. Noss, *A History of the World's Religions*, prijevod na perzijski jezik Ali Asgar Hikmet, str. 130-146.
5. Robert Ernest Hume, *World's Living Religions*, prijevod na perzijski jezik Abdurrahim Gavahi, str. 37-42.
6. Jusuf Ebazeri i drugi autori, *Religije drevnog svijeta*, sv. 1, str. 209-230.

Četvrto predavanje

Od okrenutosti zakonu brahmana do duhovnosti upanišada

S POČETKOM PRVOG MILENIJA prije nove ere svećenici, koji su se nazivali brahmani postepeno su preuzimali istaknute položaje, tako da su zauzeli mjesto u najvišoj klasi društva. Vjerski ishod ovog dešavanja bio je pojava posebnog tumačenja vedске religije koje se naziva “brahmanska vjera”. U ovom periodu naglašeni su obredi i vjerovanja, a posebno vjera u žrtvovanje. Oni su smatrali da vjera u žrtvovanje može uticati na sve stvoreno, čak i na bogove. Zato se u ovom periodu ističu različiti oblici žrtvovanja, od kojih su neki bili veoma složeni i detaljni, tako da su samo vladari bili izuzeti iz ove obaveze. Ove duge obrede vršili su svećenici i bila je to ceremonija koja, prema njihovom viđenju, utiče na sve pojave na nebu i zemlji. To je bio razlog zašto su brahmani dobili tako važnu ulogu da su postali ravni bogovima.¹

Brahmane i Aranjake

U ovom periodu sakuplja se zbirka svetih tekstova koji se nazivaju *Brahmane*. Ovi zapisi, koji su ustvari knjiga obreda, objašnjavaju propise žrtvovanja i druge ceremonije bogoslužja – koje su provodili svećenici brahmani. Pored ovih zapisa pojavile su se *Aranjake*, druga zbirka svetih tekstova. Aranjake obuhvataju djela bogoslužja asketa, koji su živjeli u šumi i u jednom smislu sadrži, također, teme o filozofiji propisa.

¹ *World's Living Religions*, str. 44.

Uspostavljanje klasnog sistema (kaste)

Sa vladavinom svećenika klasni sistem, koji je postojao u jednom obliku, također među Arijevcima, uspostavio se na novi način i snažno je naglašen. U ovom sistemu postojale su četiri klase: *brahmani* su bili najviša klasa, nakon njih *kšatrije* ili vladari i ratnici, zatim *vajšije* ili klasa običnih ljudi arijevske porijekla (zemljoradnici i zanatlije). Najniža klasa bili su *šudre* i njima su pripadali najniži poslovi, kao što je služenje. Ustvari, oni su bili pobijeđeni starosjedioci Dravidi, te je između njih i tri arijevske klase tako uspostavljena potpuna odvojenost. Potrebno je, također, reći da je postojao sukob između kaste brahmana i kaste kaštrija.² Naravno, treba spomenuti da je četveroklasni sistem ustanovljen u periodu uspostavljanja klasa ili kasta, ali da je postojala druga skupina potpuno izvan ovog sistema koji su nazivani nečistima.

Put spasenja u Brahmanama

Spasenje u Brahmanama stiže se obredom žrtvovanja. U ovom periodu ustvari je vladala neka vrsta usmjerenosti ka vanjštini i zakonu. Poslije, na kraju prvog milenija prije nove ere, pojavila se drugačija vrsta okrenutosti zakonu, u kojoj je više naglašeno pridržavanje društvenih zakona. Knjiga *Zakon manu*, koja obuhvata naredbe o pravima oca i majke, djeteta, učitelja i slično tome, odnosi se na ovaj period. U svakom slučaju, Brahmane se mogu shvatiti i smatrati izvanjskim i zakonskim tumačenjem Veda.³

² Isto; *A History of the World's Religions*, str. 146-147; *Hinduism*, str. 36-37.

³ *Religije i filozofske škole Indije*, sv. 1, str. 86-87; *World's Living Religions*, str. 44 i 48.

Upanišade

Upanišade imaju različita značenja, od koji je najpoznatije “prisustvo na skupu učiteljevog časa”. Polovinom prvog milenija prije nove ere ljubitelji znanja u šumama Indije sjedili su na časovima profesora i vođa duhovnog puta, a rezultat toga je jedna književna i vrijedna zbirka koja se naziva Upanišade. Dok se u Brahmanama naglašavaju spoljašnji obredi, ovdje je naglasak na pažnju prema nutrini i suštini i, u jednom smislu žrtvovanje dobija drugačije značenje, tako da se govori o žrtvovanju u nutrini čovjekovoj i duša je ta koja se žrtvuje. Ustvari, pojavljivanje Upanišada i njihova okrenutost duhovnom putu može se smatrati reakcijom naspram suhoparne okrenutosti zakonu Brahmana. S druge strane, ovi zapisi su tumačenje Veda i nazivaju ih Vedanta, što znači završetak Veda. Smatra se da Upanišade nisu napisali samo brahmani, nego da u tome imaju, također, udio i kaštrijske. Ova činjenica govori o tome da se u ovom periodu smanjila dominacija brahmana.⁴

Učenje o spasenju Upanišada

Kao što je rečeno, u Brahmanama spasenje se postiže putem djela – tj. izvršenjem obreda žrtvovanja. U Upanišadama se ono postiže drugačije i djelo nikada nije jamstvo za spasenje, nego se pravo spasenje postiže spoznajom i zbiljskim znanjem. Ovdje se nameće pitanje spoznaja čega postaje uzrokom spasenja? Odgovor je da spoznaja zbilje i to zbilje sebe, svijeta i čitavog univerzuma donosi spasenje.

Jedinstvo bitka

U Upanišadama se govori o jedinstvenoj egzistenciji koja je obuhvatila sav univerzum. Ustvari, svijetom egzistencije

⁴ *A History of the World's Religions*, str. 148-149; *Hinduism*, str. 45.

vlada jedna vrsta jedinstva, jedinstva koje teče u mnoštvu i mnoštva koje je uronjeno u jedinstvu. Mnoštvo nije ništa više do neistinita predodžba i uobrazilja koja se naziva “Mājā” (privid)⁵.

Brahman i atman

Ona jedinstvena stvarnost univerzuma koja je duh svijeta i zbilja velikog svijeta naziva se *brahman*, a *atman* je zbilja malog svijeta i zbilja čovjekove duše. Ustvari, čovjek može postići istinsko spasenje kada spozna zbilju atmana – tj. svoju individualnu zbilju. Ako neko stvarno spozna atman razumjet će da je atman upravo brahman. Budući da mnoštvo nije bilo ništa do uobrazilja, onaj koji dosegne razumijevanje atmana i brahmana shvatit će da mnoštvo ne postoji, već da postoji samo jedinstvo. Uzrok čovjekove nesreće je bila upravo uobrazilja mnoštva i dvojnosti.

Ovo jedinstvo jedan otac objašnjava svome sinu u sljedećem dijalogu:

- Donesi mi voće sa stabla smokve.
- Donio sam dragi oče!
- Prepolovi ga.
- Uradio sam tako.
- Šta tu vidiš?
- Sitne sjemenke.
- Prepolovi jednu od njih.
- Uradio sam tako.
- Šta tu vidiš?
- Ne vidim ništa posebno.

⁵ Ovo tumačenje prevladava ali, u skladu sa drugim tumačenjem, iz aspekta Upanišada, mnoštvo ima zbilju, ali ona nije primarna, već je njezina primarnost jedinstvo. (Smart Ninian, “Područja filozofske rasprave u hinduističkoj religiji”, prijevod na perzijski jezik Ali Movahedijan, žurnal *Sedam nebesa*, br. 2, str. 210-225).

Otac je rekao: “O sine! Od te neznatne biti, koju ti tu ne vidiš, nastalo je ovo veliko stablo smokve. Sine moj! Znaj da je neznatna bit sāmā sve. Ova zbilja je istinita. Ovo je biće, to si ti.” Sin je rekao: “O poštovani! Opet me podučī.”

Otac je odgovorio: “Dobro sine moj! Ovu so uspi u onu vodu, pusti neka odstoji i sutra ujutro dođi kod mene.”

Sin je tako učinio i sutra ujutro je ponovo došao.

Otac je rekao: “Donesi onu so koju si sinoć usuo u vodu.”

Sin ju je potražio u vodi i nije je našao, jer se u vodi istopila.

Otac je rekao: “Probaj malo od nje, kakav okus ima?”

– Slan.

– Uzmi malo sa dna posude i probaj, kakav okus ima?

– Slan.

Otac je rekao: “Prospi to i dođi kod mene.”

Sin je tako uradio, ali so je još ostala. Potom je otac rekao: “Sine moj! Uistinu, u ovom tijelu, također, postoji ono što jest, koje ti ne vidiš, ali ono postoji uistinu. Ova suptilna bit ušla je u sve i sve je ispunila. Ova zbilja je istinita, ona si ti.”⁶

Put bogova i put predaka

U Upanišadama dva puta su pred čovjekom: jedan je put bogova, a drugi je put predaka. Put bogova je za znalce i mudrace koji su izabrali osamljenost u šumama. Izoliranjem od svijeta oni dostigli su apsolutnu istinu. Ovi duhovi poslije smrti, a nakon prelaženja nekoliko razina, stižu do Sunca i naposljetku stižu u dvor samog brahmana.

Put predaka pripada običnim ljudima i završava se na Mjesecu. Ovim smjerom idu oni koji prelaze put rada i djela, ali nisu stigli do apsolutne slobode. Oni ostaju na Mjesecu dok

⁶ Čandogja Upanišade, *Sveti hinduistički tekstovi*, str. 172-173, preneseno iz: *Hinduism*, str. 68-69.

bude preostalo njihovih prikupljenih djela, a sa trošenjem rezerve, istim putem kojim su došli, vraćaju se na zemlju i uzimaju mjesto u drugom tijelu.⁷

Reinkarnacija i karma

Prethodno je rečeno da se obični ljudi, nakon okončanja rezervi njihovih djela, vraćaju na zemlju. Ovaj povratak i drugi život naziva se “reinkarnacija”. Svakome se desila hiljade puta. Ljudi su zarobljeni u ovom krugu, *samsari*, sve dok se ne izbave iz njega i ne spoje se sa apsolutnom zbiljom koja se zove *nirvana*. U koje će tijelo dospjeti ljudi u svom povratku zavisi od *karme* ili učinka njihovih djela u prijašnjim životima. Ako je neko ispravno radio u svom prošlom životu i izvršavao posebne obaveze svoje kaste, njegov duh će ući u tijelo pojedinca iz više kaste u sljedećem životu. Ali, ako je ovaj pojedinac činio loša djela, njegov duh će otići u tijelo pojedinca iz niže kaste ili čak u tijelo životinje ili biljke. Smatra se da vjerovanje u reinkarnaciju i karmu nije poteklo od Arijevaca, nego da je preuzeto od starosjedilaca Indije.

U svakom slučaju, u ovom periodu se pojavilo ovo vjerovanje da su ljudi zarobljeni u jednom krugu ponovljenih dolazaka što uzrokuje patnju i bol. Zato je pronalaženje puta za spasenje iz ovog kruga bila glavna preokupacija i džainizma i budizma, koji su nastali u ovom periodu, nastojeći pronaći rješenja za ovaj problem.⁸

Trajna vjerovanja

Vrijeme od početka ulaska Arijevaca u Indiju do kraja razdoblja Upanišada naziva se “vedsko razdoblje”. Od ovog vremena pa nadalje, u povijesti hinduističke religije ostalo je

⁷ *Religije i filozofske škole Indije*, sv. 1, str. 110-112.

⁸ *Hinduism*, str. 48.

trajno nekoliko vjerovanja. U ovom periodu Vede, Brahmane, Aranjake i Upanišade su, također, uvijek bile poštovane kao sveti tekstovi. Osim toga, kastinski sistem i vjerovanja u karmu i reinkarnaciju su, također, opstali su kroz povijest ove religije.

Za detaljnije proučavanje pogledati sljedeće izvore:

1. Dariuš Šajagan, *Religije i filozofske škole Indije*, sv. 1, pogl. 3.
2. Sen Kshitimohan, *Hinduism*, prijevod na perzijski jezik A. Pašai, pogl. 10.
3. John B. Noss, *A History of the World's Religions*, prijevod na perzijski jezik Ali Asgar Hikmet, str. 146-160.
4. Robert Ernest Hume, *World's Living Religions*, prijevod na perzijski jezik Abdurrahim Gavahi, str. 43-47.
5. Sybyl Shatvk, *Hinduism*, prijevod na perzijski jezik Muhammed Reza Badi'i, str. 45-52.

Peto predavanje Epsko razdoblje

KRAJEM VEDSKOG RAZDOBLJA – znači od šestog stoljeća prije nove ere – kao reakcija na religijska vjerovanja ovog perioda i dominaciju brahmana u vjerskim poslovima, pokrenula su se dešavanja u Indiji od kojih su neka bila izuzetno značajna. Dva religijska pokreta, džainizam i budizam, o kojima ćemo naknadno govoriti, proistekla su iz hinduističke religije. Ova dva pokreta prihvatila su neka načela hinduističke religije, ali nisu prihvatila mjerodavnost Veda i njihovih tumačenja. U ove dvije religije čiji su, ustvari, utemeljitelji kaštrije (druga kasta), nije prihvaćen kastinski sistem hinduističke religije i zato nisu prihvatili vladavinu brahmana. Zato se pojavljivanje ove dvije religije može smatrati reakcijom naspram religije vedskog razdoblja u kome svećenici imaju središnju ulogu.

Sljedeći događaj koji se desio u ovom periodu bio je pojava religije “Čarvaka”. Ova religija vjerovala je u primarnost materije i nije prihvatila nematerijalni svijet. Osim svetih tekstova, odbijala je vjerovanje u kraj i proživljenje, život je smatrala ograničenim na ovaj svijet i naglašavala uživanje na njemu. Ova religija nije imala značajnijeg uspjeha.

Treći događaj u kojem je, suprotno od dva prethodno spomenuta, prihvaćen temelj brahmanske religije, ali je religija izašla izvan dominacije brahmana, bio je pojava razdoblja koje se naziva “epsko razdoblje”. U periodu od oko četiri stoljeća, znači od šestog pa do drugog stoljeća prije nove ere, nastao je pokret i pojavila su se književna djela koja su bila različita od prijašnjih tekstova. Ako su Vede, Brahmane i Upanišade, kao sveti tekstovi ranijeg razdoblja, bili dostupni

samo kasti brahmana i druge kaste ih nisu mogle koristiti, ova književna zbirka nastala je među nižim klasama društva i njima je bila dostupna. U ovom periodu skupljene su dvije velike epske zbirke. Jedna od njih je *Mahabharata* (Veliki rat Indije), poetsko djelo koje obuhvata stotinjak hiljada stihova. Pjesme ove zbirke govore o ratovima koji su se vodili među ljudima i u koje su se miješali bogovi, pomažući one koji su na strani istine. Druga zbirka je *Ramajana* (životopis boga Rame), koja govori o borbi između snaga istine i neistine. Rama, koji je ustvari simbol i otjelotvorenje boga, predvodi stranu istine. Smatra se da su dvije zbirke, Mahabharata i Ramajana zapravo dvije legende koje sadrže važne duhovne i filozofske teme.

Druga zbirka, nastala uporedo sa spomenutim, jesu *Purane* (Stare i svete legende) i obuhavataju legende o svijetu i kosmosu.¹

Najpoznatiji i najvažniji dio velikog epa Mahabharata je poslanica u stihu *Bhagavadgita*, koja privlači mnogo pažnje. U ovoj knjizi je, u vidu jedne stihovane priče, objašnjen novi put spasenja. Princ po imenu Ardžuna ratuje protiv svojih amidžića koji su bespravno uzurpirali vlast. On ima zapregu koja se zove Kršna i nalazi se u sumnji da li treba voditi rat protiv svojih rođaka, ali ga Kršna ohrabruje na rat i između njih teku mnogi razgovori. Kršna kaže: "Ti moraš iskreno i bez obaziranja na ishod izvršavati svoju obavezu prema svome bogu, tako da ti se na ovom putu ništa ne ispriječi." Na kraju Kršna sebe predstavlja i kaže da je upravo on Brahma i jedini vječni bog.

Novi put na koji ukazuje Bhagavadgita je put ljubavi i čistote ili *bhakti*. Ovaj put pokazuje da će se čovjek spasiti ako sa savršenom ljubavlju i potpunom čistotom služi jednog od bogova. U skladu s tim, drugi put, pridodat dvama

¹ *Religije i filozofske škole Indije*, sv. 1, str. 210-211 i 242-247; *Hinduism*, str. 91-97.

prethodnim putevima izbavljenja, bio je put ljubavi i čistoće. Dva druga puta su put djela, koji je naglašavan u Brahmanama i kojeg su poslije usavršili i proširili zakoni Manu, a drugi bio je put znanja i spoznaje, kojeg su Upanišade smatrale putem spasenja. U svakom slučaju, tri puta, put znanja, djela i ljubavi i čistote promijenjena su u tri puta za izbavljenje, čemu je naknadno posvećena pažnja i što je opisano i prošireno u hinduističkoj religiji.² Kršnin govor završava ovim rečenicama:

*Sada ponovo poslušaj najuzvišeni riječi moga govora,
ove najdublje tajne, jer ti si moj dragi voljeni i ja trebam da
s tobom govorim o onome što je tvoje dobro:*

Srce svojih misli usmjeri sjećanju na mene

I svo srce daj meni

I podnesi žrtvu na putu mom

I meni se pokloni

Da bi se susreo sa mnom

Uistinu dajem ti ovo obećanje

Ti si meni veoma drag

Sve svoje poslove zanemari i meni dođi!

Sam dođi i sam traži!

Ja ću te osloboditi svih grijeha

Ne budi tužan!³

Hinduističko trojstvo

Jedno od vjerovanja koje je prvi put istaknuto u Mahabharati a naknadno je prošireno jeste učenje o “trojstvu”. Ovo učenje govori o tome da je univerzalna duša, tj. Brahman otjelovljena u tri boga i svaki od njih ima svoje područje djelovanja. Ova tri boga su:

² *Religije i filozofske škole Indije*, sv. 1, str. 214-216; *Hinduism*, str. 65-69.

³ *Gita (Bhagavadgita)*, prijevod na perzijski jezik Muhammed Ali Movahed, pogl. 18, str. 199-200.

1. *Brahma*, bog stvaranja i stvoritelj cijelog svijeta koji je sve doveo u postojanje.
2. *Šiva*, bog smrti i usmrtilelj svega. Ovaj bog je poznat pod ovim imenom, ali je usmrćivanje, koje mu se pripisuje, uvod u život. Smatra se da je krug života prirode i biljaka u vlasti ovog boga i on ga obnavlja.
3. *Višnu* je bog života i čuvar svih stvorenja. On je izvor svakog dobra i dobročinstva i smatra se simbolom nježnosti i ljubavi. Također, ovaj bog nadzire djelovanja stvorenja i motri na njih.

Svaki od tri hinduistička boga obožava se odvojeno i za njih su izgrađeni hramovi. Također, obožavanje Brahme manje je rašireno, dok je obožavanje Šive i Višne među hinduistima više rašireno i ispoljeno je u vidu dvije sekte. Naravno, treba imati u vidu da obožavaoci svakog od ovih bogova poštuju, također, i druga dva boga, ali su više posvećeni jednom bogu i od njega traže pomoć.

U hinduističkoj religiji svaki od ova tri boga, a posebno Višnu, ima supruge koje se nazivaju *šakti*. Smatra se da je ustvari jedinstvo dva činioca ili dvije moći izraženo u vidu dvije supruge. Zato se u nekim sektama hinduističke religije poštuje kult plodnosti kao simbol procvata i života. Tako, pored obožavanja Šive neki obožavaju njegovu suprugu *šakti* što je opet uzrokovalo pojavljivanje posebne sekte.⁴

Učenje o avataru

Sljedeće vjerovanje predloženo u Mahabhrati jesu pojavljivanja i utjelovljenja Višne. Na osnovu ovog učenja, Višnu se u nekim slučajevima utjelovljuje u obliku jednog čovjeka ili drugog bića i sa dolaskom na Zemlju izvršava posebne obaveze. Da ne ostane nerečeno, svako od ovih utjelovljenja

⁴ *Gita (Bhagavadgita)*, prijevod na perzijski jezik Muhammed Ali Movahed, pogl. 18, str. 199-200.

naziva se *avatar*. U skladu s ovim tekstovima Višnu ima deset utjelovljenja, devet njih se već desilo, a jedno će se desiti u budućnosti, iako obični ljudi Višnina utjelovljenja ne smatraju ograničenim na ovaj broj. Neka od ovih pojavljivanja su u obliku neke životinje, kao što je pojavljivanje u obliku jedne ribe, kornjače ili ogromne divlje svinje. Neka druga pojavljivanja su u obliku polučovjeka ili stvorenja sličnog čovjeku, kao što je pojavljivanje u obliku stvorenja polučovjek – polulav. Druga pojavljivanja su u obliku čovjeka, kao što je Rama sa sjekirom, Rama – junak priča iz Ramajane, Krišna, kočijaš Ardžuna u knjizi Gita i pojavljivanje u obliku Bude. Ovih devet pojavljivanja odnosi se na prošlost, ali će se sljedeće pojavljivanje desiti na kraju mračnog vremena, što je današnje vrijeme. Višnu će se pojaviti kao jahač na bijelom konju, uzet će blistavi mač u ruku i kaznit će zle i bezbožne, a uvest će u blagodat vjernike i poštene. On će utemeljiti dobra pravila i običaje.⁵

Za detaljnije proučavanje pogledati sljedeće izvore:

1. Dariuš Šajagan, *Religije i filozofske škole Indije*, sv. 1, pogl. 7-8.
2. Sen Kshitimohan, *Hinduism*, prijevod na perzijski jezik A. Pašai, pogl. 7.
3. Jusuf Ebuzeri i drugi autori, *Religije drevnog svijeta*, sv. 1, str. 259-280.
4. *Gita (Bhagavadgita)*, prijevod na perzijski jezik Muhamed Ali Movahed, uvod prevodioca.
5. John B. Noss, *A History of the World's Religions*, prijevod na perzijski jezik Ali Asgar Hikmet, str. 254-267 i 276-285.

⁵ *Religije i filozofske škole Indije*, str. 265-274.

Šesto predavanje Hinduistička religija u srednjem vijeku i novom dobu

NAKON POJAVE BUDISTIČKE RELIGIJE i nakon što su je podržale neke vladajuće dinastije, ova religija je postala dominantna u Indiji, dok je hinduistička religija za nekoliko stoljeća postala izolirana. Najzad, ove prilike su se promijenile oko 500. godine nove ere i zahvaljujući unutrašnjoj dekadenciji budističkog državnog poretka, ova religija je oživjela. Upravo u tom vremenu su hinduistički učenjaci, prema novom tumačenju iz tradicionalnih vjerodostojnih izvora, oživjeli ponovo ovu religiju.¹

Temeljne filozofske škole

Povijest stvaranja filozofskih škola počela je mnogo prije ovog perioda i čak su neke od škola nastale u epskom razdoblju, a možda i prije njega. Ali, u svakom slučaju, period između 500. i 1000. godine nove ere treba smatrati razdobljem procvata filozofskih škola hinduističke religije. U ovom periodu su istaknute ličnosti izvora hinduističke religije, koje se smatraju nekom vrstom utemeljitelja, osnovale filozofske škole. Spomenut ćemo neke najvažnije filozofske sisteme hinduističke religije, koji su se pojavili u ovom periodu ili prije njega:

¹ *Religije i filozofske škole Indije*, sv. 1, str. 125-226; *A History of the World's Religions*, str. 252.

a. Škola Sankhja

Ova škola, čiji se korijeni nastanka smatraju istovremenim sa Upanišadama, utemeljena je na vjerovanju u dualitet i suprotstavljena je jedinstvu bitka Upanišada. Ova škola naučava da ustvari postoje dvije vječne zbilje: jedna je materija ili oblik, što predstavlja osjetilni svijet i nazivaju ga *Prakriti*, a druga je duh ili smisao koji je nevidljiv i neosjetan i nazivaju ga *Puruša*. U stvarnosti, čovjekova nesreća proizlazi iz toga što se ne razdvaja materija i smisao ili tijelo i duh, a to uzrokuje da duh ostaje u okovima *Prakriti*. Spasenje iz kruga *samsare* postiže se potpunom spoznajom univerzuma i očišćenjem duha od materije. Znači da se put spasenja postiže spoznajom.

b. Škola Joge

Korijeni ove škole se vraćaju na Upanišade, u drugi vijek prije nove ere, kada ju je osoba po imenu Patandžali uobličio u jedan sistem. Ova škola nije prihvatila neka načela škole Sankhja, kao što je broj zbilja egzistencije, već više naglašava praktični put za pronalaženje spoznaje, a to je put koji ova škola smatra putem izbavljenja. Škola Joge izlaže posebna pravila, čiji je rezultat usredsređenost osjetila, tako da se prekida osjetilni odnos sa spoljnim svijetom. Na ovaj način disanje, također, postaje uređeno, a usredsređenjem na posebnu tačku i uz naporne vježbe postiže se spoznaja.

c. Škola Vedanta

Riječ "Vedanta" znači završetak Veda, a ukazuje se na duhovni i filozofski princip spomenut u Upanišadama. Škola Vedanta utemeljena je na ovom naučavanju i nastoji da objasni te principe. Ova naučavanja sakupljena su i objašnjena u spisu koji se naziva *Brahma-Sutra* i čine ih kratke rečenice, da bi ih tako duhovni putnici bolje naučili. O pisanju *Brahma-Sutre*

u povijesti postoje različita mišljenja, a procjene vremena pisanja kreću se od polovine prvog milenija prije nove ere, pa sve do drugog vijeka nove ere. Tekst je veoma složen i težak. Složenost i tajnovitost ovog djela bili su povod da istaknuti učenjaci u vezi s njim pišu objašnjenja i tumačenja na osnovu svojih sklonosti i razumijevanja te tako ustanove posebne pravce. Trojica najistaknutijih učenjaka su:

1. Šankara (osmo stoljeće nove ere)

Šankara je osnovao školu koja se naziva “nedualistički monizam”. On naglašava čisto jedinstvo i jednoću svijeta i smatra da je Brahman univerzalni neosobni duh, a svijet odvojen od Brahmana uobrazilja i Maja. On je čak osobnog boga ubrajao u uobrazilju priličnu nižim slojevima. Prema njegovom učenju spasenje čovjeka je u tome da spozna višu zbilju.

2. Ramanudža (1017-1137)

Ramanudža je bio suprotstavljen Šankarinim mišljenjima i nije prihvatao čisto jedinstvo svijeta. Ustvari, upravo zbog toga je njegova škola nazvana “kvalificirani dualizam”. On je vjerovao da boga ne treba smatrati jednim bićem bez osobe, koji ne može prema stvorenjima biti nježan i blag. On je govorio da su tjelesni svijet i pojedinačni duh, kao i potpuna zbilja i univerzalni duh, oboje istiniti i njihov odnos je kao odnos duše i tijela, tako da univerzalni duh upravlja svijetom kao svojim tijelom. Prema njegovom tumačenju, Višnu koji je najuzvišeniji, sebe je objelodanio u pojedinačnim duhovima i u obliku avatarā pojavljuje se na Zemji. Razlika između njegovog i Šankarinog mišljenja jeste u tome što je Šankara vjerovao u jednu čistu i neosobnu zbilju, a sve drugo je uobrazilja i mašta, dok Ramanudža, pored toga što je vjerovao u jednu zbilju, druge fenomene nije smatrao uobraziljom i maštom i vjerovao je da se jedna čista zbilja zaista inkarnira u vidu jedne osobe.

3. Madhva (1167-1276)

Madhva, suprotno Šankari, koji je Brahmana smatrao supstancijom svijeta i također, suprotno Ramanuđi koji je nastojao između transcendentne dimenzije boga i njegove blizine sa svijetom stvoriti balans, stvara sliku boga odvojenog od materijalnog svijeta, boga koji je samo stvorio svijet i nije kao svijet. Zato, ako je Šankara smatrao da je svijet Maja (uobrazilja i mašta) i vjerovao u čisto jedinstvo, a Ramanuđza smatrao i jedinstvo i mnoštvo zbiljskim, Madhva je vjerovao u čisti dualizam i potpunu odvojenost boga od svijeta.²

Religija običnih ljudi

Jedna od osobina hinduističke religije jeste i razlika između službenog hinduizma i onog koji postoji među običnim ljudima. Obični ljudi, posebno brojno seosko stanovništvo, nemaju uvida u filozofske i gnostičke rasprave i teme koje se nalaze u svetim tekstovima. Njihova religija je većinom slična primitivnoj religiji, tako da obožavaju brojne bogove i za svaku svoju potrebu obraćaju se jednom od ovih bogova. Sve osobine primitivnih religija – kao što su animizam, fetišizam, šamanizam – među njima su rasprostranjene i čak se među njima pronalazi i sotonizam i obožavanje životinja. Iako vjeruju u velika hinduistička božanstva, sagradili su hiljade hramova za svoja mala božanstva i njima obavljaju bogoslužje. Tako čak i oni koji prihvataju religiju službenog hinduizma, slijede mnogobrojna lokalna vjerovanja i obavljaju posebne obrede svoje vjere.

Jedna od životinja koju hindusi poštuju je krava, koju smatraju simbolom i znakom snage bogova i čak vjeruju da se u svakom dijelu njenog tijela nalaz neki bog. Ova životinja

² *Hinduism*, str. 99-106; Smart Ninian, "Područja filozofske rasprave u hinduističkoj religiji", prijevod na perzijski jezik Ali Movahedijan, žurnal *Sedam nebesa*, br. 2, str. 215-225.

je poštivana od pradavnih vremena i njezino ubijanje smatra se velikim grijehom. Poštivanje ove životinje je toliko, da je čak i njezina balega sveta.³

Posljednje promjene

Dolaskom novog doba i susretanjem hindusa sa vanjskim svijetom, pojavile su se promjene u ovoj religiji u tom smislu da su neka drevna vjerovanja ili zaboravljena ili su izbljedjela. Jedno od najvažnijih ovih vjerovanja je kastinski sistem, čije je prihvatanje savremenom čovjeku bilo toliko teško da su neki Hindusi osporili ovaj princip i odbacili ga. S druge strane, narod iz nižih kasti se probudio i manje poštuju pravila kastinskog sistema. Osim toga, sa industrijalizacijom zemlje zanimanja se više ne mogu razdvajati tako da bi svako zanimanje pripalo posebnoj kasti.

Drugi običaj koji je bio raširen među drevnim Hindusima bilo je vjenčavanje djece. Tako su, da bi opstao kastinski sistem, djecu međusobno vjenčavali u ranim godinama i djevojčice su u ranim godinama odlazile u kuću svojih muževa. Budući da je ponovna udaja za ženu udovicu – u skladu sa zakonom Manu – bila zabranjena, ako bi dječak umro u djetinjstvu, djevojčica koja je bila njegova supruga, morala je do kraja života služiti u muževoj porodici u svakodnevnim životnim poslovima i živjeti u krajnjem poniženju. Ovaj običaj i pravilo ukinuti su u novom dobu i čak je donesen zakon kojim se zabranjuje vjenčanje prije punoljetstva.

Drugi užasan običaj, kojem se suprotstavilo u novom dobu, bio je drevni običaj spaljivanja žene udovice sa tijelom njezinog muža. U skladu sa ovim običajem, kada bi neki čovjek umro njegova bi supruga bila spaljivana živa u vatri pored muževog tijela.

³ *A History of the World's Religions*, str. 257-276; S. A. Nigosian, *World Religions*, str. 49-50.

Naravno, smatra se da su se ove promjene i reforme generalno dogodile uz prihvatanje principa vjerske tradicije. Druga je stvar što antireligioznost i averzija prema religiji zapadne civilizacije nisu zaobišli ni ovaj narod, tako da su neki pod utjecajem ove kulture porekli principe svoje religije i duhovnost.⁴

Karakteristike hinduističke religije

Kao što je rečeno, hinduizam je religija koja je u toku svoje duge povijesti prošla kroz mnoge etape promjena. Ali, promjene ove religije bile su takve da su sa ostajanjem prijašnjih principa prihvaćena i nova načela. I pored toga, neki principi ove religije su do danas ostali čvrsti i nepromijenjeni.

Poštivanje i uvažavanje Veda, koje je postojalo još u najstarijim periodima ove religije, uvijek je bilo osnovno načelo. Iako su nastala mnoga tumačenja ovih tekstova i ponekad su njihovi mnogobrojni bogovi tako objašnjavani da je njihov ishod bio čisti monoteizam, uvažavanje i poštivanje ovih svetih tekstova ostali su do danas. Tekstovi i spisi koji se odnose na ovu religiju i koji su se poslije pojavili, stekli bi poštovanje u kasnijem periodu. To su brojni i obimni tekstovi među živim religijama svijeta i ograničeni su na pojedinca.

Vjerovanje u jednu egzistenciju i duh svijeta koji sve obuhvata po imenu Brahman, bilo je u središtu pažnje tokom povijesti ove religije, tako da je uvijek i pored mnoštva i brojnosti bogova, spominjana i ova jedina i sveobuhvatna bit.

Vjerovanje u karmu i reinkarnaciju – koji su se pojavili u drugoj povijesnoj etapi ove religije – mogu se smatrati općim vjerovanjima ove religije, koje je ostalo čvrsto tokom povijesti kod svih sljedbenika ove religije.⁵

⁴ *A History of the World's Religions*, str. 291-300.

⁵ *World's Living Religions*, str. 55.

Na kraju, potrebno je spomenuti dvije značajke hinduističke religije koje se mogu rijetko pronaći kod drugih religija: jedna je da ova religija nema istaknutog nekog posebnog pojedinca i nema osnivača, a druga je da je ova religija prihvatila mnogo različitih uticaja tako da je uspjela u sebe, u toku svoje duge povijesti, inkorporirati mnoga strana mišljenja. Ova značajka je prouzročila da zemlja Indija bude zemlja bezbrojnih religija i sekti, koje žive u miru jedna pored druge.

Za detaljnije proučavanje pogledati sljedeće izvore:

1. Jusuf Ebuzeri i drugi autori, *Religije drevnog svijeta*, str. 377-390.
2. Smart Ninian, članak "Područja filozofske rasprave u hinduističkoj religiji", *Sedam nebesa* (žurnal), br. 2, prijevod na perzijski jezik Ali Movahedijan.
3. John B. Noss, *A History of the World's Religions*, str. 267-276 i 281-285.
4. Friedhelm Ernst Hardy, *The World's Religions: the Religions of Asia*, prijevod na perzijski jezik dr. Abdurrahim Gavahi, str. 249-268.
5. Sen Kshitimohan, *Hinduism*, prijevod na perzijski jezik A. Pašai, pogl. 16.
6. Sybyl Shatvk, *Hinduism*, prijevod na perzijski jezik Muhammed Reza Badi'i, str. 91-160.

Sedmo predavanje

Pregled povijesti i vjerovanja džainizma

DŽAINIZAM JE JEDNA OD ARIJEVSKIH RELIGIJA nastala iz hinduističke religije sredinom prvog milenija prije nove ere. Prema tome, pojavljivanje ove religije može se smatrati ishodom reformatorskog pokreta u hinduističkoj religiji. Da bi se bolje proučilo mjesto nastanka ove religije potrebno je razmotriti stanje hinduističke religije u šestom stoljeću prije nove ere. Ovo vrijeme predstavlja otprilike kraj vedskog razdoblja. To znači da su se do ovog vremena pored Veda, također, pojavila dva njihova objašnjenja i tumačenja, Brahmane i Upanišade. Prethodno su, u raspravi o hinduističkoj religiji, objašnjena vjerska i praktična načela koja se odnose na ovaj period. U ovom vremenu uspostavljena je mjerodavnost Veda i njihovih tumačenja, kastinski sistem na čijem su vrhu bili brahmani i, također, učenja o karmi i reinkarnaciji. Zato se traženje puta izbavljenja iz ovog kruga samsare – čime su se svi bili zauzeti – činilo kao jedan nužan posao. U ovakvoj situaciji pojavio se čovjek iz druge kaste, kaštija, prihvatio je neke principe hinduističke religije, ali je odbacio njezin važan dio i predstavio je poseban put i način izbavljenja iz vječne patnje.¹ Naravno, treba obratiti pažnju na činjenicu da tradicionalna religija džainizma sebi pripisuje dosta dužu povijest od onoga što je spomenuto i smatra da ovoj tradiciji pripadaju mnoge druge ličnosti prije Mahavire.

¹ S. A. Nigosian, *World Religions*, Third edition (Bedford/ST:Masrtin's Boston, NewYork, 2000), str. 58.

Život osnivača džainizma

U skladu sa onim što se prenosi u tradiciji džainizma, čovjek po imenu Vardhamana, poslije nazvan Mahavira (veliki junak), rodio se 599. godine prije nove ere u plemićkoj porodici. On je, kao sin jednog radže, u djetinjstvu i mladosti živio u potpunom blagostanju. Mahavira je namjeravao napustiti plemićki život, posvetiti se asketizmu i tako sebe spasiti, ali je za života roditelja – do svoje tridesete godine – iz poštovanja prema njima, odgodio ovu namjeru, da bi zatim napustio sultansku palaču i pridružio se grupi monaha. On je na početku odbacio sve ukraše i obukao jednostavnu odjeću, a onda se posvetio duhovnom vježbanju potpuno nag, podnoseći strpljivo i čvrsto sve nedaće i patnje. On je stalno putovao i trpio hladnoću i vrućinu bez odjeće. Na putu svoga izbavljenja ustrajavao je na pridržavanju dva principa – koje je naučio od prijašnjih učitelja – jedan je da na putu spasenja duha treba podnositi iscrpljujuće duhovne vježbe, a drugi je pravilo *ahimsa* na putu čistote i pročišćenja duše, što znači da se nikada ne smije povrijediti ni jedna životinja.

On je godinama živio sa malo hrane koju bi stekao proseći i obraćajući pažnju da ne povrijedi neku životinju. Zbog toga je sa sobom uvijek nosio nježnu metlu da na svom putu ne bi ubio nekog insekta, a vodu je uvijek procjeđivao da se ne bi neko živo biće utopilo.²

Teške duhovne vježbe Mahavire trajale su dvanaest godina, sve dok nije iznenada u trinaestoj godini, u trenutku meditacije, doživio nirvanu i dosegao stepen savršenstva. Od tada je stekao titulu *Džaina*, u značenju onoga koji je pobijedio. Nakon toga, posvetio se podučavanju ljudi i okupio je bliske učenike, sve dok nije otišao sa ovoga svijeta u sedamdeset drugoj godini.³

² S. A. Nigosian, *World Religions*, Third edition (Bedford/ST: Masrtin's Boston, NewYork, 2000), str. 58; W. Folkert Kendall, *Džainizam u: Žive religije*, str. 342-343.

³ S. A. Nigosian, *World Religions*, Third edition (Bedford/ST: Masrtin's Boston, NewYork, 2000), str. 60.

Učenja džainizma

Džainizam je religija koja ima uspostavljen sistem vjerovanja i obreda, čija su neka načela slična načelima hinduizma, dok su neka od njih obilježja ove religije. U ovoj religiji odbačena je mjerodavnost Veda i njihovih tumačenja, a isto tako, nije prihvaćen ni kastinski sistem niti vjerovanje u žrtvovanje. Osnovna vjerovanja ove religije su sljedeća:

a. Bog ili uzvišeno biće: U ovoj religiji se poriče postojanje bilo kakvog uzvišenog bića ili boga, dotle da se čak i obožavanje smatra pokuđenim djelom. U jednom odlomku njihovog svetog teksta kaže se:

Jedan monah ili monahinja ne smiju da kažu: “Bog neba! Bog groma i oluje! Bog munje!... Bog davatelj kiše!...” Oni ne smiju koristiti ovakve izraze. Ali, ono što znaju prirodom stvari, mogu reći: “Na nebu se skupilo mnogo oblaka, ili naoblačilo se, ili iz oblaka je kišilo.”⁴

Zbog toga se u ovoj religiji poriče postojanje svakog boga i u skladu s tim, traženje pomoći iz gornjeg svijeta i moćnijih bića smatra se djelom bez značenja i koristi.⁵ Uprkos tome sljedbenici ove religije sebe ne smatraju ateistima i čak ova-
kvo što smatraju uvredom.⁶

b. Svijet: U džainizmu se smatra da je ovaj svijet uvijek bio i nikada nije stvoren (nestvorenost svijeta). U svetim tekstovima ove religije se kaže:

Oni koji misle prema svome razumijevanju da je svijet stvoren ne znaju istinu.⁷

⁴ John B. Noss, *A History of the World's Religions*, str. 169.

⁵ Isto; *A Brief History of the Great Religions*, str. 109.

⁶ *World's Living Religions*, str. 76.

⁷ Isto.

c. **Osnivač religije:** Sljedbenici ove religije vjeruju da su do sada na zemlju došla dvadeset četiri spasitelja i uputitelja – koji se nazivaju *tirthankara* – od koji je Mahavira bio posljednji.⁸ U svetim tekstovima ove religije spomenut je Mahavirin veoma visoki položaj koji, ponekad, dostiže granicu božanstva. On ne samo da je bio čist i bezgrješan, nego, također, ima apsolutno i bezgranično znanje. On je jedno vječno biće koje je sišlo sa neba i inkarniralo se. Smatra se da se sljedbenici ove religije otjelotvorenju Mahavire klanjaju do granice obožavanja, iako je sam Mahavira zabranio obožavanje.⁹

d. **Sveti tekstovi:** Sveti tekstovi džainizma su zbir tekstova koji se dijele na dva dijela: naredbe i rezerve. Prvi dio se odnosi na zakone i pravila ove religije, a drugi dio sadrži opis događaja, kao što je opis doživljaja iz života Mahavire. Smatra se da starost ni jedne od ovih zbirki ne seže dalje od dvjesto godina nakon Mahavirinog života. Među sektama ove religije postoji različito mišljenje u vezi s tim koji od ovih tekstova su vjerodostojni.¹⁰

e. **Čovjek i njegova sudbina:** Čovjek ima dvije dimenzije, materijalnu (*ađiva*) i duhovnu (*điva*). Spajanjem ovo dvoje počinju sve njegove nesreće. Čovjek, radi svoga izbavljenja, treba nastojati da svoj čisti duh odvoji od materije. Materija ima razine od kojih je najsuptilnija “karma”. Kada se duh kreće i nešto čini, ova suptilna materija (karma) uobličuje se u duhu i zaodijeva ga. Kao učinak ponavljanja nepriličnog djela ova materija postaje teža, a ako djelo bude veoma loše, moguće je da ova materijalna aureola postane tako teška da izbavljenje iz nje ne bude moguće i kao ishod toga čovjek zauvijek padne na najniže mjesto. Čovjek je zarobljen u krugu samsare i reinkarnacije i karma je ta koja određuje vrstu njegovog

⁸ *A History of the World's Religions*, str. 173; *World Religions*, str. 58.

⁹ *World's Living Religions*, str. 73-74.

¹⁰ Isto; *Religije i filozofske škole Indije*, sv. 1, str. 187.

sljedećeg života. Konačno, čovjekovo izbavljenje zavisi od toga – da u jednom od svojih života – uništi ovaj zatvor i oslobodi svoj duh, da bi dosegao nirvanu. Ovo je moguće kada se ona materijalna opna bude do krajnosti suzila. Zato čovjek treba nastojati u svim svojim životima da činjenjem dobrih djela umanjí težinu ove opne.¹¹

f. Put izbavljenja: Prethodno je kazano da se Mahavira na svom duhovnom putu pridržavao dva načela: jedno čine iscrpljujuće duhovne vježbe, a drugi je zakon *ahimse* ili nepovrjeđivanja životinja. On je poslije detaljno objasnio ova dva načela i odredio je put za one monahe koji tragaju za krajnjim oslobođenjem. Oni se trebaju pridržavati pet principa:¹²

- Duhovni putnik treba uložiti krajnju pažnju da ne povrijedi niti jedno živo stvorenje i da ne ubije ni jednu životinju. Monasi džainizma su, da bi se pridržavali ovog principa, ovijali komadom tkanine svoja usta da ne bi slučajno progutali nekog insekta. Oni prilikom hodanja i sjedanja paze da ne zgaze nekog insekta i zato uvijek sa sobom nose nježnu metlu. Zbog ovog principa sljedbenici ove religije se ne bave zemljoradnjom, jer se oranjem zemlje ubijaju insekti.
- Duhovni putnik se treba udaljiti od svakog govora i djela koji uzrokuju grijeh i ozbiljno se uzdržavati od laganja.
- Duhovni putnik se treba uzdržavati od uzurpiranja tuđe imovine.
- Duhovni putnik se treba uzdržavati od bilo koje vrste tjelesnog uživanja i to za sebe smatrati zabranjenim.
- Duhovni putnik ne treba ništa voljeti i uzdržavati se od svakog djela koje uzrokuje ljubav. Ovaj peti princip, koji je važniji od svih, ustvari se smatra posebnom etikom ove religije. Prenosi se da u skladu sa ovim principom,

¹¹ *A History of the World's Religions*, str. 168.

¹² S.A. Nigosian, *World Religions*, Third edition, str. 61.

sam Mahavira ni s kim nije sjedio i čak nije odgovarao na pozdrave ljudi, da ne bi prema njima osjetio ljubav. U svetim tekstovima ove religije se kaže:

*Monah koji nikoga ne voli – čak ni osobe koje njega vole – oslobodio se grijeha i mržnje. Pobijedivši ljubav, mržnju i pogrešna vjerovanja, on će pokidati lance karme.*¹³

U ovoj religiji duhovni putnik ne smije nipošto da voli svoju dušu. Zato je, da bi ponizio ovu dušu, prosjačenje čak i u kućama najsiromašnijih pojedinaca, veoma pohvaljeno.¹⁴ Ono što je rečeno o putu izbavljenja bili su posebni propisi za monahe. Ali za obične ljude ustanovljeno je dvanaest propisa koji su donekle lakši.

To su sljedeći propisi: izbjegavanje namjernog ubijanja životinja, ne govoriti laž, udaljavanje od slijeđenja strasti, ne biti pohlepan, uzdržavanje od djela koja uzrokuju smutnju i ružne grijeha, zadovoljavanje minimalnim životnim potrebštinama, biti oprezan da se ne zapadne u zamku grijeha i greške, određivanje vremena za borbu sa dušom i asketizam, provoditi dane određenog vremena sa usredsređenošću i razmišljanjem u svojoj nutrini, posjećivati ponekad monahe i askete i davati milostinju, posebno monasima i asketama.¹⁵

Sljedbe džainizma

U ovoj religiji postoje dvije glavne sljedbe: jedna je zajednica “zaogrnutih bjelinom”, a druga je zajednica “zaogrnutih prostorom”. Monasi prve sekte oblače oskudnu bijelu odjeću, dok monasi druge sekte ne oblače nikakvu odjeću i uvijek su goli. Zajednica “zaogrnutih bjelinom” živi na sjeveru Indije, gdje je klima hladnija nego na jugu. Oni statu Mahavire oblače u bijelu odjeću, dok se druga sekta uzdržava od

¹³ Robert Hume, *World's Living Religions*, str. 79.

¹⁴ Isto.

¹⁵ *A History of the World's Religions*, str. 172; *World Religions*, str. 61-62.

ovoga. U svakom slučaju, obje grupe odjeću smatraju nekom vrstom vezanosti za ovaj svijet. Zato onaj koji je nag, smatra za sebe da se oslobodio svih stega.

Druga razlika između ove dvije sekte je u pitanju spasenja žene: Sekta "zaogrnutih bjelinom" dozvoljava da žene postanu monasi, da bi se izbavile na ovom svijetu, dok druga sekta ovo ne dozvoljava.¹⁶

Sljedbenici ove religije žive samo u Indiji i njihov broj je manji od dva miliona. Ustvari, treba reći da je ova religija danas u stanju izumiranja.

Za detaljnije proučavanje pogledati sljedeće izvore:

1. Dariuš Šajagan, *Religije i filozofske škole Indije*, sv. 1, pogl. 6.
2. Shallay Felicien, *A Brief History of the Great Religions*, prijevod na perzijski jezik Manočer Hodajar Mohebbi, pogl. 7.
3. Jusuf Ebuzeri i drugi autori, *Religije drevnog svijeta*, sv. 1, str. 346-373.
4. John B. Noss, *A History of the World's Religions*, pogl. 4.
5. Robert Ernest Hume, *World's Living Religions*, prijevod na perzijski jezik Abdurrahim Gavahi, pogl. 3.

¹⁶ *World's Living Religions*, str. 81-82; *World Religions*, str. 62.

Osmo predavanje

Buda i njegova učenja

SREDINOM PRVOG MILENIJA PRIJE NOVE ERE U INDIJI se pojavio drugi vjerski pokret, koji je imao za posljedicu rađanje nove religije nazvane budizam. Ova nova religija nastala je iz hinduističke religije, a također, prošla je jedna generacija otkako se u istom dijelu Indije pojavila i započela svoje djelovanje religija džainizam. Zato se može razmotriti situacija i stanje obje ove religije u tom vremenu, kao kolijevke rađanja budističke religije.

U prvotnoj hinduističkoj religiji ili religiji brahmana naglašavana je potreba iscrpnog žrtvovanja i spoljnjih obreda radi čovjekovog spasenja. Zato su se, kao reakcija na ovo prekomjerno naglašavanje, pojavila naučavanja Upanišada, koja su ustrajavala na potrebi spoznaje za izbavljenje čovjeka iz kruga reinkarnacije i dosezanje krajnjeg spasenja. Naravno, ovo krajnje spasenje bilo je moguće samo za jednu klasu, brahmane, dok su se ostali morali truditi u drugim životima da bi ga dosegli.

Džainizam je religija čiji je osnivač bio iz druge kaste, kaštrija. On nije prihvatio kastinski sistem i smatrao je da je izbavljenje moguće za svakoga u ovom životu, a jedini put za njegovo dosezanje su iscrpljujuće duhovne vježbe. U isto vrijeme pojavila se još jedna osoba iz druge kaste, koja je tragala za putem izbavljenja. On je razmotrio poznate metode i sve ih je smatrao neispravnim, te je predložio novi put.

Pojava Bude

Oko 560. godine prije nove ere, u porodici lokalnog kralja ili plemenskog vođe na sjeveru Indije, rodio se čovjek po

imenu Sidarta, čije je porodično ime bilo Gotama, a poslije je nazvan Buda (probuđeni, prosvjetljeni). Drevni budistički spisi, koji predstavljaju samo opis Budinog života, izvještavaju o njegovom životu na način da predstavljaju cjelovitu sliku mjesta rađanja njegove religije i, također, njegova naučavanja, tako da se podrobnim proučavanjem Budinog života mogu saznati i osnovni postulati njegovog učenja.

Kada se rodio Sidarta predskazano je da će postati ili Buda (prosvjetljeni) ili će postati vladar svijeta. Proroci su rekli, ako ostane u kući i ne suoči se ni s kakvom boli i patnjom, postat će vladar, ali ako ode van kuće suočit će se sa boli i patnjom i postat će *prosvjetljeni*. Otac je želio da njegov sin postane vladar i pripremio mu je uvjete za sva uživanja kako se ne bi suočio ni s kakvom boli i patnjom. Sidarta, odgojen u palači i okružen nježnošću i brojnim blagodatima, jednog dana je sa kraljevskim kočijašem izašao izvan palače radi šetnje. Na putu je sreo pogurenog starca i kada je pitao kočijaša o njemu, kočijaš je rekao da je on star i da će svi jednog dana ostarjeti. Nakon toga se princ tužan vratio u palaču. U narednim danima je vidio jednog bolesnog čovjeka i jednu sahranu i tako je saznao za bolest i smrt. Četvrtog dana se susreo sa mirnim i spokojnim redovnikom, koji je bio istinski oslobođen od tuge i patnje ovog svijeta. Iz svega toga je razumio da je sav ovaj svijet patnja i bol, ali da, također, postoji put za izbavljenje iz ove boli i patnje. Zato je odlučio da napusti sva ovosvjetska uživanja i zabavljanja u palači i da upotrijebi svu svoju snagu za pronalaženje puta izbavljenja iz patnje.

Sidartin otac, razočaran zbog promjene u svome sinu, naredio je da ga nadziru i zatvore vrata palače i kapije grada, da ne bi mogao napustiti rodno mjesto. Ali najzad, Sidarta se u svojoj dvadeset devetoj godini oprašta u jednoj noći od svoje supruge i jedinog djeteta, koji su spavali i zajedno sa svojim kočijašem napušta palaču. Bogovi su mu otvorili vrata palače i kapiju grada i on se zapućuje prema šumi. Sidarta u dubini šume traži za istinskom zbiljom i srećom, zato provjerava naučavanja

brahmana, prisustvuje časovima dvojice profesora i okorištava se njihovim govorima. Ali poslije nekog vremena, shvatio je da ga njihova naučavanja neće spasiti. Zato je pronašao drugi put koji je zahtijevao vrijeme, a to je duhovni napor. Godinama je istrajavao na najtežim duhovnim vježbama i u toku šest godina toliko se posvetio duhovnom vježbanju da od njega nije ostalo ništa osim kostiju i kože. Jednog dana se zbog tih napora srušio onesviješten na zemlju, a petorica učenika koji su bili s njim nadajući se da će pronaći put izbavljenja, mislili su da je umro. On se osvijestio i s teškom mukom došao je do rijeke, zagazio je u rijeku i napio se vode da bi dobio malo snage. Tada je shvatio da ga ni ovaj put ne može izbaviti. Zato je pojeo malo hrane, stečene prošenjem, koju je imao sa sobom i ponovo je povratio izgubljenu snagu. Petorica učenika monaha, koji su ga vidjeli ovakvog, proglasili su ga otpadnikom i napustili. Sidarta je nakon toga sjeo pod drvo i okrenuo se razmišljanju i meditaciji. Sebi je rekao da neće ustati ispod ovog drveta ili dok umre ili dok ne pronađe put spasenja. Tako je nastavio meditaciju dok nije pronašao put, probudio se i postao *buda*. Buda je pred sobom vidio dva puta: jedan je da sebe izbavi i dosegne nirvanu, a drugi je da ide među ljude i pokaže drugima pronađeni put. *Mara* (đavo) lukavo mu je došaptavao da prednost prepusti vlastitom izbavljenju i dosegne nirvanu. Ali bogovi, koji su čekali ovo vrijeme, željeli su da se pronađeni put pokaže svima. Buda je naposljetku pobijedio Maru i, s namjerom podučavanja putu, otišao u grad.

Prvo predavanje i pojava nove religije

Buda je otišao u grad Banares, u dio grada koji se zvao Parok Gazalan, kod monaha koji su ga napustili u šumi. Kada su ga monasi vidjeli, dogovorili su se da ne obraćaju pažnju na nje-ga, ali kada im se Buda približio, toliko ih se dojmila njegova duhovna privlačnost, da su svi pohrlili njemu. Buda je u svom obraćanju monasima ovako predstavio svoje prvo učenje:

Onaj koji je dosegao savršenstvo, o monasi! Onaj koji je svet i odabran je Buda. Otvorite svoje uši, o monasi! Jer put bijega od smrti je pronađen. Oni koji idu vječnom životu trebaju izbjegavati ova dva pretjerivanja... Jedno je život ovog svijeta, koji obuhvata uživanje i veselje i nestvaran je, drugo je put duhovne vježbe, koji je neravan i nestvaran. Savršeni (Buda) se udaljio od njih oba i krenuo je putem između ova dva i to je srednji put koji prosvjetljuje oko, um i duh, a završava mudrošću, budnošću i nirvanom. Ovaj put je osmerostruk: ispravno vjerovanje, ispravna namjera, ispravan govor, ispravno djelovanje, ispravno življenje, ispravna usredotočenost, ispravno mišljenje i ispravna svjesnost.¹

Tako je Buda predstavio ovu religiju (*dharma, dhamma*) monasima. Oni su bili prve osobe koje su mu se pridružile i ovako je nastalo jezgro (*sangha*) budističke zajednice. Tako su nastala tri stuba, koji se u budističkoj tradiciji nazivaju “tri dragulja”, tj. Buda, religija i zajednica, stubovi za koje se vjeruje da su, tim redom, utočište budista. Od tada je Buda živio još oko četrdeset pet godina i čitavo to vrijeme je širio svoju religiju. On je zajedno sa svojim učenicima – koji su činili krug monaha – putovao u razne oblasti i svima predstavljao svoju religiju. Učenja Bude čine zbirka Budinih govora, koja se dijeli na tri dijela: jedan dio ovih govora je posvećen sistemu monaha ili se odnosi na opis načina življenja duhovnih putnika, drugi dio obuhvata Budina naučavanja, a u trećem dijelu se objašnjavaju metafizička i filozofska učenja. Smatra se da je ova zbirka napisana nekoliko stoljeća nakon Bude. Budisti ih nazivaju “tri sepeta” (sepet metoda, sepet religije i sepet uzvišenije religije), a Zapadnjaci je, zbog srodnosti s jezikom na kojem je napisana, nazivaju *Pali kanon*.²

¹ *Religije i filozofske škole Indije*, sv. 1, str. 138.

² *Dhammapada*, prijevod na perzijski jezik A. Pašai pod naslovom *Put vjere*, str. 2; *Bradley Hawkins, Religije svijeta, budistička religija*, str. 40.

Glavno obilježje Budinih naučavanja jeste da se ona više bave praktičnim raspravama, dok je metafizičkim raspravama manje posvećena pažnja. Buda u jednom govoru naglašava da on nije govorio o pitanju starosti svijeta, vječnosti svijeta, ograničenosti egzistencije, jedinstvu duha i tijela i slično tome, već je njegov govor o patnji čovjeka, njezinom porijeklu i putu izbavljenja iz patnje, jer spomenute rasprave nisu korisne čovjeku. Ove rasprave pomažu čovjeku da se izbavi od patnji i da na kraju dosegne nirvanu.³

Zato je glavna Budina preokupacija čovjekova sudbina. Njegovo naučavanje u vezi s ovim počiva na tri osnovna principa koje nazivaju tri simbola kosmosa:

1. Sve na ovom svijetu je nestabilno. Sve ono što izgleda stabilno, njegova stabilnost nije ništa drugo do uobrazilja;
2. Pošto su sve stvari nestabilne, čitav svijet je patnja i bol;
3. U čovjeku, također, nema ništa postojano i nijedna supstancija nije postojana, da bi ostala nakon smrti ili da bi prešla u drugo tijelo. Ustvari, ne postoji nešto što se zove postojana duša.⁴

Ali šta je zbilja ove sveprisutne patnje i da li postoji put za izbavljenje iz nje? Odgovor Bude na ovo pitanje je najveća suština njegovog naučavanja, poznata kao četiri plemenite zbilje:

1. Sve što postoji osuđeno je na beskrajnu bol i patnju;
2. Izvor ove patnje je žeđ za postojanjem;
3. Put izbavljenja iz ove patnje postoji, a to je zatomljivanje svih želja;
4. Put izbavljenja iz ove patnje je osmerostruk: ispravno vjerovanje, ispravna namjera, ispravan govor, ispravno

³ *A History of the World's Religions*, str. 188.

⁴ *Religije svijeta, budistička religija*, str. 43.

djelovanje, ispravno življenje, ispravna usredotočenost, ispravno mišljenje i ispravna svjesnost.⁵

Čovjek je zarobljen u krugu reinkarnacije ili samsare i mnogo puta je rođen u različitim tijelima i različitim oblicima, ali kakav će biti njegov budući život zavisi od djela koje je učinio u prošlom životu. Zato, ishod djelovanja ili karma, određuje kvalitet čovjekovog budućeg života.

Kao što je spomenuto, u čovjeku ne postoji postojana supstancija. U Budinom naučavanju se kaže da je čovjekova duša formirana od pet nepostojanih kvaliteta ili svojstava: tjelesnog oblika, osjećanja, osjetila, umnih učinaka i svjesnosti. Pitanje koje se uvijek postavljalo jeste: ako čovjekova duša nije postojana i, ne postoji ništa postojano u čovjeku, pa šta je onda to što prelazi u drugo tijelo u krugu samsare ili šta je to što doseže nirvanu? Ovo teško pitanje je prisiljavalo budističke mudrace da posegnu za primjerima: upaljena svijeća pali ugašenu svijeću, ali se od upaljene svijeće ništa ne prenosi na ugašenu svijeću, iako ugašena svijeća postaje upaljena. Isto tako učitelj podučava učenika i učenik biva podučan, a pritom se ništa ne umanjuje kod učitelja. Slučaj ljudske duše je upravo ovakav.

U Budinim naučavanjima nirvana je konačni cilj. Čovjek koji biva zarobljen u krugu reinkarnacije je poput svjetiljke, čije je gašenje želja i prohtjeva takvo, da kad god se ove želje prekinu, svjetiljka će se sama ugasiti. Ovo gašenje je upravo nirvana. Među budistima postoji razlika u tumačenju nirvane, tako da je objašnjavaju terminima kao što su: “položaj razdraganosti, radosti i ugaslosti”, “nepojmljiva egzistencija” i “nepromjenljivi položaj”. Govori se da je Buda šutio na pitanje o esenciji nirvane i zato su budisti zabranjivali bilo kakvo njezino tumačenje.⁶

⁵ *Religije svijeta, budistička religija*, str. 44; *Religije i filozofske škole Indije*, sv. 1, str. 143.

⁶ *Religije i filozofske škole Indije*, str. 166.

U Budinom naučavanju se obraća posebna pažnja na etičke i praktične dimenzije, tako da u ovom učenju etika ima posebno mjesto. Smatra se da je osnovni princip budističke etike, požrtvovanost i opraštanje. Buda kaže:

Zato nemoj nikada na mržnju uzvratiti mržnjom. Mržnja se samo ljubavlju iskorjenjuje.

Pusti da čovjek svoju mržnju nadvlada ljubavlju. Pusti da on svoje loše strane nadvlada dobrom. Pusti da on naspram pohlepnog čovjeka bude darežljive ruke i da naspram lažljivca bude onaj koji istinu govori.

Ako mi neko, zbog gluposti, uradi nešto loše, ja ću naspram ovog djela njega zaogrnuti sjenkom svoje nepatvorene ljubavi. Što više od njega bude loših djela dolazilo, od mene će se dobrota više uvećavati.⁷

Na kraju, trebamo spomenuti da se Buda ne samo protivio drugom načinu spasenja i izbavljenja, nego se protivio i Brahmanama. On ne prihvata mjerodavnost Veda, hinduistički božanski poredak, vjeru u žrtvovanje i kastinski sistem.⁸

Za detaljnije proučavanje pogledati sljedeće izvore:

1. Dariuš Šajagan, *Religije i filozofske škole Indije*, sv. 1, pogl. 4.
2. Bradley Hawkins, *Religije svijeta, budistička religija*, prijevod na perzijski jezik Hasan Afšar, str. 28 –46.
3. John B. Noss, *A History of the World's Religions*, str. 176-202.
4. Hans Wolfgang Schumann, *Buddhism: An Outline of Its Teachings and Schools*, prijevod na perzijski jezik A. Pašai, str. 11-30.

⁷ *World's Living Religions*, str. 107.

⁸ Isto, str. 117-119.

Deveto predavanje Budistička religija, prve promjene

NAKON ŠTO JE BUDA UMRO i njegovi sljedbenici nisu više imali direktnu komunikaciju s njim, trebalo je sakupiti njegove govore i naučavanja i pripremiti ih za korištenje. U vremenskom rasponu od blizu tri stoljeća zasjedala su tri savjetodavna vijeća radi sakupljanja Budinih govora u jednu službenu i zakonsku zbirku, čiji je ishod bio *Pali Kanon* ili *Tri sepeta*, o čemu smo prethodno govorili. Prvo Savjetodavno vijeće – a o vremenu njegovog zasjedanja postoje različita mišljenja – sastalo se nekoliko mjeseci nakon Budine smrti, 483. godine prije nove ere, radi sakupljanja i ozakonjenja zbirke Budinih govora i naučavanja. Smatra se da su prisutni u Vijeću saslušali sadržaj *Sepeta vjerovanja* od Ananade, posebnog Budinog učenika i *Sepet metoda* od Upalija, čovjeka koji je jedno vrijeme bio brijač monaha, a poslije je postao učitelj. Nama je ostalo skriveno kada su ovi tekstovi zapisani, jer u to vrijeme naučavanje nije zapisivano, nego se prenosilo usmenim putem.¹ Osim toga, čini se da na ovom Savjetodavnom vijeću nije postignut krajnji sporazum o glavnim tekstovima, pa je ova zadaća većinom prepuštena pojedincima, što je uzrokovalo kasnija razilaženja u budizmu.²

Drugo Savjetodavno vijeće, o čijem historijskom datumu ima manje spornih mišljenja nego oko prvog Savjetodavnog vijeća, sastalo se otprilike jedno stoljeće nakon Bude. Ovo

¹ Hans Wolfgang Schumann, *Buddhism: An Outline of Its Teachings and Schools*, str. 33.

² *Religije svijeta, budistička religija*, str. 47.

Savjetodavno vijeće je nastojalo da doda neke pjesme u prijašnje tekstove i da njihov sadržaj dotjera, a također je pokušalo da uskladi i usaglasi Budine govore.³ Važan događaj koji se desio na sjednici ovih vijeća bio je podjela prisutnih na dvije grupe. Jedna grupa je naglašavala olakšice u obavezama monaha, dok je druga grupa ustrajavala na težim i strožijim pravilima. Prva grupa, koja je u prenošenju i praksi bila slobodnijeg mišljenja, činila je, ustvari, jezgro kasnijeg ogranka *Mahajana*, a nazvani su *Mahasanghaka*, dok je druga grupa bila u većini i strožija u pogledu prenesene tradicije, a sebe nazivala *Teravade*, ili Škola učitelja.⁴ Poslije drugog Savjetodavnog vijeća desili su se brojni raskoli u ovoj religiji, što je dovelo do opasnosti od raskola i razdvajanja u temeljima religije. Bilo je to u vrijeme kada je kralj po imenu Ašuka, koji je na savjesti imao brojna krvoprolića, ubistva i pljačke, potpao pod uticaj naučavanja budističkih učitelja, prihvatio ovu religiju, a onda se posvetio njezinom zagovaranju i širenju. On ne samo da je širio i podržavao budističku religiju, nego je mnoge budističke propise i pravila pretočio u zakon i učinio obaveznim njegovo provođenje u čitavoj zemlji. On je svoje naredbe izložio u obliku epigrafa tako da je od njega u današnjem vremenu ostalo trideset pet epigrafa na različitim mjestima.

Ašuka je, radi širenja svoje nove religije, poslao misionare izvan Indije. Poslao izaslanstvo misionara – na čijem čelu su bili neki od njemu bliskih ljudi – na otok Cejlon na jugu i tim putem se budistička religija proširila u Burmu, Tajland i Kambodžu. Smatra se da se u ovim područjima slijedi drevna budistička religija, tj. škola *Teravade* i da su naknadne promjene ove religije ostavile manje uticaja u ovim oblastima.

Treće Savjetodavno vijeće održano je 240. godine prije nove ere po Ašukinoj naredbi. Cilj zasjedanja ovog Vijeća

³ *Budistička religija, Pregled budističkih učenja i škola*, str. 33.

⁴ Ming D. i dr., *Religije konfucijanizam, tao i budizam*, prijevod na perzijski jezik Golam Reza Šejh Zejnudin, str. 244-245.

bilo je protjerivanje nedostojnih iz budističke zajednice te određivanje vjerodostojnog izvora u budističkim tekstovima. Smatra se da u pogledu drugog cilja nije postignut uspjeh.⁵ U svakom slučaju, na ovom zasjedanju su dvjema prethodnim košarama dodata i djela učitelja, koja su nazvana “Sepet uzvišenije religije”. U vremenu od drugog do trećeg zasjedanja Vijeća, budistička zajednica se podijelila u različite škole od kojih je svaka imala zasebne tekstove. Zbirka od tri sepeta, koja se naziva *Pali Kanon* i pripada školi Teravade, prenošena je dugo vremena usmenim putem sve dok najzad nije zapisana krajem prvog stoljeća prije nove ere. Kako god, ove tri zbirke ili *Tri sepeta* (Tri košare), obuhvataju stare spise, a posebno dva starija sepeta, tj. Sepet metoda i Sepet vjerovanja, sadrže Budine govore, iako postoji mnogo razmimoilaženja u pogledu toga koliko je ovih tekstova pripada samom Budi, a koliko drugima.⁶

Pojava škole Mahajana

Kao što je rečeno, na drugom Savjetodavnom vijeću, koje je zasjedalo blizu stotinu godina nakon Bude, od grupe Teravade odvojila se grupa Mahasanghaka. Teravade su sebe smatrali čuvarima izvorne budističke tradicije i suprotno Mahasanghaki, bili su strožiji u tumačenju i objašnjavanju ove tradicije kao i u religijskoj praksi. Smatra se da su ove dvije grupe imale i drugih neslaganja.

U kasnijim stoljećima bilo je još rasprava i nesuglasica i pojavile su se manje škole u obje ove grupe. U periodu između 100. godine prije nove ere i 100. godine poslije nove ere pojavila se jedna škola koja će poslije izrasti u najveći budistički pravac. Ova škola je sebe nazvala *Mahajana*, u značenju velike kočije (za prolazak doline patnje), i ustvari je

⁵ *Religije svijeta, budistička religija*, str. 49.

⁶ *Budistička religija, Pregled budističkih učenja i škola*, str. 34.

slijedila istu školu Mahasanghake, a za školu Teravade koristila je uvredljiv naziv *Hinajana*, što znači mala kočija. Od ovog vremena pa nadalje dvije tradicije, Teravade (Hinajana) i Mahajana bile su dvije glavne tradicije budističke religije.⁷

Razlike u naučavanju između Teravade i Mahajana

Pošto su ove dvije škole dva glavna budistička učenja, važno je objasniti njihove glavne misaone i vjerske razlike.

Spoznavanje Bude

Buda u naučavanju Teravade je čovjek kao i drugi ljudi, s tim da je on pronašao put izbavljenja iz patnje i dosegao nirvanu. Ali u školi Mahajana, Buda je probuđen hiljadama godina prije svoga vremena. On je nadljudsko biće, uvijek živ, samo je njegovo prljavo materijalno tijelo umrlo, dok je njegovo suptilno materijalno tijelo i njegovo duhovno biće živo i nalazi se među ljudima. Zato je Buda u naučavanju Mahajane dostojan ljubavi i obožavanja, što je uzrokovalo da je gnostička ljubav u ovoj tradiciji vatrenija i izgleda privlačnije nego u tradiciji Teravade. Ovaj odnos se, također, vidi u izvorniku tekstova Pali Kanon. Naprimjer, u ovim tekstovima se prenosi da je Buda rekao: “Ko god mene bude volio i vjerovao u mene njegovo će biti nebesko kraljevstvo.”⁸

Sveti tekstovi

Kao što je rečeno, sveti tekstovi škole Teravade su Pali Kanon ili Tri sepeta, ali suprotno tome, u tradiciji Mahajana nisu toliko pažnje poklanjali ovim tekstovima i zato su napisali tekstove

⁷ *Budistička religija, Pregled budističkih učenja i škola*, str. 101; *Religije i filozofske škole Indije*, sv. 1, str. 169.

⁸ *Religije i filozofske škole Indije*, sv. 1, str. 172.

koji se nazivaju *Sutre*. Ovi tekstovi su u izvorniku bili na sanskrtnu i prevedeni su na druge jezike, kao što je tibetanski i kineski, ali je načelno njihov izvornik uništen. Ove tekstove su napisali monasi, ali se vjerovalo da su ovi tekstovi izravna Budina poruka, koju su monasi shvatili otkrovenjem. Zato su oni vjerovali da su ovi tekstovi vrijedniji od prijašnjih tekstova, koji su neživa ostavština Budinog materijalnog tijela. *Sutre* se mogu podijeliti, s obzirom na sadržaj, u dvije grupe: jedan dio njih su molitve, sa drugi dio su filozofski tekstovi.⁹

Učenje o spasenju

U školi Teravade put spasenja je otvoren samo nekima, dok se u Mahajani smatra otvorenim za sve. Teravade kaže da čovjek u ovom životu može stići na razinu *arhat* ili “živooslobođen”, dok je ideal Mahajane nešto drugo. Ova škola kaže da osim doseganja nirvane postoji, također, drugi ideal, a to je da nakon što neko dosegne ovu razinu mora razmišljati i o izbjavljenju drugih. Zato, oni koji dosegnu oslobođenje, poslije toga ostaju na ovom svijetu da pomognu drugima. Ovi pojedinci nazivaju se *bodistava*¹⁰ i ustvari su Bude budućnosti. Prema tome, dok je u školi Teravade put izbjavljenja bio jedino djelovanje u skladu sa osmerostrukim naredbama, i jedino se postizao na osnovu ličnog napora, u tradiciji Mahajana se ističe traženje pomoći od *bodistava* putem molitvi i obožavanja bodistava.¹¹

Kosmologija

Dok je škola Teravada vjerovala da čovjek nema postojan duh i da, ustvari, u njemu nema nikakva postojana supstancija,

⁹ *Budistička religija, pregled budističkih učenja i škola*, str. 105; *Religije svijeta, budistička religija*, str. 51.

¹⁰ *Bodi* = razum; *stava* = suština.

¹¹ *Budistička religija, pregled budističkih učenja i škola*, str. 105; *Religije i filozofske škole Indije*, sv. 1, str. 175.

filozofi Mahajane su ovaj pojam proširili na čitavu egzistenciju i vjerovali su da na čitavom svijetu ne postoji postojana supstancija.¹²

Više i jedinstveno biće

Druga stavka, koja je značajka Mahajana škole, jeste jedna vrsta monoteizma. U ovoj školi postoji uzvišeni Buda koji je subzistentan i, ustvari, druge Bude su njegove inkarnacije. Ovo je prvi Buda, koji je sličan Brahmanu u hinduizmu, uvijek je u nirvani i on je čista prosvjetljenost. On je snagom svoje imaginacije stvorio petoricu Buda koji se nazivaju "Buda razmišljanja i nadziranja". Oni su potom sami stvorili četvoricu *bodistava*, koji su gospodari i stvoritelji svijeta prirode.¹³

Kodifikacija i uređenje praktičnih propisa budizma

Kao što je objašnjeno, Buda smatra put izbavljenja iz patnje osmerostrukim, što određuje opće pravce duhovnog puta. Zato je još u prvim godinama za sljedbenike budističke religije bio nužan jedan ustroj određenih i preciznih propisa. Na temelju ovoga pripremljen je jedan katalog sastavljen od deset zabrana ili deset naredbi, od kojih su pet prvih naredbi općeg karaktera i trebaju ih se pridržavati svi budisti, dok se pet sljedećih naredbi odnosi na duhovne putnike i monahe. Ovih deset naredbi su sljedeće:

1. Uzdržavati se od ubijanja živih stvorenja;
2. Izbjegavati trošenje imovine koja nekome nije poklonjena;
3. Uzdržavati se od poročnosti;
4. Uzdržavati se od laganja;

¹² *Religije i filozofske škole Indije*, sv. 1, str. 173; *Religije svijeta, budistička religija*, str. 51.

¹³ *Religije i filozofske škole Indije*, sv. 1, str. 178.

5. Kloniti se pijenja opojnih pića i pijanstva;
6. Uzdržavati se od prejedanja i jedenja u drugoj polovini dana;
7. Izbjegavati plesanje, pjevanje, muziku i posmatranje igre i zabave;
8. Uzdržavati se od ukrasa, mirisa i šminke;
9. Uzdržavati se od korištenja mehke i luksuzne postelje;
10. Ne prihvatati zlato i srebro.¹⁴

Za detaljnije proučavanje pogledati sljedeće izvore:

1. Hans Wolfgang Schumann, *Buddhism: An Outline of Its Teachings and Schools*, prijevod na perzijski jezik Pašai, pogl. 2-3.
2. Dariuš Šajagan, *Religije i filozofske škole Indije*, sv. 1, pogl. 5.
3. Ming D. i dr., *Religije konfucijanizam, tao i budizam*, prijevod na perzijski jezik Golam Reza Šejh Zejnudin, str. 243-287.

¹⁴ *Budistička religija, Pregled budističkih učenja i škola*, str. 80-81.

Deseto predavanje

Budistička religija, širenja i kasnije promjene

BUDISTIČKA RELIGIJA SE OD POČETKA POJAVLJIVANJA U INDIJI postepeno i polahko širila, sve dok nije u vrijeme Ašuke dosegla svoj vrhunac i u nekoliko narednih stoljeća, iako se suočavala sa usponima i padovima, ipak je postala prevladavajuća religija u toj zemlji. Također, u ovom vremenu budistička religija je pronašla put do jugoistoka Azije, Cejlona i njemu susjednih zemalja. Poslije, kada se Mahajana odvojila od Teravade, nova škola nije pronašla mjesta na jugoistoku i zato je prevladavajuća tradicija u tom području do danas bila Teravade. U prvim stoljećima nove ere budistička religija se prvo proširila u Kini, a odatle naknadno u Koreji i Japanu. Stanovništvo ovih zemalja je tada prihvatilo tradiciju Mahajana. U petom i šestom stoljeću nove ere, pod uticajem unutrašnjeg razdora među budistima Indije i ponovnog oživljavanja hinduističke religije, budistička religija je u ovoj zemlji doživjela dekadenciju, tako da je poslije – možda i zbog uticaja islama – zauvijek napustila ovo područje. Od ovog vremena pa nadalje tradicija Teravade je živjela na jugoistoku, a tradicija Mahajana na sjeveroistoku, s tim da je druga tradicija bila mnogo više prihvaćena. Sljedeće što treba spomenuti jeste da su se od vremena razdvajanja dvije tradicije dogodile veće promjene u Mahajani, tako da su se u njoj više vidjele filozofske, gnostičke i religijske težnje. U ovoj tradiciji, kako u vrijeme kada je još prebivala u izvornoj postojbini, tj. među Indijcima, tako i u vrijeme kada je iz tog područja iselila, pojavila su se brojna misaona i naučna pisana djela. Neki od važnih spisa ove tradicije, koji su se pojavili u izvornoj postojbini su:

1. Madhjamika

Ovu filozofsku školu je osnovao čovjek po imenu Nagardu-na u drugom stoljeću nove ere. On je govorio da je čitav svijet, onako kako se uobičajeno razumijeva, mašta i uobrazilja, da nema ničega zbiljskog u tome i da čak osnovna Budina naučavanja, kao što su postojanje četiri zbilje i nirvana, nisu izuzetak iz ovog pravila. Naravno, postojana zbilja egzistira i uvijek je u stanju kretanja prema gore, zbilja koja se ne opaža na uobičajen način. Ova zbilja je oslobođena svojstava i obilježja i tako da je ne može um, zaprljan neznanjem, opaziti. Zato se samo srednjim putem ili Madhjamikom može osloboditi ovog neznanja, otvoriti oči koje vide zbilju i dosegnuti nirvanu, tj. ondje gdje je čisto ništavilo i potpuno iščeznuće i gdje nema akciden-cija, svojstava, niti vanjskih i unutarnjih značajki i gdje je svijet apsolutne tišine, nepomičnosti i praznine. U skladu sa naučavanjem ove škole, svaka predodžba ili objašnjenje su relativni i besadržajni, a to znači da je apsolutna zbilja s onu stranu i ne može se predočiti niti izreći.¹

2. Jogačara

Druga filozofska škola koja se pojavila u petom stoljeću nove ere i zauzela mjesto Madhjamike bila je škola Jogačara. Suprotno Madhjamiki koja je naglašavala logičku analizu, ova škola je insistirala na psihološkoj analizi i gledištu. Prema učenju ove škole samo je jedna stvar spoznatljiva, a to je život. Ova škola kaže da je samo spoznavanje stvarno i da je misao ili život konačna stvarnost. Stvari postoje onda kada budu sadržajno spoznatljive i ništa izvan života ne postoji. Greška ili pogrešno percipiranje uzrokuje da uobražavamo kako postoji nešto izvan života i ova se greška

¹ *Religije konfucijanizam, tao i budizam*, str. 288-291; *Budistička religija*, str. 160-167; *A History of the World's Religions*, str. 231-233.

može otkloniti usredsređenjem i unutarnjom smirenošću. Uz samoposmatranje i razmišljanje mogu se uvećati umski učinci i shvatiti da s one strane ovih pojava ne postoji nikakva supstancija. Smatra se da je s dekadencijom budizma u Indiji ova škola nastavila živjeti u Kini i Japanu i da je tamo stekla sljedbenike.²

3. Tantrajana i Vadžrajana

Tantrajana je tajnoviti pravac u tradiciji Mahajana, čija prošlost seže u drugo stoljeće nove ere, ali period njegovog procvata i pojave njegovih književnih tekstova počinje od petog i šestog stoljeća. Ovaj pravac predlaže primjenjivanje posebnih djela i vjerovanja za doseganje nirvane. Ta djela i vjerovanja su toliko teška i detaljna da ih svi ne mogu izvršavati. Primjena ove metode i prelaženje razina duhovnog puta mora se obavezno provoditi pod nadzorom jednog učitelja, vodiča ili "guru". *Guru* na ovom putu ima esencijalno značenje, tako da se obožava kao bog. Ostalo je malo tekstova ovog filozofskog pravca na izvornom jeziku sanskritu, ali postoji njihov prijevod na tibetanski jezik. Smatra se da je u vezi sa Tantrajanom kao duhovnim putem nastalo mnogo škola, od kojih je jedna od najvažnijih škola Vadžrajana.

Vadžrajana je ustvari jedan gnostičko-religijski duhovni put u kojem, suprotno drugim budističkim religijskim školama, za doseganje nirvane naglasak je stavljen na tijelo. Njegova značajna razlika u odnosu na druge škole nisu filozofska mišljenja nego praktične metode. U ovoj školi putnik treba provesti dugo vrijeme uvodnog učenja da bi započeo religijski obred pod nadzorom guru.

Poslije dekadencije budističke religije u Indiji, nastavak tradicije ove škole može se naći na Tibetu.

² *Budistička religija*, str. 168-170; *Religije konfucijanizam, tao i budizam*, str. 294-296; *Religije i filozofske škole Indije*, sv. 1, str. 394-408.

U tibetanskoj budističkoj religiji vjerski vođa se naziva Dalaj Lama, koji se smatra inkarnacijom bodistave i zato ima esencijalnu ulogu. Smrću svakog Dalaj Lame rađa se novi Dalaj Lama, koji se prepoznaje u toku posebne ceremonije, nakon koje postaje središte pažnje.³

Budistička religija na istoku Azije

Budistička religija je na početku nove ere stigla u Kinu, a poslije se odatle proširila na druge zemlje istoka, u Japan i Koreju. Pravac budističke religije koji je prihvaćen i proširio se na istoku Azije bila je tradicija Mahajana. Dakle, nakon što je budistička religija iselila iz svoje izvorne postojbine Indije, tradicija Mahajana je nastavila živjeti u ovim područjima.⁴

Budistička religija je doživjela promjene na istoku Azije u skladu sa kulturom tih područja, tako da su se tamo pojavile posebne filozofske i praktične škole. Prethodno je istaknuto da je škola Vadžrajana nastavila živjeti na Tibetu.

Među pravcima koji su se pojavili u budističkoj religiji istoka, četiri religijska pravca su važnija od drugih:

1. Čista zemlja

Ova škola ne smatra da je čovjekov napor dovoljan za postizanje spasenja te je mišljenja da se bez pomoći i vođenja bodistavā, koji žive na nebu ili u čistoj zemlji, ovako važan cilj neće postići. U ovoj školi djelo nema značajnu ulogu, nego važnu ulogu ispunjava vjerovanje i srčana ljubav. Ako se molitelj iskrenog vjerovanja poveže sa jednim od bodistavā ili Budā drugog svijeta ili čistom zemljom, on će mu sigurno pomoći da se ponovo rodi u čistom prebivalištu, tj. ondje

³ *Budistička religija*, str. 179-183; *Religije svijeta, budistička religija*, str. 80-83; *Religije konfucijanizam, tao i budizam*, str. 225-233.

⁴ *Religije svijeta, budistička religija*, str. 54-61; *A History of the World's Religions*, str. 217-221.

gdje je postizanje nirvane sigurno. Čini se da je ova škola osnovana u četvrtom stoljeću u Kini, a u dvanaestom stoljeću proširila se u Japanu.⁵

2. Čan ili Zen budizam

Ova škola traži izbavljenje i spasenje u posebnim činima i vjerovanjima, ne u naučnom istraživanju i proučavanju tekstova, već ovakvo djelovanje smatra preprekom za postizanje cilja. Ono što je važno za postizanje cilja i smatra se jedinim putem jeste razmišljanje, samoposmatranje i usredsređenje na nutrinu i kao rezultat toga postizanje izravnog iskustva “konačne zbilje”. Smatra se da se ova škola pojavila u Kini i naziva se “Čan”. Ali, naknadno je privukla veću pažnju u Koreji pod imenom “Sun” i u Japanu pod imenom “Zen”.⁶

3. Tiantai ili Tendai budizam

Ova škola je naglašavala kako razmišljanje i samoposmatranje, tako i proučavanje i istraživanje, tako da je povezivanjem svih puteva stvorila jednu složenu duhovnu metodu. Ova škola se pojavila u šestom stoljeću nove ere u Kini i nazvala se Ti Jen – Ta’i⁷ (Tiantai), a poslije nekog vremena prešla je u Japan i naziva se Tenda’i.⁸

4. Škola “istinite riječi” (Šingon budizam)

Druga škola, koja ima korijen u tradiciji Tantrajana i koja je prešla iz Indije i Tibeta u Kinu, a odatle u Japan je škola spasonosnog imena ili “istinite riječi”, koja se u Kini naziva

⁵ *Religije svijeta, budistička religija*, str. 58; *A History of the World’s Religions*, str. 235-236.

⁶ *Religije svijeta, budistička religija*, str. 57-58 i 60-61; *A History of the World’s Religions*, str. 237-239.

⁷ Naziv monaškog manastira koji je izgradio osnivač ove škole.

⁸ *Religije svijeta, budistička religija*, str. 57. i 61.

Čen-Jan, a u Japanu Šingon. Sljedbenici ove tradicije vjeruju da ime ili posebna molitva imaju mističan učinak i da se sa njezinim ponavljanjem može postići cilj. Sljedbenici ove škole upotrebljavaju istinite riječi ili posebne molitve u posebnim vjerskim i gnostičkim ceremonijama zajedno sa muzikom i vatrometom i vjeruju da ove aktivnosti donose ozdravljenje bolesnima, oslobođenje umrlih iz pakla, mijenjanje vremenskih prilika i sl. Zato, put spasenja i izbavljenja u ovoj školi je – kao i u ostalim školama Tantrajane – izvršavanje posebnih obreda. Da ne ostane nerečeno, ove škole imaju mnogo sljedbenika u Kini i Japanu.⁹

Na kraju, treba reći da u zemljama istočne Azije budistička religija, pored pobrojanih škola, ima i druge mnogobrojne škole i tokove, isprepletene sa religijama i tradicijama tih područja.

Budistička zajednica, u prošlosti i danas

Kao što je već rečeno, Buda je osnovao zajednicu monaha, koji su osiguravali svoje životne potreštine proseći i samo u kišnom periodu okupljali bi se u hramovima. Nakon Budine smrti, zajednica monaha se postepeno podijelila na dvije grupe: neki su nastavili put lutanja i prošenja, dok je druga grupa dala prednost stalnom življenju u hramovima. Razlog tome je bio što su obični ljudi davali zajednici poklone i zemlju pa vođe monaha nisu više imali potrebu za osiguranjem svojih najnužnijih potreba.

Budistički hramovi, koji su s jedne strane uživali zaštitu kraljeva kao što je bio Ašuka, a s druge strane, zbog darivanja običnih ljudi, pretvorili su se u veoma bogata središta, u kasnijim stoljećima postali su univerziteti za podučavanje i zagovaranje religije. Tako su, poslije, u svim budističkim

⁹ *A History of the World's Religions*, str. 240-241; *Religije konfucijanizam, tao i budizam*, str. 336-342.

zemljama hramovi pretvoreni u središta podučavanja i zagovaranja religije i, također, u utočišta za monahe.

Iz budističke tradicije može se zaključiti da Buda nije odredio nasljednika poslije sebe, jer je vjerovao da svaki monah treba nastojati da podučava njegov put. Ovo je uzrokovalo da su svi monasi na istom nivou i da ustvari to bude glavna snaga te religije. Zato se hramovima u početku upravljalo na demokratski način, ali sa širenjem budističke zajednice ustrojila se jedna hijerarhija i podjela poslova. Svaki hram je imao jednog velikog upravitelja, s tim da je jednako opstao i demokratski duh. Naprimjer, u Kini je upravitelj hrama rješavao važne poslove uz dogovor sa skupinom monaha. Smatra se da zemlje jugoistoka u osnovi imaju odbojnost prema hijerarhiji, tako da im je ta činjenica, ponekad, stvarala problem.

Sa širenjem budističke zajednice ustanovljeni su posebni zakoni i propisi koji se do danas, uz male izmjene, provode u svim budističkim hramovima. Primarni budistički tekstovi obuhvataju zakone i propise koji su postepeno pretvoreni u jedan uređen sadržaj i svakih petnaest dana jedanput se čitaju na skupu monaha ove religije i to tako da se poslije svakog odjeljka zastaje, da bi monah koji je prekršio propise iz njega to priznao i prihvatio svoju kaznu. Ovi propisi su u osnovi isti, iako se njihov broj razlikuje u kineskim i tibetским primjercima *Pali Kanona*. Osim toga, četiri grijeha se smatraju velikim i uzrokuju protjerivanje monaha iz hrama. To su sljedeći grijesi: seksualni odnos, krađa, ubistvo i pretjerivanje u činjenju čuda.

U područjima kao što su Šri Lanka, Mianmar, Tajland, Kambodža i Laos, u kojima prevladava tradicija Teravade, ljudi većinom učestvuju u poslovima hrama. Prije otprilike hiljadu godina ženama nisu dozvoljavali pristup skupu monaha – dok je danas, naravno nešto od ovoga prihvaćeno – ali kako god, unutar hrama samo su muškarci monasi i učenici. Među njima postoji određeni broj isposnika zaodjenutih bjelinom, muškaraca i žena, koji su izvan zajednice i koji slijede sistem

napuštanja ovog svijeta. Također, u nekim od ovih područja mladići se ohrabruju da neko vrijeme žive u hramu.

U tradiciji Mahajana žene i muškarci mogu pristupiti zajednici. U područjima Kine i Tibeta postoji period od jedne godine za polaznika, u kojem dobrovoljni polaznik još uvijek nema nikakvih povlastica i čak ne može ići na posebne ceremonije. Na kraju ovog perioda pojedinac se iskušava da li je sposoban za sljedeću etapu, što je bilo izuzetno, ili je povezan sa vlastima, što se ponekad zloupotrebljava.

Glavni oslonci života budističkog monaha bili su lutanje, siromaštvo, prosjačenje i snažna seksualna apstinencija. Naravno, neke budističke škole, posebno na Tibetu i u Japanu, oslabile su ova pravila, ali uprkos tome tradicija prosjačenja je još uvijek jako rasprostranjena i čak monasi, koji žive u bogatim hramovima, ovo čine na simboličan način.¹⁰

Opće vjerske ceremonije

U budističkoj religiji postoje različite opće vjerske ceremonije, kao što su posjećivanja, svečanosti, ceremonije spaljivanja mrtvih i druge, ali se među njima posebno izdvajaju dva drevna i rasprostranjena običaja: prvi je ljubav prema Budi i izražavanje poštovanja prema njemu, što je poslije preraslo u oblik izražavanja poštovanja kipu i statui. U Teravade tradiciji ovo poštovanje se posebno izražava Gotama Budi, ali u tradiciji Mahajana poštuju se i kipovi i statue drugih Budā i bodistavā. Druga tradicija je dvostrana razmjena, koja se odvijala između monaha i običnih ljudi. S jedne strane monasi, kao i sam Buda, svoja bogata duhovna postignuća stavljaju na raspolaganje običnom narodu, a obični ljudi, s druge strane, daju materijalne poklone monasima i tako poboljšavaju mogućnost svoga izbavljenja.¹¹

¹⁰ *Religije konfucijanizam, tao i budizam*, str. 231-239.

¹¹ Isto, str. 372-387.

Za detaljnije proučavanje pogledati sljedeće izvore:

1. Hans Wolfgang Schumann, *Buddhism: An Outline of Its Teachings and Schools*, prijevod na perzijski jezik A. Pašai, pogl. 4-5.
2. Ming D. i dr., *Religije konfucijanizam, tao i budizam*, prijevod na perzijski jezik Golam Reza Šejh Zejnudin, str. 230-239. i 287-343.
3. John B. Noss, *A History of the World's Religions*, prijevod na perzijski jezik Ali Asgar Hikmet, str. 231-249.
4. Bradley Hawkins, *Religije svijeta, budistička religija*, prijevod na perzijski jezik Hasan Afšar, str. 54-86.

Jedanaesto predavanje

Pregled povijesti i vjerovanja u sikhizmu

SIKHIZAM JE RELIGIJA KOJA JE U POVIJESNOM SMISLU nastala nakon svih živih svjetskih religija, jer od njenog osnivanja nije prošlo više od pet stoljeća. Ova religija je nastala u hinduizmu i ustvari, njezino naučavanje je sinteza učenja dvije religije, hinduizma i islama, iako njezini sljedbenici ovu religiju smatraju novom božanskom objavom.¹ Ova religija nema mnogo sljedbenika, između deset i petnaest miliona, od koji 95% živi na sjeverozapadu Indije, području nastanka ove religije.

Kolijevka nastanka sikhizma

Za proučavanje kolijevke nastanka ove religije potrebno je obratiti pažnju na dvije teme: jedna je stanje hinduizma kada se pojavio sikhizam, a druga je oblik ispovijedanja islama u Indiji tog vremena. Nekad se smatra da su postojeće idolo-poklonstvo u hinduističkoj religiji – koje je u tom vremenu imalo jedan neugodan oblik – s jedne strane, i naglašavanje na suhoparnu izvanjsku praksu i ne obraćanje pažnje na sadržaj vjere u obliku ispovijedanja islama koji je postojao u Indiji u tom vremenu, s druge strane, stvorili pogodno tlo za pojavljivanje religije sikhizma. Osnivač ove religije nastoji da naglasi čisti islamski tevhid, a da s druge strane sačuva gnostička učenja hinduizma. Smatra se da je trud za sjedinenje ove dvije religije započeo prije pojave sikhizma, i da

¹ *Religije svijeta*, str. 344.

su osobe poput Kebira (1440-1518) uložile u vezi s tim veliki napor. Osnivač sikhizma ustvari nastavlja njihov napor, s tim da oni, za razliku od njega, nisu željeli osnovati novu religiju.

Život osnivača sikhizma

Osnivač sikhizma je čovjek po imenu Nanak. Rodio se u gradiću u blizini Lahorea na sjeverozapadu Indije. Njegovi roditelji bili su hindusi iz druge kaste, prinčevi po porijeklu, koji su radili za jednog muslimanskog feudalca tog vremena i provodili život u siromaštvu. Smatra se da se Nanak u mladosti opirao mnogim vjerskim načelima. U početku, ni u jednom zanimanju kojim bi se pokušao baviti nije postizao uspjeh. Njegovo srce je bilo preokupirano nečim drugim, njegovi duševni preobražaji i unutarnja previranja su narastala sve dok:

Jednog dana, nakon što se okupao u rijeci i izašao van, okrenuo se prema šumi i iščezao. Govore da ga je tu uzelo otkrovenje i obreo se u prisustvu Uzvišenog. Bog mu je poklonio pehar rajskog napitka. Onda mu je rekao: "Ja sam sa tobom. Ja sam tebe i svakoga ko prihvati tvoje ime učinio sretnim. Ustani i idi i ponavljaj Moje sveto ime i drugima, također, naredi da spominju Moje sveto ime. U napuštanju Ovog Svijeta budi postojanog koraka i posveti se sjećanju na Mene. Izgradi kod sebe besprijekornost i čistoću tijela, robovanje Gospodaru i razmišljanje u svijetu. Popij ovaj pehar čistog napitka da bi znak Moga pečata bio na tebi."²

U tradiciji sikhizma se smatra da je poslije tog božanskog govora Nanak nadahnut ovom pjesmom: "Bog je jedan i njegovo ime je istina. Gospodar je čist od ljutnje i srdžbe, izuzet od bojazni i straha, živi i samostojni, veliki i ljubazni. Istiniti

² A History of the World's Religions, str. 305.

je postojao oduvijek i postojat će zauvijek, o Nanak. On je bio, jest i bit će.”³

Nanak je poslije tri dana izašao iz šume i, nakon što je jedan dan šutio obznanio je: “Nije riječ o hinduizmu i islamu”. Potom je započeo predstavljati svoje učenje. On je putovao zajedno sa muzičarom po imenu Mardana i predstavljao svoje učenje. Sebe nazivao guru (učitelj), a svoje učenike sikh (učenik). Propagirao je učenje koje je, s jedne strane bilo sinteza učenja hinduizma i islama, a s druge strane je nastojao da odbaci ono što je, prema njegovom mišljenju, bilo loše u ove dvije religije. On je, u skladu sa ovim, izabrao svoju odjeću koja je bila sinteza odijevanja muslimana i hindusa. Umro je 1538. godine u svojoj 69. godini, nakon dugih putovanja, odgajanja mnogih učenika i sljedbenika. U tradiciji ove religije se prenosi kada je on umro nastao je spor između muslimana i hindusa u skladu sa pravilima koje religije da se Nanak sahrani. Da li da se spali ili da se ukopa? Nanak je oporučio da sljedbenici dvije religije pripreme i postave dva buketa cvijeća, jedan sa lijeve strane, a drugi sa desne strane njegovog tijela i da tako ostave do jutra sljedećeg dana. Neka bude sahranjen u skladu sa propisima onih čije cvijeće bude svježije, tj. propisima te religije. Oni su tako uradili i kada su došli sljedećeg dana, oba buketa cvijeća bila su svježija, dok je tijelo bilo sahranjeno na nebu.⁴

Religija nakon osnivača

Nanak je prije smrti odredio svoga nasljednika. Nanak je bio prvi gurū, a njegov nasljednik drugi gurū i tako su određivani sljedeći nasljednici do desetog gurūa, koji je bio posljednji među njima. Od Nankovog vremena do petog gurūa sljedbenici ove religije živjeli su u miru i slijedili su Nanakovo

³ Isto.

⁴ *World's Living Religions*, str. 135.

učenje. Oni nisu bili odvojeni od hindusa i muslimana i posebno su sa muslimanima imali bliske odnose. Ali, u vrijeme petog gurūa, jedan događaj prouzročio je da ova religija krene drugim smjerom.

Do vremena petog gurūa u ovoj religiji nije bilo svetog teksta. Tada je peti guru sakupio Nanakove i pjesme prijašnjih gurūa, a također svoje i pjesme još nekih osoba i nazvao ih *Grant sahib* (Knjiga Božija). Nakon toga neki su ga ogovarali kod muslimanskog vladara, šaha Indije (Akbar, sin Hamajunov), ali ovaj razumni šah, nakon što je pročitao njegovu knjigu nije u njoj našao ništa neispravno. Zato je pohvalio gurūa. Poslije šaha, njegov sin Đahangir je uhapsio gurūa i on je na kraju umro u zatvoru.⁵ Gurū je prije hapšenja odredio svoga sina za nasljednika i oporučio mu da oružjem napadne na šaha i da priprema vojsku za očuvanje naroda. On je ovako učinio i nakon toga se ova religija pretvorila u vojnu grupaciju, tako da su naredni gurūi nastavili ovaj put i ratovali, sve dok nije došao red na desetog gurūa. On nije odredio svoga nasljednika i oporučio je svojim sljedbenicima da je ubuduće njihov vođa knjiga *Grant sahib*. On je odredio posebna vjerska pravila. Naprimjer, posebno obredno pranje koje je poznato kao obredno pranje “ispod mača”, odredio je kao božansku obavezu i sljedbenike je obavezao da se pridržavaju pet stvari koje je sam učinio sloganima, a koji počinju sa slovom “K” na lokalnom jeziku. Ovih pet stvari su: nešišanje kose i brade, češalj, kratke pantalone, željezna narukvica i čelični mač ili handžar.

Poslije smrti desetog gurūa, sljedbenici ove religije su stalno bili u ratu i sukobu i jedno vrijeme imali su i svoju političku nezavisnost. Njihov posljednji emir predao se Englezima 1849. godine. Smatra se da su u indijskom ustanku učinili velike usluge Englezima. Sljedbenici ove religije bili su često snažne tjelesne građe, a razlog tome je ili razlika u

⁵ Sljedbenici ove religije vjeruju da su gurūa pogubili.

porijeklu ili činjenica da oni nemaju nikakvih zabrana u pogledu jedenja mesa. Ovo obilježje, kao i njihov vojnički duh, bili su razlog zašto su ih u mnogim područjima koristili kao pripadnike sigurnosnih snaga.⁶

Učenja sikhizma

Nanak je ustanovio religijski sistem koji je obuhvaćao mnogobrojna vjerska i praktična učenja. Najvažnija učenja ove religije su sljedeća:

Teologija: U ovoj religiji naglašava se vjerovanje u jednog Boga, Boga čije je ime Istiniti i koji ima svoja svojstva. Svojstva ovog boga su slična svojstvima Boga u islamu. Zato se smatra da je Nanak u teološkim učenjima bio pod uticajem islama. Pjesma koju je Nanak ispjevao nakon prvog božanskog govora – koja je prethodno prenesena – na najbolji način pokazuje njegovu teologiju. U svetoj knjizi ove religije postoje mnoge druge rečenice o ovoj temi:

Bog je jedan, i nema boga osim Njega, o brate moj!

Ti nemaš saučesnika da bi bio pored Tebe.

Koga da zovem drugim bogom? Nema nikoga. U čitavom svijetu postoji samo jedini Bog, bez mahane i čist.

Svačije zarobljeništvo i sloboda u Tvojim su rukama, niko se u to ne može uplesti. On čini sve što hoće, niko Mu ne naređuje, On je Vladar i Vladar vladara. Sve je potčinjeno Njegovoj naredbi i volji.⁷

Osim toga, teologija ove religije bila je s jednog aspekta i pod uticajem hinduističke religije. U svetoj knjizi ove religije se kaže: “Ti, o veliki Bože! Jedan si, ali su tvoje inkarnacije mnogobrojne.”⁸

⁶ *A History of the World's Religions*, str. 311-314; *Religije svijeta*, str. 345-347.

⁷ *World's Living Religions*, str. 142-143; *Religije svijeta*, str. 350-351.

⁸ Isto.

Nanak je u pogledu odnosa Boga prema svijetu pod uticajem hinduizma. On kaže da je Bog stvoritelj svijeta, ali je čitav svijet oblik uobrazilje i imaginacije ili *maya*. Ustvari, čitav svijet i čak i bogovi su, također, inkarnacije Boga. On kaže da su iz ujedinjenosti Boga sa *mayom* proizašla tri potomka: jedan je Brahma stvoritelj, drugi je Višna čuvar i treći je Šiva uništitelj.⁹

Položaj osnivača religije: Nanak je sebe nazvao gurūom (učiteljem). Od njega se prenose rečenice da je sebe nazivao nemoćnim i grješnim slugom Božijim¹⁰: “Moje mahane nisu izbrojive! Mnogo je mojih grijeha, toliko koliko je vode u morima i okeanima! Podari mi Svoju milost! Podaj mi mrvicu Svoje darežljivosti i oprosta. Izbavi me jer sam poput komadića kamena koji tone.” Također kaže: “Ja dan i noć ozloglašena stvaram, ja sam nizak i bezvrijedan, ja hlepim prema kući svoga susjeda, strast i srdžba – što su znaci niskosti – u srcu mome prebivaju.”

I pored ovoga, njegovi sljedbenici su ga pred kraj života smatrali bogom i spasiteljem: “Ljudi su malo-pomalo na nje ga gledali kao na jednog boga, zazivali su ga da im oprost i odvede spasenju.”¹¹

Sveti tekstovi: Kao što je istaknuto, ova religija nije imala svetog teksta do petog gurūa. Onda je ovaj gurū sakupio pjesme Nanaka, prijašnjih gurūa i drugih osoba, tome je dodao svoje pjesme i to je nazvao *Grant sahib* (Knjiga Božija). Naknadno je deseti gurū ovoj knjizi pridodao i druge pjesme. Ova knjiga ima blizu tri hiljade poetskih stihova.

U sikhizmu ovoj knjizi iskazuju posebno poštovanje, tako da je drže danonoćno na posebnim pločama koje se nalaze u hramu, kao da vjeruju u njezinu posebnu osobnost. Smatra se da u hramu svaki dan i noć neko čita ovu knjigu.¹²

⁹ *A History of the World's Religions*, str. 308.

¹⁰ *World's Living Religions*, str. 136.

¹¹ Isto.

¹² Isto, str. 139; *Sikhi, njihova religijska vjerovanja i praksa*, treći dio; *Religije svijeta*, str. 349-350.

Čovjekova sudbina i put izbavljenja: Nanak je u vezi s čovjekovom sudbinom prihvatio hinduističko učenje. Čovjek je zarobljen u krugu reinkarnacije. Njegovu sudbinu u budućem životu određuje *karma* ili ishod njegovih djela. Ali, čovjek može sebe izbaviti iz ove patnje i doseći nirvanu – što je samo iščeznuće u Istinitom. Ustvari, krajnje izbavljenje zado-biva se spoznajom Istinitog i spominjanjem njegovog imena, ne izvanjskim robovanjima. Naravno, božanska darežljivost i ljubav trebaju obuhvatiti stanje čovjekovo i bez toga čovjek neće nigdje stići.¹³

Bogoštovlje i obožavanje: U ovoj religiji bogoštovlje i obožavanje sastoji se jedino u tome da se o Bogu razmišlja i promišlja i da se spominje ime Božije:

Braćo moja, razmišljanje o Uzvišenom jedino je vjerovanje i vjerski obred.

Najveća obaveza svih je ponavljanje imena Boga jedinog.

Ime veoma čistog Ram¹⁴ imaj na umu, sve drugo ostavi.

Pažnju svoju ka Bogu usmjeri. U svakom trenu uranja i trenutku podizanja ponavljaj ime Njegovo da tvoj duh bude privučen svjetlošću Božijom.¹⁵

Za detaljnije proučavanje pogledati sljedeće izvore:

1. W. Owen Cole, *Sikhism*, prijevod na perzijski jezik Firuz Firuznija.
2. Friedhelm Hardy, *The Religions of Asia*, pogl. 7.
3. John B. Noss, *A History of the World's Religions*, prijevod na perzijski jezik Ali Asgar Hikmet, pogl. 7.
4. Robert Ernest Hume, *World's Living Religions*, prijevod na perzijski jezik Abdurrahim Gavahi, pogl. 5.

¹³ *A History of the World's Religions*, str. 309.

¹⁴ Ram je jedno od imena Božijih.

¹⁵ *World's Living Religions*, str. 147.

Dvanaesto predavanje

Pregled povijesti i vjerovanja zoroastrizma

KADA SU ARIJEVCI ILI INDOEVROPSKI NARODI počeli svoju veliku seobu, jedan njihov ogranak, koji se naziva indoiranski narodi, krenuo je na jug i istok. U određenom periodu, koji nije tačno utvrđen, ovaj narod se podijelio u dvije skupine, jedan dio je otišao u Indiju, a drugi dio je došao na iransku visoravan. Ustvari, zoroastrizam se pojavio među ovim ogrankom Arijevaca. Posebnost ove religije u odnosu na druge svjetske religije jeste u tome da, iako joj je osnivač potpuno poznat, u pogledu vremena i mjesta njegovog rođenja postoje mnoga neslaganja. Ova neslaganja o vremenu i mjestu nastanka zoroastrizma toliko su uzela maha da otežavaju samu raspravu o kolijevci nastanka ove religije.

Kolijevka nastanka zoroastrizma

Budući da nije razjašnjeno tačno vrijeme i mjesto Zaratustri-nog rođenja, prilično je teško raspravljati o mjestu pojavljivanja njegove religije. Ipak, istraživači su opisali opće i približne uvjete u Iranu prije Zaratustre. Iran je prije Zaratustre bio mjesto susreta dvije civilizacije sa dvije različite kulture. Jedna je civilizacija i kultura Arijevaca koju su doselili, a druga je civilizacija i kultura domicilnih Iranaca. Smatra se da su doseljeni Arijevci kao i domicilni Iranci – koji su bili uglavnom pod uticajem kulture Mezopotamije – obožavali mnogobrojne bogove. Ta božanstva su bila svojevrsni simboli očitovanja prirode. Arijevski mitovi bili su patrijarhalno

usmjereni, dok su u mitovima domicilnog stanovništva Irana i Mezopotamije značajniju ulogu imala ženska božanstva. Poslije su se ove dvije težnje međusobno ispreplele. U indoevropskim legendama vatra je imala veliku važnost i svetost i među ovim narodima su bile raširene vradžbine i čarobnjaštvo. Također, smatra se da su ovi narodi bili podijeljeni na tri klase, svećeničku, ratničku i proizvođačku. U mitovima Mezopotamije svijet nastaje iz prvobitnog haosa i nereda. Ovi narodi vjeruju da su bogovi i antibogovi međusobno suprotstavljeni. Smatra se da su ova vjerovanja vršila međusobni uticaj i pripremila teren za pojavljivanje zoroastrizma.¹

Religija Iranaca prije Zaratustre bila je uglavnom zasnovana na žrtvovanju i to za mnogobrojna božanstva koja su bila simboli prirode, kao što su: nebo, zemlja, Mjesec, Sunce, i sl. i svakome od njih su pripisivali osobnost. Među ovim božanstvima voda i vatra su za Arijevce – koji su živjeli u suhim i hladnim stepama sjevera – bila dva životna elementa, istaknutija od drugih i njima se prinosilo više žrtava. Ovaj narod je vjerovao u život poslije smrti. Oni su prvobitno vjerovali da čovjekova duša, nakon odvajanja od tijela, ostaje na zemlji tri dana, potom ide u svijet mrtvih i njihov život ondje zavisi od poklona koje im daju oni što ostaju. Ali nakon što se iranski ogranak Arijevaca odvojio od drugih, među njima se postepeno pojavilo vjerovanje u raj, pakao, nagradu i kaznu.²

Pojava Zaratustre

Kao što je spomenuto, postoji neslaganje među istraživačima o vremenu i mjestu pojave Zaratustre. Isto tako postoji neslaganje u pogledu vremena Zaratustrinog rođenja i to u rasponu od šest hiljada godina prije nove ere, pa do polovine

¹ *Azijske religije*, str. 25-35.

² *Zoroastrijanci, njihova vjerovanja i propisi*, str. 25-39.

prvog milenija prije nove ere. Tradicionalna predanja zoroastrijanaca smatraju da je Zaratustra živio tri stotine godina prije Aleksandra Makedonskog, što znači od druge polovine sedmog stoljeća do početka šestog stoljeća prije nove ere. Međutim, danas većina historičara daje prednost mišljenju da je to bilo oko hiljadu godina prije nove ere.³

O mjestu Zaratustrinog rođenja, također, postoje neslaganja. Neki smatraju da je mjesto njegovog rođenja zapad Irana, drugi centralni Iran, a neki opet istok Irana. Ponekad se navode imena određenih gradova i mjestā, ali ni za jedno od ovih mišljenja nemamo siguran dokaz. Ono što je nesumnjivo jeste da je mjesto širenja zoroastrijske religije bio istok Irana.

U svetim zoroastrijskim tekstovima navode se događaj rođenja i Zaratustrinog djetinjstva zajedno sa mnogim čudima. Iz ovih tekstova se dā zaključiti da je Zaratustra od rane mladosti tragao za istinom i da je godinama ulagao napor na tom putu, dok mu se u tridesetoj godini nije pojavio anđeo Vohumana (anđeo dobrog mišljenja) i uputio ga u predvorje Ahura Mazde (stvoritelja velikog svijeta) i tako on dobiva poslanicu da Božiju poruku prenese ljudima.⁴ On u početku svoju vjeru predstavlja u gradovima na zapadu i jugu Irana i niko mu ne vjeruje osim malog broja ljudi, sve dok zbog pritiska i uznemiravanja neprijateljā nije iselio na istok Irana, gdje je svoju vjeru predstavio Goštasbu, iranskom padišahu. On je sa svojim dvorjanima prihvatio njegovu religiju, koja se tako spasila od nestanka i postepeno se počela širiti. Zaratustra se trudio u širenju svoje religije sve dok ga na kraju, u sedamdeset i sedmoj godini, nisu ubili Turanci dok je obavljao molitvu.⁵

³ Mary Boyce, *Kratka povijest zoroastrizma*, str. 31. i 43, predgovor Džalil Dustkhah, *Avesta, najstarije pjesme Iranaca*, str. 11 i predgovor str. 11.

⁴ *Zaratustra i njegova učenja*, str. 11-19; *Zoroastrians: Their Religious Beliefs and Practices*, str. 42-43.

⁵ *Zaratustra i njegova učenja*, str. 19-48.

Nakon Zaratustre

Širenje Zaratustrine religije nakon njegove smrti u Iranu je imalo mnogo uspona i padova. Iz epigrafa koji postoje iz doba Ahemenida može se zaključiti da je službena religija ovog perioda imala zajedničkih elemenata sa Zaratustrinom religijom, ali je s njom imala i nekih različitosti, tako da se smatra da je službena religija ovog perioda bila starija i jednostavnija od Zaratustrine religije.⁶ Eškanidski vladari nisu poklanjali značajnu pažnju Zaratustrinoj religiji, ali je nakon njih, u vrijeme Sasanida, ova religija postala službena i vladajuća religija. Sa dolaskom islama i njegovim prihvatanjem od strane većine Iranaca, postepeno se smanjio broj sljedbenika Zaratustre. U ovom periodu jedan broj zoroastrijanaca je preselio iz Irana u Indiju te još i danas tamo žive i nazivaju se Parsi. Danas, broj sljedbenika ove religije u Iranu, Indiji i drugim dijelovima svijeta nije veći od nekoliko stotina hiljada osoba.

Učenja zoroastrizma

Pošto su se zoroastrijski sveti tekstovi pojavili u dvije etape, istraživači vjeruju u postojanje dvije etape razvoja ove religije i dvije vrste naučavanja pripisuju ovim dvjema etapama. Zato ćemo, prije nego što nešto kažemo o naučavanjima ove religije, osvrnuti se na njene svete tekstove.

Sveti tekstovi zoroastrizma

Religijska knjiga zoroastrijanaca naziva se *Avesta*, što znači znanje. Iz današnje Aveste može se zaključiti da je ova knjiga pretrpjela mnogo izmjena dok nije dobila današnji oblik.

⁶ *Azijske religije*, str. 45-48.

U jednom dijelu ove zbirke kaže se da je prema naredbi Goštasba knjiga Avesta ispisana na dvanaest hiljada kravljih koža u dva primjerka i potom pohranjena u dvije biblioteke. Aleksandar Makedonski je nakon napada na Iran uništio ova dva primjerka. Poslije su neki, u vremenu Eškanida i Sasanida, preostale dijelove te velike knjige skupili, dodajući ono što je ostalo u sjećanjima, da bi tako knjiga dobila sadašnji izgled. Ono što danas imamo pod imenom Avesta odnosi se na ovaj period. Postojeća knjiga dijeli se na pet glavnih dijelova:

Jasna znači slavljenje i ima sedamdeset dva poglavlja. Dio pod nazivom *Gatha* se nalazi u ovom dijelu, odnosi se na samog Zaratustru i u religijskom smislu je vrijedniji od ostalih dijelova Aveste;

Visperad obuhvata trideset dva poglavlja i objašnjava religijske i etičke propise religijskih prvaka;

Jašte znači hvalospjevi i u prošlosti je njihov broj bio u skladu sa brojem dana u mjesecu, ali danas nema više od dvadeset dvije *jašte*;

Horda-Avesta znači Mala Avesta i obuhvata dnevne molitve, slavljenja, molitve pokajanja i spominjanja, koje zoroastrijanci trebaju svaki dan izgovarati uz posebne obrede;

Vendidad ima značenje knjige i zakona i obuhvata teme o stvaranju svijeta, povijesti seljenja Arijevaca i zakona koji se odnose na zemljoradnju, pravo, čistoću, ukop mrtvih i dr.⁷

Istraživači vjeruju da povijest pojavljivanja *Gathe* seže u vrijeme samog Zaratustre, jer se u skladu sa zoroastrijskom tradicijom pripisuju lično njemu. Na osnovu toga, prilikom objašnjavanja zoroastrijskih učenja treba uzeti u obzir sljedeće dvije etape:

⁷ *Zartustra i njegova učenja*, str. 60-71; *Avesta, najstarije pjesme Iranaca*, uvod, str. 13-16; S. A. Nigosian, *World Faiths*, str. 308-309.

Prvobitna zoroastrijska religija

U knjizi *Gatha*, koja se pripisuje samom Zaratustri, postoje naučavanja koja se razlikuju od naučavanja u drugim dijelovima Aveste. Načela ovih naučavanja smatraju se “prijajšnjom” ili “prvobitnom” zoroastrijskom religijom, a to su:

- U svijetu postoje dva principa, istina (*ašā*) i laž, od kojih je prvi simbol reda, istinitosti i pobožnosti, a njezin zemaljski simbol je sveta vatra. Drugi princip je simbol haosa, laži i odsustva pobožnosti. Upravo kao što u mikrosvijetu, tj. u čovjeku postoji potencijalno pobožnost i nepobožnost, koji su u stalnoj borbi u čovjekovoj nutrini, u makrosvijetu postoji, također, ista značajka.⁸
- U ovoj knjizi je naglašeno obožavanje jedinog Boga, Boga koji nekad označava stvoritelja svega postojećeg ili stvoritelja života. Ponekad je Mazda u značenju velikog znalca, a ponekad *Ahurda Mazda* u značenju stvoritelja velikog znalca.⁹ Ovaj veliki i jedini Bog ima dva sina blizanca. Jedan je *Sepanta Minu*, a drugi *Angre Minu* ili *Ahriman*. Prvi je simbol istine, a drugi simbol laži. Isto tako, njih dvojica u mišljenju, govoru i ponašanju predstavljaju dva suprotna pola.¹⁰ *Sepanta Minu* je jedno očitovanje Ahure i na čelu je skupine kojoj pripada šest drugih besmrtnih predstavnika Ahure. Ovih sedam predstavnika, koji su poslije nazvani *Emšasepand* (besmrtni sveti ili darovatelj mnoštva), ustvari su simboli svojstava Ahura Mazde. Pored toga, *Ahriman* je, također, stvorio skupinu demona kojima upravlja.¹¹
- Borba između sljedbenika istine i sljedbenika laži dešava se u čitavom kosmosu i nastavit će se do uništenja

⁸ *Azijske religije*, str. 40.

⁹ *Zartustra i njegova učenja*, str. 73.

¹⁰ *Azijske religije*, str. 41.

¹¹ Isto; *Zartustra i njegova učenja*, str. 56-58.

- laži. U ovoj borbi svi elementi egzistencije slobodni su u odabiru svoga pravca. Istinska zoroastrijska religija je uputa ljudima, a Ahura Mazda je posljednji sudija.
- Svijet je sastavljen od dva dijela, duhovnog i materijalnog i oba je stvorio Ahura Mazda.
 - Bog je čovjeka stvorio razumnog i zato on upravlja svojom voljom. Zaratustra je vjerovjesnik Božiji koji je došao da uputi čovjeka. U svakom vremenu dolaze spasitelji radi čovjekovog upućivanja koji se nazivaju *sušjanti* (spasitelji).
 - Čovjek nakon smrti mora proći *most odabira*. To je most kojeg ne mogu proći grješnici. Svršetak dobrih će biti u raju, a svršetak zlih će biti u paklu.¹²

Nova zoroastrijska religija

Ono što smo rekli o Zaratustrinim naučavanjima odnosi se na Gathe, dio Aveste koji je stariji od drugih dijelova i pripisuje se samom Zaratustri. Smatra se da su se pojavile sljedeće promjene u drugim dijelovima Aveste u pogledu ovih učenja:

1. Ahura Mazda je izgubio svoje položaj jedinstvenosti i postaje jedno sa Sepanta Minu i nalazi se naspram Ahrimana. Zbog toga se on pretvara u jednog od *emšasepandan* – koji više nisu predstavnici Ahura Mazde, nego su bliska božanstva – i on stoji na čelu njih;
2. Naspram grupe od sedam *emšasepanda* nalazi se grupa od sedam demona, na čijem čelu se nalazi Ahriman;
3. Osim *emšasepanda* postoje mnoga božanstva i ustvari, svaka pojava ima svoje božanstvo. Naravno, neka od ovih božanstava su važnija i imaju uzvišeniji položaj.¹³

¹² *Azijske religije*, str. 42-43.

¹³ Isto, str. 44-45.

Uz sve ono što je rečeno, neki od zoroastrijskih autora smatraju zlonamjernim ovo razdvajanje i naglašavaju jedinstvo Ahura Mazde i učenje koje kaže da je on stvoritelj svega. Oni dualizam smatraju uvredljivim za zoroastrijance i vjeruju da u zoroastrijskoj religiji postoji etički dualizam, ne dualizam u stvaralaštvu ili obožavanju. Prema njihovim tvrdnjama zoroastrijanci nikada Ahrimana ne smatraju stvoriteljem bilo čega. Ustvari, sva bića svijeta – koja su sva stvorenja Ahura Mazde – ili su dobra i korisna i pripadaju skupini *sepanta minu* (oni koji imaju ćud meleka) ili su loša i čine štetu i pripadaju skupini *angre minu* (oni koji imaju lošu i ružnu ćud).¹⁴

Ovaj autor smatra da savremeni zoroastrizam, njegov temelj i osnovu čine sljedeća načela:¹⁵

1. Postojanje i jedinstvo Ahura Mazde;
2. Poslanica i vjerovjesništvo Zaratustrino;
3. Slijeđenje dobra – tj. istine i čistote – jedini je put izbavljenja ljudi;
4. Slijeđenje razuma i razboritosti u toku života;
5. Samokontrola ili vladanje sobom i borba protiv zla;
6. Poniznost, ljubaznost i čista ljubav prema svim stvorenjima;
7. Dostizanje materijalnog i duhovnog savršenstva na osnovu truda i napora na ovom svijetu;
8. Vječnost duše i opstanak čovjeka i nakon smrti;
9. Nagrada za dobra djela i kazna za loša djela u raji i paklu;
10. Proživljenje.

Vjerski obredi zoroastrijanaca

- Zoroastrijanci vatru smatraju svetom i imaju posebne zoroastrijske hramove u kojima se vatra ne gasi i poštuje;

¹⁴ *Zartustra i njegova učenja*, str. 77 i 130.

¹⁵ Isto, str. 72.

- Za svakog zoroastrijanca je obavezno da se moli Bogu pet puta u toku noći i dana;
- U ovoj religiji održavaju se mnogobrojne svečanosti u raznim godišnjim dobima i na njima se izražava zahvalnost na blagodatima Božijim;
- U ovoj religiji se naglašava pridržavanje etičkih propisa i postoji mnogo etičkih normi.

Za detaljnije proučavanje pogledati sljedeće izvore:

1. Mary Boyce, *Zoroastrians: Their Religious Beliefs and Practices*, prijevod na perzijski jezik Askar Bahrami.
2. Moubad Rustem Šahzadi, *Zaratustra i njegova učenja*.
3. Mahrdad Bahar, *Azijske religije*, str. 13-60.

TREĆI DIO

Religije Dalekog istoka

1. Taoizam
2. Konfucijanizam
3. Šintoizam

Trinaesto predavanje Drevna Kina i taoizam

JEDNA OD NAJSTARIJIH CIVILIZACIJA SVIJETA JE CIVILIZACIJA KINE, čiji početak povjesničari smještaju u daleku prošlost. Prostor Kine je nekoliko hiljada godina prije nove ere imao poseban vladajući i društveni poredak. Ova stara civilizacija i kultura je iznjedrila i sačuvala dvije od postojećih živih religija svijeta. Drugim riječima, u određenim periodima povijesti ove civilizacije pojavila su se dvojica reformatora ili dvojica mudraca sa dva različita misaona usmjerenja, čija su naučavanja i govori oformili dva religijska sistema. Ova dva mudraca bili su Lao Ce i Konfučije i obojica su rođena u šestom stoljeću prije nove ere u vremenskom razmaku od nekoliko decenija. Oni su ustvari, preuzeli neka mišljenja svoga vremena i dijelom ih preinačili. U svakom slučaju, da bismo proučili ove dvije religije, potrebno je da se sažeto upoznamo sa religijom i kulturom drevne Kine.

Religija u drevnoj Kini

Religiju drevne Kine treba smatrati jednom vrstom obožavanja duha, jer je obožavanje i posvećivanje pažnje duhovima, posebno duhovima predaka i poznavanje njihovog uplitanja u svijet i život ljudi, bilo najosnovnije religijsko učenje ove kulture.¹ Smatra se da je u najstarijem kineskom društvu vladao matrijarhat. U ovom vremenu je tkalačko zanimanje bilo obaveza žena i imalo je najveću važnost i zato su obožavani

¹ T. Patrick Burke, *The Major Religions*, str. 100.

duhovi predaka po majčinoj strani. Oni su vjerovali da duh predaka po majčinoj strani ulazi u tek rođeno dijete. U vremenu nakon toga, možda na početku prvog milenija prije nove ere, ova situacija se promijenila, kovači su dobili prednost nad tkalcima i muškarci su dobili prednost nad ženama. Od ovog trenutka su počeli da se obožavaju precima po očevoj strani.

U drevnoj Kini nebo je bilo muškog roda i smatralo se ocem, a zemlja je bila ženskog roda i smatrala se majkom. U periodu matrijarhata zemlji se poklanjala veća pažnja i poštovanje, tako da je majka zemlja bila izvor svih plodova. Ali u kasnijem periodu počela se nebu poklanjati veća pažnja.²

U religijskom vjerovanju ovog naroda u svijetu postoje dva principa, muški i ženski, *jang* i *jin*. Pojavljivanje bića na svijetu je učinak spajanja ova dva principa. Pojave kao što su vanjski oblik stvari, toplota, Sunce, svjetlost i ljeto potiču od muškog principa *jang*, a pojave kao što su unutarnji oblik stvari, hladnoća, vlažnost, sjenka i zima potiču od ženskog principa *jin*.³

Sljedeće načelo koje je postojalo u religijskom vjerovanju tog naroda bilo je načelo *tao*. *Tao* znači staza i put, pod ovim pojmom se misli na kosmičku snagu koja je stvorila red u svijetu. Oni su vjerovali da je princip *tao* oduvijek i da je njegov zakon zauvijek. Ovaj zakon je potencijalno postojao prije stvaranja sadašnjeg svijeta i pojavio se stvaranjem svijeta. Ovaj put je savršen i postojan tako da, uz vječno planiranje, druga bića dolaze u postojanje u skladu s njim i započinju svoje usavršavanje.

U ovoj religiji nekad se govori o jednom osobnom bogu, ali ovaj bog nije imao velikog uticaja u svijetu, duhovi upravljaju stvorenjima svijeta i oni će dobre odvesti nagradi, a zle kazni. Ovaj bog se smatrao vladarom svijeta i njegov jedini

² Shallay Felicien, *A Brief History of the Great Religions*, prijevod na perzijski jezik Manočer Hodajar Mohebbi, str. 170.

³ *Religije svijeta*, str. 107.

posao bio je davanje hanovima (kineskim carevima) imena sinova neba. Zbog ovoga je status i položaj hanova bio jedan nebeski status, koji je njima darovan i narod nije imao pravo da se buni protiv njega. Ako hanovi ne bi izvršavali svoju nebesku obavezu, red u prirodi bi se narušio i velika nesreća spuštala bi se na narod, što je bio znak srdžbe nebesa. U ovom slučaju, narod bi imao pravo da ustane i pobuni se protiv hanova. Smatra se da je nebeski status hanova predstavljao temelj vladavine feudalnog poretka u društvu.⁴

U prvoj polovini prvog milenija prije nove ere počeo je da slabi društveni i religijski poredak u Kini i društvo je bilo zahvaćeno korupcijom i neredom. U ovom vremenu pojavila su se dvojica mudraca da bi pronašli put reformiranja društva.

Povijest i vjerovanja u taoizmu

Religija tao pripisuje se mudracu po imenu Lao Ce i zato se ponekad naziva Lao Ceova religija. Veoma je malo dostupnih podataka o životu ovog mudraca i to su podaci koji imaju boju i miris jednog mita. Iz ovog razloga su neki poricali historijsko postojanje njegove ličnosti i smatrali su ga mitskom ličnošću. Kako god, Lao Ce rodio se u centralnom dijelu Kine 604. godine prije nove ere. Poslije je dospio na vladarski položaj, ali ga je poslije nekog vremena napustio i osamio se. Umro je 517. godine prije nove ere. Jedan kineski autor ovako o njemu piše:

Lao Ce je bio razuman i pobožan čovjek, Njegov cilj i način življenja bili su skrivanje sebe i bezimenost. Lao Ce je najveći dio svoga života proveo u mjestu Ču.⁵ Kada je predvidio propadanje i korupciju u Ču, napustio je to mjesto i otišao

⁴ Shallay Felicien, *A Brief History of the Great Religions*, str. 171-172.

⁵ Selo Ču-Jen, koje se nalazilo u okrugu Hu, u tadašnjoj državi Ču, a to područje odgovara današnjem Lu-Ji u istočnom dijelu pokrajine Honan. (Prim. prev.)

prema granici. Jedan čovjek zadužen za carinu rekao mu je: "Pošto vi želite da idete u mirovinu, ja tražim od vas da zbog mene napišete jednu knjigu." Poslije toga je Lao Ce napisao knjigu u dva dijela koja sadrži nešto više od pet hiljada riječi i u njoj raspravlja o pojmovima pobožnosti i razumijevanja. (Upravo ta knjiga je postala svetom knjigom ove religije). Potom je napustio to mjesto. Niko ne zna gdje je umro.⁶ (Karus, Zakon razuma i vrline, str. 71-72)

Učenja taoizma

Prvobitno Lao Ceovo učenje više je nalik na jedan filozofski nego na religijski sistem. Smatra se da je ovaj sistem u kasnijim etapama pretrpio velike promjene i dobio je drugačiji izgled. Osnovna načela ove škole su sljedeća:

Osnovni principi taoizma: Kao što je spomenuto riječ *tao* označava stazu i put. Princip *tao* je postojao u Kini prije Lao Cea i značio je princip davatelja reda univerzumu, a to je princip koji se naglašava u Lao Ceovim naučavanjima. Sažetak učenja ove škole je u tome da *tao* ima jedan zakon koji vlada prirodom i čovjek treba da mu se pokorava. Put čovjekovog spasenja jeste u tome da se kreće u skladu sa prirodnim poretkom, koji je *tao* uspostavio. Ako se kreće suprotno tom zakonu, on ustvari pliva rijekom uzvodno i svoju energiju uzaludno drugima ustupa, jer je suprotstavljen zakonu *tao*.

O značajkama principa *tao* govori se u svetim tekstovima ove religije:

Jedna je početna bit koja sve obuhvata, neodređena je i postojala je prije svake pojave neba i zemlje. Kako je samo ona mirna i prazna! Kao je samodovoljna i nepromjenljiva! Svuda je prisutna i beskonačna! Sa svim time, ova mirna

⁶ Robert Hume, *World's Living Religions*, str. 187-188.

praznina postaje majkom svega. Ko znade njezino ime? Samo mogu o svojstvima njezinim govoriti i nazvati je tao. Ovo, iako je veoma neispravno samu nju velikom ću zvati. Ali, koliko je beskrajna njezina veličina! (poput kruga) u daljinu kruži i otuda se ponovo vraća.

Kako je veliki tao! Ali, nebo je, također, veliko, i zemlja je, također, velika i savršeni učenjak je isto tako velik. Na zemlji su ove četiri veličine i savršeni učenjak je među njima. Neka ljudi u skladu sa zemaljskim zakonima djeluju, neka zemlja u skladu sa nebeskim zakonima djeluje, neka nebesa u skladu sa zakonima tao djeluju i tao će u skladu sa svojom sudbinom djelovati.⁷

Tao sve stvari dovodi u postojanje, daje im oblik, daje im utočište, nadzire ih i daje im opskrbu. Bez prigovora uslužuje i sve stvari vodi ka savršenstvu.⁸ Tao je uglavnom neosobno biće i rijetko se o njemu govori kao o nekom biću:

Ako mi ispunimo sve ove uvjete, isto tako ćemo postati mirni i bistri kao čistota ispunjena izvorom. Onda mi nećemo prepoznati nikakvog duhovnog pretka, jer niko toga neće dostojan biti, jedino savršeni otac, veliki Tao.⁹

Dva principa, *jang* i *jīn*: Kao što je prethodno rečeno, u religiji drevne Kine postojala su dva principa, muški i ženski – *jang* i *jīn*. Svijet je nastao njihovim sjedinjenjem. Ovo učenje se, također, potvrđuje u taoizmu.

Sveti tekstovi: Sveti i glavni tekst ove religije je upravo spis koji se nalazi u tradiciji ove religije, tekst koji je Lao Ce napisao graničaru kada je napuštao grad. Ali, savremeni kritičari odbijaju ovu tvrdnju i porijeklo ove knjige smještaju u raniji period i vjeruju da je ovu knjigu napisalo nekoliko osoba.¹⁰

⁷ *Tao Te Čing*, pogl. 25.

⁸ Isto, pogl. 51.

⁹ Isto, pogl. 4.

¹⁰ *Religije svijeta*, str. 115.

Naziv ove knjige je *Tao Te Čing* i istraživači se ne slažu oko značenja njezinog naslova. Ova knjiga sadrži govore i univerzalne pojmove koji imaju neuređen redoslijed i mjestimično spominje prošlost i život osnivača ove religije.¹¹

Etički sistem: Taoizam naglašava pridržavanje etičkih načela. Osnovno etičko načelo ove religije je požrtvovanost i opraštanje:

Bit ću dobar i prema onima koji su prema meni dobri, kao i prema onima koji nisu prema meni dobri. I tako će sve postati dobro. Prema onima koji su prema meni iskreni i ja ću, također, biti iskren i prema onima koji nisu iskreni prema meni, opet ću biti iskren i tako će sve postati iskreno.¹² I čini dobro onome ko te povrijedio.¹³

Čovjekova sudbina: Kao što je već rečeno, jedan od važnih principa u religiji drevne Kine bilo je vjerovanje da duhovi predaka utiču na svijet i živote pojedinaca. To vjerovanje zahtijeva opstojnost duha nakon smrti. U ovoj vjeri govori se o rajevima i paklovima u kojima će boraviti, nakon sviđanja računa, dobri i zli. U svakom slučaju, u taoizmu postoji mnogo govora o ovome, iako se smatra da se u svetom tekstu ove religije ova tema često ne spominje, već da ova tema u taoizmu potiče iz drugih religija.¹⁴

Taoizam nakon Lao Cea

Učenja Lao Cea, koja su u prvoj etapi bila u obliku jedne filozofske škole, u sljedećoj etapi su postala jedna religija u kojoj je prevladavala magija i čarobnjaštvo. Jedan od velikih

¹¹ Robert Hume, *World's Living Religions*, str. 192-193.

¹² *Tao Te Čing*, pogl. 49, preneseno iz knjige *World's Living Religions*, str. 200-201.

¹³ Isto, pogl. 63.

¹⁴ Robert Hume, *World's Living Religions*, str. 206-207.

tumača ove škole, koji je živio otprilike dva stoljeća poslije Lao Cea zvao se Čuang Ce. On kaže: “Ko god se poveže sa suštinom tao postići će vječni život i neće mu moći naštetiti nikakav svirepi niti zajedljivi.”¹⁵ Tema koja je postepeno postala važna u ovoj religiji govorila je o tome kako se može pronaći put za dug životni vijek, a taj put su magija i čarobnjaštvo. Ovo je dovelo do toga da su magija, čarobnjaštvo i takve vrste obreda postali učestali u ovoj religiji. U svakom slučaju, ova religija se postepeno, od jedne filozofske škole pretvorila u općeprihvaćenu religiju punu imaginacija i iskrivljenja. Religijski obredi monaha ove religije većinom su neki vid magije i čarobnjaštva. To je bio razlog zašto ova religija danas nema životnosti.¹⁶ Broj sljedbenika ove religije je manji od dva miliona i, uglavnom, žive u Kini. Iako su tokom povijesti Kine vladari štitili ovu religiju, ona nikada nije značajnije zaživjela u ovoj zemlji.

Za detaljnije proučavanje pogledati sljedeće izvore:

1. Friedhelm Hardy, *The Religions of Asia*, dio “Filozofski i religijski taoizam”, prijevod na perzijski jezik Abdurrahim Gavahi.
2. Vehab Vali, “Historija drevne Kine”; Jusuf Ebazeri, “Škola taoizma” u knjizi *Religije drevnog svijeta*, sv. 1, str. 23-34 i 112-127.
3. *Religijski svijet*, sv. 2, str. 494-511.
4. John B. Noss, *A History of the World's Religions*, prijevod na perzijski jezik Ali Asgar Hikmet, pogl. 9.
5. Robert Ernest Hume, *World's Living Religions*, prijevod na perzijski jezik Abdurrahim Gavahi, pogl. 7.
6. Shallay Felicien, *A Brief History of the Great Religions*, prijevod na perzijski jezik Manočer Hodajar Mohebbi, pogl. 12.

¹⁵ John. B. Noss, *A History of the World's Religions*, str. 359.

¹⁶ Isto, str. 359-362.

Četrnaesto predavanje

Pregled povijesti i mišljenja u konfucijanizmu

ISTOVREMENO SA LAO CEOM ILI MALO POSLIJE NJEGA, pojavio se u Kini drugi reformator i mudrac, čija su učenja u povijesti ove zemlje imala mnogo veći uticaj od Lao Ceovih. Ovaj jedinstveni mudrac po imenu Konfučije i u misaonom i u praktičnom pogledu razlikovao se od Lao Cea. U svakom slučaju, mjesto pojavljivanja ove dvije škole je zajedničko jer su obojica ponikla iz kulture i religije drevne Kine.

Konfučijev život

On se rodio 551. godine prije nove ere u mnogočlanoj porodici. U djetinjstvu je izgubio oca, zbog čega je bio prisiljen da obavlja teške poslove. Međutim, požrtvovanost njegove majke pripremila je uvjete za njegovo obrazovanje. On je mnogo napredovao u poznavanju povijesti drevne Kine, pjesmi i muzici, tako da je u ranoj mladosti osnovao jednu školu gdje je podučavao učenike i u ovom poslu je postigao zapažen uspjeh. Konfučije se, potom, okrenuo upravljačkom poslu i u svojoj državi uspeo se do mjesta prvog ministra. Njegov uspjeh u vlasti prouzročio je zlobu rivala i zbog njihovih zavjera bio je prisiljen da odstupi. Poslije, iako se trudio da stekne neki položaj u drugim područjima, nije uspio. On se trudio da postigne vladajući položaj, jer je to smatrao najboljim načinom za provođenje društvenih reformi. Njegovi savremenici nisu prihvatili njegova staništa u vezi s načinom vladanja i morala vladara te je čak

dospio i u zatvor. Preostali dio života Konfučije je proveo podučavajući i odgajajući učenike i, također, u sistematiziranju i pisanju svojih djela, sve dok iznenada nije umro, 479. godine prije nove ere, smatrajući sebe neuspješnim. On je iza sebe ostavio važna djela i odgojio istaknute učenike koji su proširili njegovo učenje.¹

Knjige koje se pripisuju Konfučiju i nekim njegovim učenicima čine svete tekstove ove religije. Pet knjiga se pripisuje Konfučiju:

Zakon historije (pregled historije Kine);
Pjesnički zakon (antologija religijskih i svjetovnih pjesama);
Zakon promjena (sistem proročanstava i proricanja);
Knjiga obreda (sažetak pravila ophođenja s drugima);
Anali proljeća i jeseni (historija lokalne države).

Također, četiri knjige se pripisuju njegovim učenicima:

Veliko podučavanje (naučavanja o pobožnosti);
Put umjerenosti (savršena umjerenost);
Književna antologija (zbirka Konfučijevih govora);
Mencius (djela velikog tumača konfucijanizma Meng Cija-Menciusa).

Konfučijeva učenja

On je bio mudrac koji je nastojao u svom vremenu oživjeti zanemarena učenja prošlih naraštaja. On ovu činjenicu razgovijetno objašnjava:

Ja sam prenosilac, ne izumitelj, ja sam veoma posvećen i volim govor onih koji su minuli i potvrđujem ih. Ja nisam rođeni mudrac, već je posao koji radim samo sakupljanje istraživanja onih minulih i njihovom razumijevanju i shvatanju darujem jasnoću.²

¹ S. A. Nigosian, *World Religions*, Third edition, str. 120-123.

² John B. Noss, *A History of the World's Religions*, str. 372.

On u religijskoj dimenziji upravo naglašava religiju prošlih naraštaja i pridržavanje njenih odredbi smatra ispravnim putem:

Najuzvišenije postignuće i savršena pobožnost nekog djeteta je u tome da se okupimo na mjestima gdje su se prije nas okupljali naši očevi, da se pridržavamo pravila i činimo obrede kojih su se pridržavali i koje su činili oni koji su prije nas bili. Onu muziku ćemo svirati koju su svirali oni prije nas, poštivat ćemo one osobe koje su oni poštivali i kojima su se ponosili, voljeti ćemo one osobe koje su njima bile drage. To znači, ustvari, da ćemo tako služiti onima koji su sada mrtvi kao da su sada na ivici života i one koji su nas napustili tako kao da su uistinu sa nama.

Činjenje žrtvovanja za nebo i zemlju je u značenju služnja Bogu. Činjenje religijskih ceremonija i obreda u hramovima predaka znači obožavanje predaka. Ako neko istinski razumije značenje žrtvovanja za nebo i zemlju i, također, važnost pobožnih djela koja se, radi obožavanja duhova predaka, čine u ljeto i jesen, onda će vladanje jednim narodom biti jednostavno poput pokazivanja dlana ruke.³

Na osnovu ovoga mora se zaključiti da je Konfučije prihvatio religijska učenja drevne Kine, iako o mnogima od njih nema mnogo toga rečenog. On također prihvata principe *tao*, *jang* i *jin* iako se nije mnogo trudio da ih objasni. Pored toga, on je, također, potvrdio obožavanje duhova predaka. Zbog toga je religijski okvir konfucijanizma upravo religija drevne Kine. Njegova osobenost je u tome što je društveni reformator. Društvo njegovog doba išlo je u smjeru dekadencije i zato on nastoji da reformira ovu dimenziju. On, da bi postigao svoj cilj, stavlja veliki naglasak na moral, i u skladu s tim, uspostavlja etički sistem.

Konfučijeva učenja su takva da se u njima sve vrti oko osovine morala. Ako treba poštivati duhove predaka, to je

³ Richard C. Bush, "Religija u Kini i Japanu" u knjizi *Religijski svijet*, sv. 1, str. 487.

zato što je to jedno moralno djelo; ako treba prinostiti žrtvu, to je zbog istog razloga, jer je to jedno moralno djelo. Ustvvari, Konfučijeva učenja nemaju više od jedne osnove, a to je moral. U vezi s Konfučijevim naučavanjima potrebno je dati nekoliko napomena:

Konfucijanska etika

U konfucijanskom sistemu temelj morala je pravednost, ne požrtvovanost i opraštanje i zbog toga je različit u odnosu na većinu živih religija. Kao što je već rečeno, njegov savremenik, mudrac Lao Ce je slogan “zlo uzvratim dobrim” uzeo za osnovu svoje misije i njegovi sljedbenici su proširili učenje tog slogana. Jednog dana su pitali Konfučija za njegovu mišljenje o nagradi za zlo ili dobro? On je odgovorio: “Ako na zlo uzvратиš dobrom, kakvu ćeš nagradu dati za dobro? (...) Dobročinstvo za dobročinstvo, ali na loše ponašanje treba uzvratiti pravedno.”⁴ Jedan od njegovih učenika je pitao: “Da li postoji riječ koja se može uzeti za pravilo u čitavom životu pojedinca?” Profesor je odgovorio: “Zar trgovina nije kao ova riječ? Ono što sebi ne želiš, ne čini drugima.”

Ovaj zakon, koji se ponekad naziva “svijetlim zakonom”⁵, često se ponavlja u Konfučijevim djelima.⁶ On ovako objašnjava ovaj zakon:

*U čovjekovom moralnom životu postoje četiri obaveze koje ja nisam uspio ispravno da izvršim: prva, da se prema svo-
me ocu ponašam, kao što sam želim da se moj sin prema
meni ponaša; drugo, da tako služim svome vladaru kao što*

⁴ John B. Noss, *A History of the World's Religions*, str. 378.

⁵ Afirmativni oblik iste rečenice, tj. “Ono što sebi želiš, čini drugima”, nalazi se u evanđeljima i naziva se “zlatno pravilo”. Također, ovo pravilo u oba svoja oblika ponavlja se u islamskim predajama.

⁶ John B. Noss, *A History of the World's Religions*, str. 378; Robert Hume, *World's Living Religions*, str. 171.

*želim da moj ministar mene služi; treće, da se prema svo-
me starijem bratu ophodim tako, kao što želim da se moja
mlađa braća ophode prema meni i četvrto, da činim svojim
prijateljima ono što očekujem da oni meni čine.⁷*

Božanska etika

Konfučije manje govori o Bogu i samo je jedanput upotri-
jebio ime Bog, ali je njegov moralni sistem božanski i po-
dučava da je Bog stvorio moral u nutrini čovjekovoj i da je
njegova božanska priroda moralna:

*Bog Uzvišeni je čak i ljudima niske razine dao jedno
moralno dobro da se pridržavanjem njega njihova priroda
iskazuje na istinski postojan način.*

Čovjek je rođen radi ispravnosti i istinitosti.

Ono što je od Boga darovano naziva se priroda.

*Težnja čovjekove prirode je dobro i ne postoji niko ko
nema ovu težnju ka dobru.⁸*

Idealno društvo

Ono društvo koje je na najuzvišenijoj razini čestitosti okre-
nuto je prema ovih pet stvari:

Otac na sina gleda samilosno i sin je prema ocu milostiv.

*Stariji brat se prema mlađem bratu ponaša nježno i obzir-
no, a mlađi brat je prema starijem bratu skrušen i ponizan.*

*Muš se prema ženi ponaša pravedno, a žena je poslušna
mužu.*

*Viši su prema nižima obzirni i ljubazni, dok su niži viši-
ma poslušni.*

⁷ John B. Noss, *A History of the World's Religions*, str. 377.

⁸ Robert Hume, *World's Living Religions*, str. 174.

*Vladari su ljubazni prema podanicima, a podanici su vjerni vladarima.*⁹

Konfučije smatra da vladari imaju veoma važnu ulogu u preobrazbi društva: “Vladar treba državom upravljati uz pobožnost, kao što je blistava zvijezda sjevernjača postojana na svome mjestu, a druge zvijezde kruže oko nje.” Kada ga jedan uglednik pita o pravilu upravljanja on ovako odgovara: “Upravljanje znači sve stvari upraviti i ispraviti. Ako vi, o gospodine, ljude pod svojom upravom ispravno i tačno upućujete, niko neće skrenuti sa pravoga puta.” Ista osoba na drugom mjestu ovako pita mudraca: “Zar ne trebamo buntovne i nepokorne uništiti da bi se u društvu uspostavio zakon i red?” Mudrac ovako odgovara: “O gospodine, zar je u državi neophodna smrtna kazna? Ako vi pristupite tome da budete s iskrenom namjerom i ispravnim uvjerenjem, priroda ljudi je poput vlasi trave. Naravno da se biljka povija pred puhanjem vjetrova i predaje se povijenog vrha.”¹⁰

Uzvišeniji čovjek

Konfučije o uzvišenijem čovjeku kaže:

*Uzvišeniji čovjek ima nekoliko stvari koje su vrijedne dubokog promišljanja. Kada koristi svoje oči, nastoji da ispravno gleda. Nastoji da mu se na licu vidi prijaznost. U ophođenju s drugima nastoji da sačuva čast drugih, u govoru nastoji da bude iskren, svoj posao nastoji obaviti sa dužnom pažnjom, nastoji da pita druge u vezi s onim u što sumnja, kada je srdit razmišlja od ishodu svoje srdžbe, kada stiče neku korist ne zanemaruje pobožnost.*¹¹

⁹ John B. Noss, *A History of the World's Religions*, str. 378-379.

¹⁰ Isto, str. 381.

¹¹ Shallay Felicien, *A Brief History of the Great Religions*, str. 181.

Konfucijanizam nakon svoga osnivača

Jedno od značajnih obilježja u Konfučijevoj religiji jeste da protekom vremena njegova ličnost postaje uzvišenija. On je sebe smatrao samo jednim učiteljem i priznavao je svoje manjkavosti. Jedan od njegovih učenika kaže:

Gospodin (Konfučije) je rekao: "Ja sam možda u pogledu odgoja jednak sa drugima, ali još nisam dostigao nivo ličnosti jednog uzvišenijeg čovjeka čije je ponašanje potpuno u skladu sa njegovim govorom."

Ali njegovi neposredni učenici drugačije ga vrednuju:

Profesor se ne može u potpunosti razumjeti kao što se pomoću merdevina ne može ići na nebo.

Njegov položaj poslije postaje uzvišeniji i od ovoga:

Gdje god lađe i kočije stižu, gdje god nebesa spuštaju sjenku svoju i gdje je zemlja zauzeta čuvanjem, gdje god sjaje Sunce i Mjesec, gdje god rosa i hladnoća postoje, svi oni koji imaju krv u tijelu i dušu u grudima, vole ga bespogovorno i poštuju, zato se kaže: "On je poput nebesa."

Od početka života čovjekovog do danas nikada nije bilo drugog Konfučija. Vladari i imperatori Kine su u toku historije mnogo puta uzvisivali položaj Konfučijev i za njega su sagradili mnogo hramova. On je 1906. godine, u skladu sa naredbom imperatora toga vremena, uzvišen na položaj savjetnika i saradnika boga nebesa i boga zemlje i onoga koji se obožava. Imperator u Pekingu je svake godine dva puta učestvovao u ceremoniji slavljenja Konfučija i za njega su izvršavani obredi žrtvovanja.¹²

Konfucijanizam je u pogledu prakse imao dvije dimenzije: jedna je vladarska dimenzija, a druga narodna. To se objašnjava time da vladari i imperatori moraju izvršavati poseban

¹² Robert Hume, *World's Living Religions*, str. 165-168.

obred kao predstavnici naroda, što se upražnjava svake godine nekoliko puta. Obredi običnih ljudi uglavnom su bili u vidu obožavanja duhova predaka.

Istovremeno sa konfucijanizmom, u Kini su postojale i druge religije koje su stekle sljedbenike, od kojih je najvažniji budizam. Ali, konfucijanizam je uvijek bio u središtu pažnje i većina naroda smatrala ga je svojom religijom.

Za detaljnije proučavanje pogledati sljedeće izvore:

1. Herrlee Glessner Creel, *Confucius and the Chinese Way*, prijevod na perzijski jezik Giti Veziri.
2. Feng Youlan, *A History of Chinese Philosophy*, prijevod na perzijski jezik Farid Džavaheer Kalam, pogl. 4.
3. Shallay Felicien, *A Brief History of the Great Religions*, prijevod na perzijski jezik Manočer Hodajar Mohebbi, pogl. 11.
4. John B. Noss, *A History of the World's Religions*, prijevod na perzijski jezik Ali Asgar Hikmet, pogl. 10.
5. Robert Ernest Hume, *World's Living Religions*, prijevod na perzijski jezik Abdurrahim Gavahi, pogl. 6.

Petnaesto predavanje

Pregled povijesti i mišljenja u šintoizmu

ŠINTOIZAM JE NACIONALNA RELIGIJA JAPANSKOG NARODA. Ova religija je isprepletenost vjerovanja prvobitnih religija, nacionalizma i domoljublja i prilično se promijenila tokom povijesti pod uticajem konfucijanizma i budizma. Ova religija nema posebnog osnivača i zbog toga je teško odrediti vrijeme njezinog nastanka. Iz mitova koji se nalaze u svetim tekstovima ove religije proizlazi da povijest ove zemlje i ovog naroda počinje stvaranjem svijeta, ali se općenito povijest ove religije smješta u šesto stoljeće prije nove ere i vrijeme prvog mikada¹, tj. imperatora Japana. Smatra se da su starosjedioci Japana, koji su bili poludivlji narod primitivne religije, bili potiskivani od kineskih naroda, Mongola i drugih naroda prema sjeveru i da su tako zauzeli ovu zemlju, a zatim su postepeno, protekom vremena postali jedinstven i novi narod. Zbog navedenog, religijski korijen šintoizma se vraća upravo na drevne religije istoka Azije o kojima smo već nešto rekli.

S druge strane, moglo bi se reći da je prvobitna religija – slična onoj koja je postojala u drevnoj Kini – postojala također i u ovoj zemlji, a poslije je zadobila narodni i nacionalni karakter. Totemizam je, također, bio rasprostranjen među ovim narodom. Posebno su poštovali lisicu, dotle da svoje porijeklo vezuju za ovu životinju. Među njima je bilo rasprostranjeno i obožavanje duhova predaka. Oni su vjerovali da duhovi, koji su imali položaj božanstava, mogu uticati na sve prirodne pojave i ljudske aktivnosti i da mogu ljude

¹ Drevni naziv japanskih bogova i vladara. (Prim. prev.)

nagrađivati ili kažnjavati. Smatra se da su ova vjerovanja opstala tokom povijesti u šintoističkoj religiji i da su njima dodata još neka narodna vjerovanja i praksa.

Riječ *šin to*, reducirani je oblik kineske riječi *šin tau* i znači “put bogova”. Odgovarajuća japanska inačica ove riječi je *kami numiči*, ali se više koristi naziv *šin to*. U početku ova religija nije imala posebno ime i ovaj naziv je izabran naknadno, u odnosu na budističku religiju. Da ne ostane nerečeno, jedini povijesni izvor ove religije su njezini sveti tekstovi, čija starost ne seže mnogo u prošlost.²

Sveti tekstovi šintoizma

Najstariji sveti tekstovi šintoizma su dvije knjige koje ne sežu mnogo u prošlost. Ove dvije knjige, koje se zovu *Kodžiki* (uspomene o drevnim predanjima) i *Nihongi* (događanja u Japanu) napisane su 712. i 720. godine nove ere. U uvodu knjige *Kodžiki* kaže se da je pisac jedan od plemića, kojeg je imperator zadužio da napiše i kompilira porijeklo imperatorā i govore koji se odnose na prošla razdoblja, te da to uredi. Iz druge knjige se može zaključiti da je nastala oko osam godina nakon prve knjige, gdje isti pisac zajedno sa drugim princem dobiva zadatak da teme iz prve knjige donese u opširnijem obliku. Poslije su se pojavila i dva druga djela ove religije, od kojih jedno obuhvata molitve u različitim prilikama, a napisano je u desetom stoljeću, dok je drugo zbirka pjesama koje su spjevane od petog do osmog stoljeća nove ere. Sljedeći pasus je jedan odlomak ovih pjesama:

*Kada je počelo (stvaranje) zemlje i neba,
Okupili su se bogovi u jedan visoki skup
Okupilo se hiljade hiljada bogova
Gospodaru vrste Sunca*

² *Historija svjetskih religija*, str. 421-425.

*Poklonili su vladavinu prijestolja
I njegovom sinu također predali
Najbolje klasove pšenice ove zemlje.
On, čija će vladavina biti poput Božije
Postići će trajnu uzvišenost poput neba i zemlje.³*

Uzvišeno biće

U šintoističkoj religiji govori se o mnogobrojnim bogovima. Broj ovih bogova u knjizi Nihongi je osamdeset, a u knjizi Kodžiki navodi se osam stotina bogova. Svi ovi bogovi nastali su nakon stvaranja neba i zemlje. Prije stvaranja postojali su dva božanstva, muško se zvalo *Izanagi* (muško koje poziva) i *Izanami* (žensko koje poziva), koji su preci drugih bogova. Iz svetih tekstova šintoizma proizlazi da su ovi bogovi očovječeni i da imaju ljudska svojstva i čine ljudska djela: oni se rađaju, vjenčavaju, imaju potomke, plaču, govore nepriстойno, ubijaju, čine štetu i na kraju umiru i bivaju pokopani.

Ovi bogovi su obično simboli prirode, a najvažniji među njima je bog sunčeve vrste, koji se više od drugih poštuje i obožava. Bog Mjeseca je zamjenik boga Sunca i također se poštuje.

Uz sve ovo, ponekad se govori o uzvišenijem biću koje se naziva *Kami*. O ovom pojmu i njegovom biću postoje mnoga neslaganja i rasprave.⁴

Zemlja Japan i mikado

U šintoističkoj religiji postoji posebno vjerovanje o zemlji Japan i mikadu, tj. njezinom imperatoru. Kada je zemlja bila sva rasuta, bog Sunca je stvorio skupinu japanskih ostrva i

³ Robert Hume, *World's Living Religions*, str. 215.

⁴ Isto, str. 216-219; *Religije svijeta*, str. 131.

poslao svoga sina da vlada tamo, da bude prvi mikado Japana. Zato je svaki mikado Japana božanski vladar i zemlja Japan je, također, zemlja božija. Zbog toga se odbrana zemlje i poslušnost naredbama imperatora smatraju važnim religijskim obavezama.⁵

U knjizi *Nihongi* se kaže:

Bog sunčeve vrste je poklonio imperatora Japana svojoj djeci ovim riječima:

“Moja djeca na položaju bogava njime vladaju.” Zbog toga je ova zemlja, od vremena kada su nastali nebo i zemlja, imala vladajući poredak. Zato je na razini bogova nebesa ova obaveza povjerena nama da je uredimo i izgradimo.⁶

Imperator Japana je “utjelovljenje boga”. Ovo tumačenje je mnogo puta ponovljeno u svetim tekstovima ove religije:

Ovo je naredba imperatora Japana koji, kao utjelovljenje boga, vlada zemljom.⁷

Neki od tumača tekstova šintoističke religije zaključili su da je narod Japana božanskog porijekla i da zbog toga nema potrebu za religijskim propisima i naredbama, nego je dovoljno da djeluju u skladu sa svojom prirodom.⁸

Obredna praksa i religijske ceremonije

U ovoj religiji veoma je rasprostranjeno obožavanje boga Sunca tako da se u raznim dobima i različitim povodima održavaju mnogobrojne ceremonije u kojima se moli i izražava zahvalnost.

U cijelom Japanu ima veoma mnogo hramova u kojima narod izvršava svoje religijske obrede. Ovi obredi su većinom

⁵ Shallay Felicien, *A Brief History of the Great Religions*, str. 198-199.

⁶ Robert Hume, *World's Living Religions*, str. 320.

⁷ Isto.

⁸ Shallay Felicien, *A Brief History of the Great Religions*, str. 198.

pojedinačnog karaktera i uglavnom su u vidu naklona glavom i sa skrušenošću. U ovoj religiji svećenici žive kao i ostali ljudi. Oni se mogu vjenčavati, a mogu, također, obavljati i druge poslove.

Etički propisi

U svetim tekstovima šintoistike religije objašnjeno je mnogo etičkih propisa. Naprimjer, u tekstovima ove religije se nalazi:

Onaj ko govori istinu neće vidjeti patnju, onaj ko je loš sigurno će pretrpjeti štetu.

Ostavi prejedanje i udalji od sebe pohlepne želje... Ono što je loše prekori, a ono što je dobro ohrabri. Uzdrži se od ljutnje, srdžbe i srditih pogleda i ne budi zloban.⁹

Najistaknutije etičko načelo šintoističke religije je čistota i čistoća. U svetim tekstovima ove religije veoma se naglašava čistoća i ceremonija očišćenja se u ovoj religiji smatra jednim veoma važnim obredom.

Povijesne promjene u šintoizmu

Povijest ove religije dijeli se na pet razdoblja i u svakom od njih desile su se neke promjene. U prvom periodu, od sedmog do šestog stoljeća prije nove ere, šintoistička religija bila je jedina religija Japana. Od šestog stoljeća prije nove ere do osmog stoljeća nove ere religije konfucijanizam, budizam i taoizam postojale su uporedo sa šintoizmom, ali je šintoistička religija bila snažnija. Od početka devetog stoljeća do sedamnaestog stoljeća šintoistička religija bila je isprepletena sa drugim religijama, posebno sa budističkom

⁹ Robert Hume, *World's Living Religions*, str. 229.

religijom i poprimila je poseban oblik. U osamnaestom i devetnaestom stoljeću oživljava novi šintoizam i naglašavaju se njegova glavna naučavanja. Na koncu, 1882. godine vladajuće državne službe podijelile su ovu religiju na dva dijela, vladajući šintoizam i šintoizam raznih sljedbi. Šintoizam sljedbi je religija koja postoji uporedo sa drugim religijama, dok vladajući šintoizam nije religija, nego je nacionalna ceremonija u kojoj učestvuju svi Japanci – kojoj god religiji pripadali.

Nakon prvog svjetskog rata i pobjede Japana stara šintoistička vjerovanja su više došla do izražaja, vjerovanja kao što su izabranost japanskog naroda, božanstvenost imperatora i poseban položaj zemlje Japana, dok se, sa porazom ove zemlje u drugom svjetskom ratu, stanje promijenilo. Imperator nakon poraza, čestitajući novu godinu kaže:

Čestitajući novu godinu mi moramo... bez izbjegavanja odgovornosti, da se krećemo ostavljajući po strani svoje prijašnje ponašanje... i s tim da uistinu budemo jedan miroljubiv narod, izgradimo novi Japan.

Povezanost između nas i našeg naroda nije na osnovu legendi i mitova. One su na osnovu pogrešnih riječi da je imperator imao božanski karakter, da su Japanci bolji od svih drugih rasa i da trebaju vladati svijetom, što nema uporišta. Imperator nije jedan živi bog.

*Narod Japana će moći samo na osnovu izuzetnog truda steći značajan udio u prosperitetu i napretku čovječanstva.*¹⁰

Nakon drugog svjetskog rata uništen je vladajući šintoizam i vlast je odvojena od vjere, ali je narodni šintoizam nastavio živjeti i podijelio se na brojne sekte, tako da se ponekad spominje oko osam stotina sekti. Ove sekte imaju različita vjerovanja i običaje, ali sve su u okviru šintoizma.¹¹

¹⁰ Isto, str. 236.

¹¹ John B. Noss, *A History of the World's Religions*, str. 444.

Za detaljnije proučavanje pogledati sljedeće izvore:

1. *Kodžiki* – sveta knjiga šintoističke religije, prijevod na perzijski jezik Ehsan Mokades, predgovor.
2. John B. Noss, *A History of the World's Religions*, prijevod na perzijski jezik Ali Asgar Hikmet, pogl. 11.
3. Richard C. Bush, “Religija u Kini i Japanu”, u knjizi *Religijski svijet*, sv. 1, str. 531-568.
4. Robert Ernest Hume, *World's Living Religions*, prijevod na perzijski jezik Abdurrahim Gavahi, pogl. 8.
5. Shalley Felicien, *A Brief History of the Great Religions*, prijevod na perzijski jezik Manočer Hodajar Mohebbi, pogl. 13.

ČETVRTI DIO

Semitske religije

1. Judaizam
2. Kršćanstvo

Šesnaesto predavanje Narod po imenu Izrael

JUDAIZAM je jedna od živih religija svijeta u kojoj se religijska i nacionalna isprepletenost može smatrati njenim važnim obilježjem. Ta značajka uzrokovala je nastanak temeljne razlike u definiranju Jevreja i judaizma. Prema nekim mišljenjima biti Jevrej znači svojevrсна bliskost i krvno ili rasno srodstvo, dok prema nekim drugim mišljenjima biti Jevrej znači “izvršavanje religijskih obaveza i propisa”.¹

Neki opet odbijaju oba stanovišta i kažu da biti Jevrej ne znači pripadnost jednoj religiji, jer su neki Jevreji ateisti, drugi ortodoksni vjernici, dok se jedan broj Jevreja nalazi između ove dvije skupine. Ovaj termin, također, ne znači pripadnost jednoj nacionalnoj skupini, jer ako neko prihvati drugu religiju njega smatraju odbačenim i iz nacionalne skupine. Ova poteškoća proizlazi otuda što svi Jevreji s jedne strane, smatraju da je kriterij da li je neko Jevrej rođenje u jevrejskoj porodici, dok s druge strane judaizam govori o Izraelu na jednak način kao Crkva u kršćanstvu u smislu društvene nadnacionalnosti, koja se ostvaruje služenjem Bogu. Izuzetno je teško odrediti veoma preciznu granicu između društvene grupe i nadnacionalne zajednice.²

U svakom slučaju, nema nikakve sumnje da se definiranjem judaizma ne može ne uzeti u obzir nacionalnost, a to je bilo razlog zašto su u ovoj religiji nacionalna povijest i prošlost važniji nego u drugim živim religijama svijeta. Iz ovog

¹ *Religijski svijet*, sv. 2, str. 569.

² Jacob Neuser, “Judaism” u knjizi *Our Religions*, str. 294.

razloga se u povijesti judaističke religije moraju razmatrati pitanja kao što su nastanak, povijest i religijski propisi jednog naroda.

Činjenica koju treba ovdje spomenuti jeste da je jedini izvor saznanja o povijesti nastanka i razvoja ovog naroda njegova sveta knjiga, dok u drugim povijestima nema podataka o porijeklu ovog naroda i o nekoliko stoljeća nakon njegovog nastanka. Glavni dio svete knjige ovog naroda je *Zavjet* ili *Stari zavjet*, kako ga nazivaju kršćani i odnosi se na povijest nastanka i življenja ovog naroda. Prvi dio ove zbirke je Tora (Tevrat) i obuhvata pet knjiga, a to su: Postanak, Izlazak, Levitski zakonik, Knjiga brojeva i Ponovljeni zakon. Ova knjiga obuhvata povijest nastanka naroda, život Mojsija (hazreti Musaa, mir neka je s njim), osnivača judaističke religije i njegove govore. Smatra se da nekoliko drugih knjiga nakon Tore, također, govore o povijesti ovog naroda u nekoliko narednih stoljeća.³

Abraham (Ibrahim Halil)⁴

Povjesničari religija započinju povijest judaizma nakon iseljenja Abrahama (hazreti Ibrahima, mir neka je s njim). Abraham, kojega tri religije, judaizam, kršćanstvo i islam smatraju svojim pretkom, rodio se u prvoj polovini drugog milenija prije nove ere u gradu Ur, jednom od gradova Haldeje⁵ u području Mezopotamije, ali se o periodu njegovog djetinjstva i mladosti ništa ne govori. Ova knjiga, nakon spominjanja Abrahamovog rođenja i vjenčanja – kojeg u početku naziva

³ U sljedećim dijelovima reći ćemo nešto više o svetim knjigama Jevreja.

⁴ U zagradi je navedena arapska inačica imena u skladu sa muslimanskom tradicijom. Ovaj način ćemo koristiti i prilikom spominjanja drugih svetopovijesnih osoba zajedničkih islamskoj, kršćanskoj i judaističkoj tradiciji. (Prim. prev.)

⁵ Babilon. (Prim. prev.)

Abram, a zatim mijenja njegovo ime u Abraham – spominje događaje u vezi s njegovim iseljenjem:

Terah povede svoga sina Abrama, svoga unuka Lota, sina Haranova, svoju snahu Saraju, ženu svoga sina Abrahama, pa se zaputi s njima iz Ura Kaldejskog u zemlju kanaansku. Kad stignu do Harana ondje se nastane. Dob Terahova dosegnu dvjesta i pet godina, a onda Terah umrije u Haranu.

Jahve reče Abram:

“Idi iz zemlje svoje, iz zavičaja i doma očinskog, u krajeve koje ću ti pokazati. Velik ću narod od tebe učiniti, blagoslovit ću te, ime ću ti uzveličat, i sam ćeš biti blagoslov. Blagosiljat ću one koji te blagosiljali budu, koji te budu kleli njih ću proklinjati, sva plemena na zemlji tobom će se blagosiljati.”

Abram se zaputi kako mu je Jahve rekao. S njim krenu i Lot. Abram je bilo sedamdeset i pet godina kada je otišao iz Harana. Abram uze sa sobom svoju ženu Saraju, svoga bratića Lota, svu imovinu što su je namakli i svu čeljad koju su stekli u Haranu te svi pođu u zemlju kanaansku... Kad su stigli u Kanaan... Jahve se javi Abram pa mu reče: “Tvome ću potomstvu dati ovu zemlju”.⁶

Knjiga Postanak ne govori ništa o uzroku Abrahamovog iseljenja. Ali knjiga Talmud – koju Jevreji nazivaju usmenom Torom i vjeruju da sadrži naučavanja koja su se stoljećima usmeno prenosila, a zatim zapisala u ovoj knjizi⁷ – uzrokom njegovog iseljenja smatra borbu protiv višeboštva i idolopoklonstva.⁸ Jevrejski učenjaci su, također, analizirali način Abrahamovog razmišljanja, te objašnjavaju da je Abraham, nakon jednog dugotrajnog unutarnjeg misaonog

⁶ Postanak, 11:31-32; 12:1-7.

⁷ U narednim dijelovima govorit ćemo detaljnije o ovoj knjizi.

⁸ Abraham Cohen, *Everyman's Talmud: The Major Teaching Of The Rabbinic Sages*, str. 28.

sučeljavanja, došao do jednoboštva i zbog toga što njegova monoteistička razmišljanja nisu bila u skladu sa višeboštvom i idolopoklonstvom sredine, uz Božije nadahnuće iselio se iz te sredine.⁹

Hebreji

Prema kazivanju u knjizi Postanak, Abrahamov (Ibrahimov) narod je u kanaanskoj zemlji bio poznat kao Hebreji. O nastanku ovog imena neki smatraju da postoje dvije mogućnosti: jedna je da je ime izvedeno iz riječi *abir*, što znači “prolaznik”, te su nazvani ovim imenom jer su prolazili pored Eufrata, a druga mogućnost je da je ovo ime nastalo iz imena Eber, koji je bio jedan od Abrahamovih predaka.¹⁰ Ali, prema nekim drugim mišljenjima može se zaključiti da su Hebreji bili jedno od plemena semitskog porijekla, koje je živjelo na sjeveru arapskog poluotoka i da je Abrahamovo (Ibrahimovo) pleme, bilo jedno od ovih plemena.¹¹ U svakom slučaju, Hebreji ili narod hebrejskog jezika imali su svoju posebnu kulturu i ono što je jasno i suprotno nekim mišljenjima,¹² bili su nomadsko pustinjsko pleme koje je živjelo baveći se stočarstvom. Iz knjige Postanak može se zaključiti da je život Abrahama (hazreti Ibrahima) i njegove djece proticao na taj način.

Jišmael i Izak (Ismail i Ishak)

Abraham (Ibrahim) i Sara nisu imali djece. Zbog toga je Bog obećao Abrahamu da će mu pokloniti sina i tako uvećati

⁹ *Historija jevrejskog naroda*, sv. 1, str. 4; *My people, The Story of Jews*, str. 9; *Historija Jevreja Irana*, sv. 1, str. 11.

¹⁰ *Leksikon svete knjige*, str. 592.

¹¹ *A History of the World's Religions*, str. 485; *My people, The Story of Jews*, str. 3.

¹² *A History of the World's Religions*, str. 485.

njegovo potomstvo. Sara, koja je bila nerotkinja, dala je svoju robinju Hagaru (Hadžeru) Abrahamu da bi tako on dobio potomka. Nedugo poslije, Hagara je rodila sina kome su dali ime Jišmael (Ismail).¹³ Onda je Bog Abrahamu, koji je imao blizu sto godina i Sari koja je imala devedeset godina, podario sina kojem su dali ime Izak (Ishak). Sara traži od Abrahama da Hagaru i njezinog sina istjera iz kuće, ali se Abraham ljuti. Bog mu kaže da učini ono što je Sara rekla, jer je potomstvo koje mu je obećano od Izaka, a od sina one robinje će, također, nastati jedan narod.

Abraham je otpremio Hagaru sa njezinim sinom, ali oni su zalutali u pustinji nazvanoj Beer Šebe. Kada su ih nadvladali žed i umor anđeo Božiji ovako je pozvao Hagaru:

Bog ču plač dječaka, te anđeo Božiji zovne s neba Hagaru i reče joj: "Što ti je, Hagaru? Ne boj se! Jer je Bog čuo plač dječaka u njegovoj nevolji. Na noge! Digni dječaka i utješi ga, jer od njega ću podići veliki narod!" Tada joj Bog otvori oči, pa ona opazi studenac. Ode i napuni vodom mjehinicu pa napoji dječaka.

Bog je bio sa dječakom te je rastao i odrastao. Živio je u pustinji te postao vješt u strijeljanju iz lūka. Dom mu bijaše u pustinji Paranu, a njegova mu majka dobavi ženu iz zemlje egipatske.¹⁴

Odavde pa nadalje Tora više ne govori o Jišmaelu (Ismailu), osim kratkog spominjanja dvanaest sinova Jišmaelovih i plemena koja su od njih nastala,¹⁵ a Izak (Ishak) postaje jezgrom teme. Bog Abrahama iskušava u snu i naređuje mu u snu da žrtvuje svoga sina Izaka. Abraham izvršava naređenje i kada podiže nož anđeo Božiji ga odvraća i kaže:

Bog reče: "Kunem se samim sobom", izjavljuje Jahve, "Kada si to učinio i nisi mi uskratio svog jedinca sina, svoj ću blagoslov

¹³ Postanak, pogl. 16.

¹⁴ Isto, 21:17-21.

¹⁵ Isto, 25:12-18.

*na te izliti i učiniti tvoje potomstvo brojnim poput zvijezda na nebu i pijeska na obali morskoj! A tvoji će potomci osvajati vrata svojih neprijatelja. Budući da si poslušao moju zapovijed, svi će se narodi zemlje blagosiljali tvojim potomstvom”.*¹⁶

Nakon Abrahamove smrti njegov sin Izak postaje vođa plemena i Bog sa njim obnavlja zavjet koji je bio sklopio sa Abrahamom:

*U ovoj zemlji se nastani, ja ću s tobom biti i blagosiljati te, tebi i tvome potomstvu dat ću sve ove krajeve, da izvršim zakletvu kojom sam se zakleo tvome ocu Abrahamu. Tvoje ću potomstvo umnožiti kao zvijezde na nebesima i tvome ću potomstvu predati sve ove krajeve, tako da će se tvojim potomstvom blagosiljati svi narodi zemlje, a to zato što je Abraham slušao moj glas i pokoravao se mojim zapovijedima, mojim zakonima i odredbama!*¹⁷

Jakov (Jakub) i Ezav

Jakov i Ezav bili su dva Ishakova sina blizanca, a Ezav je bio stariji od Jakova. Iz knjige Postanak može se razumjeti da je Izak (hazreti Ishak) u poznim godinama, kada mu je vid bio mutan, htio blagosloviti Ezava, ali je Jakov uz pomoć lukavstva prisvojio od njega blagoslov¹⁸ i tako su on i njegovo potomstvo stekli prednost. U knjizi Postanak se kaže da se Jakov hrvao s nekim ko je naizgled bio Bog i da je pobijedio i zato se njemu kazuje:

*Više se nećeš zvati Jakov, nego Izrael, jer si se hrabro borio i s Bogom i s ljudima i nadvladao si.*¹⁹

Poslije ovoga Jakovovo ime je Izrael, a ime njegovih potomaka Beni Izrael.

¹⁶ *Postanak*, 22:15-18.

¹⁷ Isto, 26:3-5.

¹⁸ Isto, pogl. 27.

¹⁹ Isto, 32:29.

Iseljenje u Egipat

Jakov (hazreti Jakub) ima dvanaest sinova od kojih se jedanaesti zove Josip (hazreti Jusuf). Jakov voli Josipa više od drugih sinova što uzrokuje ljubomoru i zavist braće. Josip sanja jedan san u kojem on postaje predvodnik i gospodar svoje braće. On svoj san prepričava svojoj braći što u njima potpaljuje vatru zavisti. Jednog dana Jakov šalje Josipa kod svoje braće u pustinju. Josipova braća ovo smatraju dobrom prilikom i prvo ga bacaju u bunar, a potom ga prodaju kao slugu ismailijskim trgovcima koji su išli u Egipat. Oni su, zatim, njegovu okrvavlenu košulju odnijeli kod oca i prijetvorno rekli da ga je vuk rastrgao.

Josipa u Egiptu kupuju kao slugu i on počinje služiti u kući jednog od dvorjana. Bio je mladić lijepog izgleda u kojeg se zagledala supruga dvorjaninova. Budući da on odbija njezin zahtjev, biva bačen u zatvor. On je u zatvoru proveo izvjesno vrijeme, sve dok dvojica dvorjana nisu bila zatvorena. Josip (Jusuf) tumači njihov san i njegovo tumačenje sna se ostvaruje. Poslije, kada faraon nešto sanja i niko ne može da protumači njegov san, jedan od onih dvorjana, koji su bili u zatočeništvu zajedno sa Josipom, koji je sada bio slobodan, sjeti se Josipa i prepričava događaj faraonu. Josipa dovode kod faraona i on tumači faraonov san: nastupit će sedam kišnih godina i godina obilja, a poslije njih doći će sedam godina suše i oskudice. Zato se moraju u prvih sedam godina napuniti skladišta zalihama za sedam narednih godina.

Josip stiče faraonovu naklonost i on ga imenuje drugim čovjekom u državnoj hijerarhiji, zaduženim upravo za taj posao. Dolazi sedam godina obilja i Josip (Jusuf) skladišti zalihe i žito, da bi drugih sedam godina oskudice pogodilo čitavo to područje. Narod u oskudici sa svih strana slijeva se u središte države tražeći žito i Jakov, također, šalje svoje sinove u Egipat da bi kupili žito. Josip prepoznaje svoju braću. U početku se ne predstavlja i tako se među njima zbivaju neke

zgrade. Naposljetku on se predstavlja svojoj braći i traži od njih da zajedno sa svojim ocem dođu u Egipat. Na taj način Jakov (Jakub) i njegovi sinovi dolaze u Egipat, bivaju primljeni s poštovanjem i tamo se nastanjuju. U kasnijim godinama Jakov i Josip umiru u Egiptu, ali njihovi potomci, Beni Israil, nastavljaju tamo lijepo živjeti, uživajući ugled i poštovanje.²⁰

Za detaljnije proučavanje pogledati sljedeće izvore:

1. Abba Eban Solomon, *My people, The Story of Jews*, pogl. 1.
2. Dr. Habib Levy, *Historija Jevreja Irana*, sv. 1, pogl. 1.
3. Gilbert Klaperman, *The Story of the Jewish People*, prijevod na perzijski jezik Mesud Hemati, sv. 1, pogl. 1.
4. John B. Noss, *A History of the World's Religions*, prijevod na perzijski jezik Ali Asgar Hikmet, str. 484-491.

²⁰ *Postanak*, pogl. 37-50.

Sedamnaesto predavanje Put u obećanu zemlju

U PRETHODNOM DIJELU GOVORILI SMO kako je nastao narod nazvan Izrael i kako se nastanio u Egiptu. Prema knjizi Postanak, narod je u početku uvažavan i uživao je poštovanje od strane vladara i stanovnika Egipta. Ova knjiga završava sa smrću Jakova (Jakuba) i Josipa (Jusufa), ali se knjiga Izlazak bavi događajima u periodu od nekoliko stoljeća:

I umre Josip, a pomru i njegova braća i sav onaj naraštaj. Ali su Izraelci bili rodni, namnožili se i silno ojačali, tako da su napučili zemlju.

Uto u Egiptu zavlada novi kralj, koji nije poznao Josipa. I reče on svome narodu: "Eto, sinovi Izraelovi postali su narod brojan i moćniji od nas. Hajde da postupimo mudro s njima: spriječimo im porast, da se u slučaju rata ne pridruže našim neprijateljima, da ne udare na nas i napokon ne odu iz zemlje."

I postaviše nad njima nadglednike da ih tlače teškim radovima. Tako su faraonu sagradili gradove-skladišta: Pitom i Ramses. Ali što su ih više tlačili, oni se još više množili, napredovali i širili se, tako da su Egipćani strahovali od Izraelaca.

I Egipćani se okrutno obore na Izraelce. Ogorčavali su im život teškim radovima: pravljenjem malte i opeke, različitim poljskim poslovima i svakovrsnim naporima koje im nemilosrdno nametahu.

Egipatski kralj se obrati i na hebrejske babice... pa im naredi... "ako je muško dijete ubijte ga, ako je žensko,

neka živi". Ali babice... nisu činile kako im je naredio egipatski kralj...

Onda faraon izda naredbu svemu svome narodu: "Svako muško dijete koje se rodi Hebrejima bacite u Rijeku! Na životu ostavite samo žensku djecu."¹

O razlogu prvotnog prihvaćanja Izraelaca od strane Egipćana i kasnijeg njihovog prisiljavanja na patnje i nedaće postoji neslaganje među povjesničarima. Smatra se da su netom nakon Abrahamovog (Ibrahimovog) iseljenja, tj. u prvoj polovini drugog milenija prije nove ere, zbog navale Arijevaca sa sjevera prema jugu, narodi semitskog porijekla, koji su bili iste rase kao Abraham, bili prisiljeni pokrenuti se prema zapadu. Ova plemena koja su se nazivala Hiksi, okupirala su Egipat i vladala njime nekoliko stoljeća. Smatra se da su Josip (Jusuf) i njegova porodica došli u Egipat u vrijeme vladavine tih plemena. Razlog kako je on bez otpora Egipćana dosegao visok položaj u vlasti i zašto je njegova porodica bila uvažavana leži u činjenici što je, prvo, bio istog porijekla sa vladajućim plemenima, a drugo, među njima nije postojao osjećaj domoljublja.²

Poslije nekoliko stoljeća Egipćani su podigli ustanak i protjerali osvajačka plemena iz svoje zemlje, te osnovali vlast od autohtonog stanovništva. Ali uprkos tome, Egipćani su uvijek bili zabrinuti zbog mogućeg napada Hiksa i zbog zajedničkog porijekla Izraelaca i tih plemena brinula ih je njihova moguća saradnja sa neprijateljima, tako da su nastojali da spriječe razvoj njihovog stanovništva.³

Neki povjesničari razlog vršenja pritiska na Jevreje vide u drugom faktoru i odbijaju prvu teoriju. Oni kažu da su nakon izгона Hiksa Izraelićani ostali u Egiptu oko 150 godina i u

¹ *Izlazak*, 1:6-22.

² *A History of the World's Religions*, str. 490; *My people, The Story of Jews*, str. 11.

³ *My people, The Story of Jews*, str. 11-12.

tom periodu nisu se razlikovali od drugih Egipćana, sve dok nije došao red na vladavinu faraona (vjеровatno Ramzes II) koji je imao luđački temperament i fantazirao je o građenju neobičnih gradova i građevina. On je strano porijeklo Izraelićana uzeo kao opravdanje da bi ih iskoristio za vlastite ciljeve.⁴

Izgleda da se prva analiza više podudara sa tekstom u knjizi Izlazak, jer druga teorija nije saglasna sa nekim njezinim dijelovima, kao što je ubijanje sinova Izraelićana.

Mojsijevo (Musaovo) rođenje

Neki čovjek iz Levijeva koljena ode i oženi se djevojkom Levijkom. Žena začne i rodi sina. Vidjevši kako je krasan, krila ga je tri mjeseca. Kad ga nije mogla više sakrivati, nabavi košaricu od papirusove trstike, oblijepi je smolom i paklinom, u nju stavi dijete i položi ga u trstiku na obali Rijeke. Njegova sestra stane podalje da vidi šta će biti s njime. Faraonova kći siđe k Rijeci da se kupa, dok su njezine sluškinje šetale uz obalu Rijeke. Opazi ona košaricu u trstici, pa pošalje sluškinju da je donese. Otvori je i pogleda, a to u njoj dijete! Muško čedo. Plakalo je. Njoj se sažali na nj. "Bit će to hebrejsko dijete", reče. Onda njegova sestra rekne faraonovoj kćeri: "Hoćeš li da ti potražim dojilju među Hebrejkama, da ti dijete doji?" "Idi", odgovori joj faraonova kći. Tako djevojka ode i pozove djetetovu majku. "Uzmi ovo dijete" – rekne joj faraonova kći – "i odgoji mi ga, a ja ću te plaćati." Tako žena uzme dijete i othrani ga. Kad je dijete odraslo, ona ga odvede faraonovoj kćeri, koja ga posini. Nadjene mu ime Mojsije, "jer sam ga" – reče – "iz vode izvadila".⁵

Mojsije (Musa) odrasta u faraonovoj palači i jednog dana izlazi izvan palače da bi vidio stanje svoga naroda. On vidi nekog Egipćanina kako hoće da ubije jednog Hebrejca.

⁴ A History of the World's Religions, str. 490-491.

⁵ Izlazak, 2:1-10.

Udara Egipćanina i tako ga usmrćuje, a zatim njegovo tijelo sakriva u pijesak. Sljedećeg dana vidi jednog Hebrejca kako tuče drugog Hebrejca. Zato Mojsije (Musa) savjetuje čovjeka nasilnika da prestane to činiti, ali mu ovaj odgovara: “Hoćeš li i mene ubiti kao što si ubio onog Egipćanina?” Kada je tako saznao da je njegova tajna otkrivena, bježi iz Egipta i stiže u zemlju Midjan i tamo se upoznaje sa svećenikom toga grada Jitrom, ženi se njegovom kćerkom i za njega čuva stoku.

Mojsije (Musa) biva izabran

Mojsije je napasao ovce svoga tasta... Anđeo Božiji mu se ukaže u rasplamtjeloj vatri iz jednog grma... iz grma ga Bog zovne: “Mojsije! Mojsije!” On se odazva: “Evo me!” “Ne prilazi ovamo” – reče. “Izuj obuću s nogu! Jer mjesto na kojem stojiš sveto je tlo. Ja sam Bog tvoga oca, Bog Abrahamov, Bog Izakov, Bog Jakovljev... Vidio sam jade svoga naroda u Egiptu i čuo samo tužbu na tlačitelje njegove. Zato sam sišao da ga izbavim iz šaka egipatskih i odvedem ga iz te zemlje u dobru i prostranu zemlju – u zemlju kojom teče med i mlijeko. Ja te šaljem da izbaviš narod moj, Izraelce iz Egipta.”⁶

Bog daje Mojsiju moć da izvodi čuda i šalje ga faraonu, ali faraon se ne pokorava i Bog šalje razne nesreće na njega i Egipćane. Naposljetku, faraon se nakon desete nesreće predaje i potomcima Izraelovim dopušta da napuste Egipt. Ali naknadno mijenja odluku i slijedi ih. Izraelski narod stiže na obalu Crvenog mora i Mojsije svojim štapom razdvaja vodu. Izraelci sigurno prolaze dok se faraon i njegova vojska utapaju.⁷

⁶ *Izlazak*, 3:1-10.

⁷ Isto, pogl. 4-15.

Beni Izrael u pustinji

Nakon što su prešli more sinovi Izraelovi kreću kroz pustinju prema obećanoj zemlji. Na ovom putu Bog iskušava pokornost i poslušnost naroda: nekad ih iskušava teškoćom i problemima, a nekad blagodatima i ugodnošću. Na ovom putu On šalje mnogo vjerskih propisa narodu i narod obavezuje da u njih vjeruje i da ih izvršava. Mojsije (Musa) mnogo puta napominje narodu da oni mogu biti poseban i izabran narod Božiji, ali pod uvjetom da Boga obožavaju, da mu budu poslušni i da se udalje od grijeha:

Jahve, Bog tvoj, naređuje ti danas da vršiš ove zakone i uredbe. Drži ih, dakle, i vrši svim srcem svojim i svom dušom svojom. Danas si ugovorio s Jahvom da će ti on biti Bog, a ti da ćeš ići njegovim putovima, držati njegove zakone, njegove zapovijedi i njegove uredbe, i slušati njegov glas. Danas je Jahve ugovorio s tobom da ćeš ti biti njegov narod, njegova predraga svojina, kako ti je obećao i da ćeš držati sve njegove zapovijedi. On će te uzvisiti čašću, imenom i slavom nad sve narode koje je stvorio; i ti ćeš biti narod posvećen Jahvi, Bogu svome, kako ti je rekao.⁸

Jahve će od tebe učiniti narod sebi posvećen, kako ti se zakleo, ako budeš držao zapovijedi Jahve, Boga svoga, i hođio njegovim putovima. Svi narodi zemlje vidjet će da je nada te zazvano ime Jahvino, te će strahovati od tebe. Jahve će te obasuti obilnim dobrima... u zemlji za koju se Jahve zakleo očima tvojim da će ti je dati...

Ali ako ne budeš slušao glasa Jahve, Boga svoga, ne držeći i ne vršeći svih njegovih zapovijedi i svih njegovih zakona što ti ih danas naređujem, sva će ova prokletstva doći na tebe i stići će te:

Proklet ćeš biti u gradu, proklet u polju...

⁸ Ponovljeni zakon, 26:16-19.

Jahve će na te puštati prokletstvo, zabunu i kletvu u svemu na što pružiš ruku svoju da uradiš, sve dok ne budeš satrt i brzo ne propadneš zbog zloće svojih djela kojima si me napustio.⁹

Kad budete izrodili djecu i unučad i budete dulje u onoj zemlji proboravili, a pokvarite se praveći sebi bilo kakve klesane likove i čineći zlo u očima Jahve, Boga svojega, tako da ga na srdžbu izazovete, znajte – uzimam za svjedoke protiv vas nebesa i zemlju – da će vas brzo nestati sa zemlje u koju idete preko Jordana da je zaposjednete: nećete dugo u njoj živjeti, nego ćete biti iskorijenjeni. Jahve će vas raspršiti po narodima, i ostat će vas samo malen broj među narodima među koje vas Jahve odvede.¹⁰

Iz spomenutih odlomaka, kojima ima mnogo sličnih u Tori (Tevratu), jasno se može razumjeti da je izabranost izraelskog naroda uvjetovana poslušnošću Bogu i nečinjenjem grijeha. Ustvari, Bog je dao obećanje Abrahamu (Ibrahimu), Izaku (Ishaku) i Jakovu (Jakubu), obećanje koje obavezuje dvije strane i kada god jedna strana ne ispuni svoje obećanje za drugu stranu nije više obavezujuće da se drži svoga obećanja.

Beni Israil mnogo puta biva iskušavan u pustinji, ali iz većine iskušenja ne izlazi uzdignute glave i zato ih Bog kažnjava. Oni u Mojsijevom odsustvu počinju obožavati tele,¹¹ te protiv Boga i Mojsija podižu ustanak. Bog im kaže da će svi punoljetni muškarci umrijeti u ovoj pustinji i da niko od njih neće ući u obećanu zemlju. Zato oni četrdeset godina lutaju pustinjom,¹² ali nakon četrdeset godina Mojsije (Musa) dovodi narod na granicu obećane zemlje pored rijeke Jordan. Mojsije ondje po naredbi Božijoj izabire

⁹ Ponovljeni zakon, 28:9-20.

¹⁰ Isto, 4:25-27.

¹¹ Izlazak, pogl. 32.

¹² Brojevi, pogl. 14.

Jošuu, sina Nunovog, za svoga nasljednika i naređuje mu da upućuje i vodi narod dok ne uđe u zemlju Kanaan, gdje će pobijediti.¹³ Mojsije (hazreti Musa) umire u 120. godini, prije ulaska u zemlju Kanaan.¹⁴

Mojsijev (Musaov) nauk

U Tori se prenosi opširno Mojsijev nauk o vjerovanju, moralnim propisima i pravnim propisima. U ovom naučavanju “deset zapovijedi” imaju posebnu važnost:¹⁵

1. Nemoj imati drugih bogova uz Mene;
2. Ne klanjaj se kipovima;
3. Ne uzimaj uzalud imena Boga svoga;
4. Poštuj dan subotnji;
5. Poštuj oca i majku;
6. Ne ubij;
7. Ne učini preljuba;
8. Ne ukradi;
9. Ne svjedoči lažno na bližnjega svog;
10. Ne poželi kuće bližnjega svoga, njegovu ženu, njegove sluge i sluškinje niti njegovu imovinu.

U Tori (Tevratu) je naglašeno obožavanje Jedinog Boga tako da, osim u prve dvije zapovijedi od deset zapovijedi, u mnogim odlomcima se naglašava jednoboštvo i izbjegavanje idolopoklonstva: “Samo je On Bog i ne postoji niko drugi kao On.”¹⁶ “Nema drugog boga osim Njega.”¹⁷

U Tori je spomenuto mnogo svojstava Božijih od kojih su neka navedena u sljedećem paragrafu:

¹³ Isto, pogl. 27.

¹⁴ *Ponovljeni zakon*, 34.

¹⁵ *Izlazak*, pogl. 20; *Ponovljeni zakon*, pogl. 15.

¹⁶ *Ponovljeni zakon*, 4:35.

¹⁷ Isto, 4:39.

*Bog milosrdan i milostiv, spor na srdžbu, bogat ljubavlju i vjernošću, iskazuje milost hiljadama, podnosi opačinu, grijeh i prijestup, ali krivca nekažnjena ne ostavlja...*¹⁸

Mojsije (Hazreti Musa) sebe smatra vjerovjesnikom Božijim i navještava dolazak vjerovjesnika u budućnosti.¹⁹

U Tori (Tevratu) nema izričitih riječi o proživljenju, ali i pored toga jevrejski učenjaci se oslanjaju na neke primjere u Tori koji nisu izričiti da bi dokazali proživljenje.²⁰

Osim moralnih načela u deset zapovijedi, koja su navedena, sljedeći odlomak sadržava drugi dio Mojsijevih moralnih propisa:

Ne daji lažne izjave! Ne pomaži zlikovcu svjedočeći krivo! Ne povodi se za mnoštvom da činiš zlo... Kad nabasaš na zalutalo goveče ili magare svoga neprijatelja, moraš mu ga natrag dovesti. Ako opaziš magarca onog koji te mrzi kako je pao pod tovarom svojim, nemoj ga ostaviti: zajedno sa njegovim gospodarom moraš mu pomoći da se dignu. Ne krnji prava svome siromahu u njegovoj parnici. Stoj daleko od lažne optužbe, ne ubijaj nedužna i pravedna, jer ja zlikovcu ne praštam. Ne primaj mita jer mito zasljepljuje i one koji najjasnije gledaju i upropašćuje pravo pravednika. Ne ugnjetavaj pridošlicu! Ta znate kako je pridošlici, i sami ste bili pridošlice u zemlji egipatskoj.

Tora (Tevrat) sadrži opširan pravni sistem koji obuhvata mnogo propisa iz oblasti bogoštovlja, dozvoljene hrane i pića, čistoće i nečistoće, propisa vjenčanja i razvoda, obaveznih i zabranjenih djela, prava itd.²¹ Smatra se da pravni sistem Tore ima mnogo sličnosti sa pravnim sistemom islama.

¹⁸ Izlazak, 34:6-7.

¹⁹ Ponovljeni zakon, 18:18-19.

²⁰ Abraham Cohen, *Everyman's Talmud: The Major Teaching Of The Rabbinic Sages*, str. 363.

²¹ Propisi i pravila hazreti Musaa, pogl. 4-15.

Za detaljnije proučavanje pogledati sljedeće izvore:

1. Shallay Felicien, *A Brief History of the Great Religions*, prijevod na perzijski jezik Manočer Hodajar Mohebbi, pogl. 19.
2. Joseph Gaer, *How the Great Religions Began*, prijevod na perzijski jezik Iradž Pezešk Nija.
3. Abba Eban Solomon, *My people, The Story of Jews*, pogl. 2.
4. Dr. Habib Levy, *Historija Jevreja Irana*, sv. 1, pogl. 2-5.
5. Dr. Habib Levy, *Propisi i pravila hazreti Musaa*.

Osamnaesto predavanje U obećanoj zemlji

SA MOJSIJEVOM (MUSAOVOM, MIR NEKA JE S NJIM) SMRĆU na drugoj strani rijeke Jordan, na granici obećane zemlje, Jošua sin Nunov – kojeg je prethodno Musa u skladu sa naredbom Božijom izabrao za svoga nasljednika – preuzeo je vodstvo. Uskoro je počeo period u povijesti Izraelaca poznat kao “Vrijeme sudija”.

Vrijeme sudija

U ovom periodu ljudi su, kada je bilo neophodno, išli kod osobe koju su smatrali vjerovjesnikom Božijim i božanskim vođom i od njega su tražili da presuđuje u njihovim poslovima.¹ Bilo je šesnaest sudija među potomcima Izraelovim, od koji se prvi sudija, Jošua, sin Nunov, spominje odvojeno od drugih, zbog izuzetne ličnosti i zasluga.² Događaji ovog perioda, koji je trajao od 1272. do 1077. godine prije nove ere,³ opisani su u Starom Zavjetu, u knjigama *Jošua*, *Suci* i *Samuel*. Knjiga Jošue, sina Nunovog, ovako počinje:

Poslije smrti Mojsija, sluge Jahvina, reče Jahve Jošui, sinu Nunovu, pomoćniku Mojsijevu: “Moj sluga Mojsije je umro, zato sada ustani, prijeđi preko toga Jordana, ti i sav taj narod, u zemlju koju dajem sinovima Izraelovim... Niko neće

¹ *My people, The Story of Jews*, str. 29.

² *Historija Jevreja Irana*, sv. 1, str. 39.

³ Isto, str. 39. i 44.

odoljeti pred tobom u sve dane tvoga života. Ja ću biti s tobom kao što sam bio s Mojsijem i nikada te neću napustiti niti ću te ostaviti. Budi odvažan i hrabar, jer ćeš ti uvesti narod ovaj da primi u baštinu zemlju za koju se zakleh očima njihovim da ću im je dati. Samo budi odvažan i hrabar da sve učiniš vjerno prema naredbama koje ti je dao Mojsije, sluga moj. Ne skreći od toga ni desno ni lijevo, da bi ti bilo sretno sve što poduzimaš. Nek' knjiga Zakona bude na ustima tvojim, razmišljaj o njoj danju i noću, kako bi vjerno držao sve što je u njoj napisano. Samo ćeš tada biti sretan i uspjet ćeš u pothvatima.”⁴

Jošua vodi sinove Izraelove preko rijeke Jordan, ratuje sa stanovnicima Kanaana, pobjeđuje ih i tu zemlju dijeli među dvanaest plemena Beni Izraela. On na kraju svoga života oporučuje sinovima Izraelovim da se sjećaju svoga zavjeta sa Bogom. U dijelu ove poruke se kaže:

Evo ja krećem danas na put kojim je svima poći. Spoznajte i priznajte svim srcem svojim i svom dušom svojom: ni jedno od svih obećanja koje vam je dao Jahve, Bog vaš, nije ostalo neispunjeno. I kao što vam se ispunilo svako obećanje što vam ga je dao Jahve, Bog vaš, tako će Jahve ispuniti i svaku prijetnju dok vas ne izbriše s lica ove dobre zemlje koju vam je dao Jahve, Bog vaš. Ako prekršite Savez koji je Jahve, Bog vaš, sklopio s vama, ako budete služili drugim bogovima i klanjali se njima, buknut će gnjev Jahvin na vas, i nestat će vas ubrzo iz dobre zemlje koju vam je Jahve dao.⁵

Knjiga Suci opisuje događaje koji se dešavaju sinovima Izraelovim u vrijeme četrnaest sljedećih sudija. U ovom periodu narodi koji su ostali u kanaanskoj zemlji stvaraju neke poteškoće sinovima Izraelovim, a sudije narod upućuju kako bi savladao poteškoće. Posljednji sudija je Samuel

⁴ Jošua, 1:1-8.

⁵ Isto, 23:14-16.

vjerovjesnik i njegova prva knjiga počinje s njegovim rođenjem i njegovom poslanicom. Samuel vjerovjesnik vrijedno služi narodu. Kada Samuel vjerovjesnik biva u poznim godinama, iskrsnu neki događaji, tako da Izraelci od njega zahtijevaju da im odredi kralja. Samuel, uprkos svojoj želji, određuje kralja i tako se vladajući poredak Beni Izraela pretvara u monarhistički sistem. Prva knjiga Samuela vjerovjesnika ovako opisuje te događaje:

Kad je Samuel ostario, postavio je svoje sinove za sudije u Izraelu. Njegov prvorođenac zvao se Joel, a drugi sin Abija. Oni su bili sudije u Beer Šebi. Ali sinovi nisu išli stopama očevim: gledali su na svoj dobitak, primali mito i izvrtali pravicu. Tada se skupiše sve starješine izraelske i dođoše Samuelu u Ramu. I rekoše mu: "Eto, ti si ostario, a tvoji sinovi ne idu tvojim stopama. Postavi nam dakle kralja da nam vlada, kao što je to kod svih naroda." Ali Samuelu nije bilo drago što su rekli: "Daj nam kralja da nam vlada!" Zato se Samuel pomoli Jahvi.

A Jahve reče Samuelu: "Poslušaj glas naroda u svemu što od tebe traži, jer nisu odbacili tebe, nego su odbacili Mene, ne želeći da ja kraljujem nad njima. Sve što su činili meni od onog dana kad sam ih izveo iz Egipta pa do današnjega dana – ostavili su mene i služili tuđim bogovima – tako oni čine i tebi. Sada dakle poslušaj njihov zahtjev, ali ih svečano opomeni i pouči o pravima kralja koji će vladati nad njima."

Samuel ponovi sve Jahvine riječi narodu koji je od njega tražio kralja.

I reče: "Ovo će biti pravo kralja koji će kraljevati nad vama: uzimat će vaše sinove da mu služe kod bojnih kola i kod konja, i oni će trčati pred njegovim bojnim kolima. Postavljat će ih za tisućnike i za pedesetnike. Orat će oni njegovu zemlju, žet njegovu žetvu, izrađivati mu bojno oružje i opremu za njegova bojna kola. Uzimat će kralj vaše kćeri da mu priređuju mirisne pomasti, da mu kuhaju i da mu peku.

Uzimat će najbolja vaša polja, vaše vinograde i vaše maslinike i poklanjat će ih svojim dvoranima. Uzimat će desetinu od vaših usjeva i vaših vinograda i davat će je svojim dvoranima i svojim službenicima. Uzimat će vaše sluge i vaše sluškinje, i vaše najbolje volove i magarce, i upotrebljavat će ih za svoj posao. Uzimat će desetinu vaše sitne stoke, a vi sami postat ćete mu robovi. I kad jednog dana budete vapili za pomoć zbog kralja kojeg ste sami izabrali, Jahve vas neće uslišati u onaj dan!”

Narod nije htio da poslušša Samuelova glasa, nego reče: “Ne! Hoćemo da kralj vlada nad nama! Tako hoćemo i mi biti kao i svi narodi: sudit će nam naš kralj, bit će nam vođa i vodit će naše ratove.”

Kad je Samuel čuo što narod govori, kaza sve Jahvi. A Jahve reče Samuelu: “Poslušaj njihovu želju i postavi im kralja!”

Tada Samuel reče Izraelcima: “Vratite se svaki u svoj grad!”⁶

Iz ovog odlomka se može razumjeti da Bog nije bio saglasan sa zahtjevima Izraelaca. Ipak, neki jevrejski autori zahtjev Izraelaca opravdavaju time da je narod bio suočen sa mnogobrojnim poteškoćama u ono vrijeme.⁷

Vrijeme kraljeva

Samuel vjerovjesnik bira Šaula – koji je bio visok i snažan – za kralja i tako počinje u povijesti Izraelaca period koji se naziva “vrijeme kraljeva”.⁸

Šaul dobro služi izraelskom narodu i pobjeđuje njihove neprijatelje. Ali, prema kazivanjima u knjizi Samuel i, naposljetku skreće sa puta Božijeg. Zato Bog naređuje Samuelu da umjesto njega izabere Davida i on tako postupa. Budući

⁶ *Samuel I*, pogl. 8.

⁷ *Historija Jevreja Irana*, sv. 2, str. 55-56.

⁸ *Samuel I*, pogl. 10.

da je David bio požrtvovani borac u Šaulovoj službi, zbog svog vrijednog služenja je veoma omiljen među narodom. Zato je Šaul zloban prema njemu i sprema čak njegovo ubistvo. David je prisiljen da bježi, ali se nikada neprilično ne ophodi prema Šaulu. Naposljetku, Šaul u jednom od ratova biva opkoljen od strane neprijatelja i čini samoubistvo.⁹

Nakon Šaulove smrti David postaje kraljem nekih od izraelskih plemena,¹⁰ ali poslije pobjeđuje Šaulovog sina i postaje kraljem cijelog izraelskog kraljevstva.¹¹ David ratuje sa neprijateljima, uništava ih i donosi izraelskoj zemlji poseban ugled i poštovanje. Knjiga *Samuel II* pripisuje Davidu neke greške, ali se on zbog njih, bivši upozoren od vjerovjesnika, kaje.¹²

David se na koncu svoje vladavine suočava sa ustanicima i uništava ih. On na kraju izabire svoga sina Salomona za nasljednika, po savjetu vjerovjesnika Natana. Ovdje donosimo jedan dio Davidove oporuke svome sinu Salomonu:

Sada polazim na put sviju smrtnika. Ti budi hrabar i pokaži se čovjekom! Slušaj naredbe Jahve, Boga svoga, idi njegovim stazama, drži se njegovih zakona, zapovijedi, naredaba i njegovih pouka, kako je napisano u Zakonu Mojsijevu, da bi uspio u svemu što poduzmeš i svagdje kamo se okreneš, da bi Jahve ispunio svoje obećanje koje mi je dao: "Ako sinovi tvoji budu pazili na svome putu, vjerno hodeći preda mnom, svim srcem svojim i svom dušom svojom, uvijek će jedan od njih sjediti na prijestolju Izraelovu".¹³

⁹ *Samuel I*, pogl. 11-31.

¹⁰ Misli se na dvanaest plemena izraelskog naroda čije porijeklo potiče od sinova hazreti Jakuba. Od potomaka Jakubovih nema imena Levi među dvanaest plemena, jer je on bio svećenik u narodu i njegovi potomci su boravili među ostalim plemenima radi izvršavanja religijskih obaveza. Također nema imena Jusufovog, ali imaju imena dvojice sinova Jusufovih.

¹¹ *Samuel II*, pogl. 1-5.

¹² Isto, pogl. 11-12.

¹³ *Kraljevi I*, 2:2-4.

Nakon Davidove smrti, njegov sin Salomon je postao kralj. Poslije toga, Bog se u snu javlja Solomonu i kaže mu: “Šta tražiš od mene da ti dam?” U daljem toku razgovora se kaže:

Salomon odgovori: “Veoma si naklon bio svome sluzi Davidu, mome ocu, jer je hodio pred tobom u vjernosti, pravednosti i poštenju srca svoga. I sačuvao si mu tu veliku milost i dao si da jedan od njegovih sinova sjedi na njegovu prijestolju. Sada, o Jahve, Bože moj, ti si učinio kraljem slugu svoga na mjesto moga oca Davida, a ja sam još sasvim mlad, te još ne znam vladati. Tvoj je sluga usred naroda koji si izabrao, naroda brojnog, koji se ne da izbrojiti ni popisati. Podaj svome sluzi pronicavo srce da može suditi tvom narodu, razlikovati dobro od zla, jer tko bi mogao upravljati tvojim narodom koji je tako velik!”

Bijaše milo Jahvi što je Salomon to zamolio. Zato mu Jahve reče: “Jer si to tražio, a nisi iskao ni duga života, ni bogatstva, ni smrti svojih neprijatelja, nego pronicavost u prosuđivanju pravice, evo ću učiniti po riječima tvojim: dajem ti srce mudro i razumno, kakvo nije imao nitko prije tebe, ali ti dajem i što nisi tražio: bogatstvo i slavu kakve nema nitko među kraljevima. I ako budeš stupao mojim putovima i budeš se držao mojih zakona i zapovijedi, kao što je činio tvoj otac David, umnožit ću tvoje dane.”¹⁴

U vrijeme Salomonove vladavine država Beni Izraela dostiže svoj vrhunac i prema kazivanju u knjizi *Kraljevi I* stiže imovinu, bogatstvo i moć iz snova.¹⁵ On prema naredbi Božijoj gradi veliki hram Beni Izraela (svetište) u gradu Jeusalimu.¹⁶

Nakon završetka gradnje kuće Božije, Bog se pokazuje Salomonu i govori mu:

¹⁴ *Kraljevi I*, 3:6-15.

¹⁵ Isto, pogl. 10.

¹⁶ Isto, pogl. 5-9.

“Uslišao sam molbu i prošnju koju si mi uputio. Posvetio sam ovaj Dom, koji si sagradio da u njemu prebiva Ime moje do vijeka, moje će oči i srce biti ovdje svagda. A ti, ako budeš hodio preda mnom kako je hodio tvoj otac David, u nevinosti srca i pravednosti, postupao u svemu kako sam ti zapovjedio, i ako budeš držao moje zakone i moje naredbe, ja ću učvrstiti zauvijek tvoje kraljevsko prijestolje nad Izraelom, kako sam obećao tvome ocu Davidu kada sam rekao: 'Nikada ti neće nestati nasljednika na prijestolju Izraelovu.' Ali ako me ostavite, vi i vaši sinovi, ako ne budete držali mojih zapovijedi i zakona koje sam vam dao, ako se okrenete bogovima, i budete im služili i klanjali im se, tada ću istrijebiti Izraela iz zemlje koju sam mu dao. Ovaj ću dom, koji sam posvetio svome Imenu, odbaciti od sebe, i Izrael će biti poruga i podsmijeh svim narodima. Ovaj je Dom uzvišen, ali svi koji budu uza nj prolazili bit će zaprepašteni, zviždat će i govoriti: 'Zašto je Jahve ovako učinio sa ovom zemljom i s ovim Domom?' A reći će im se: 'Jer su ostavili Jahvu, Boga svoga, koji je izveo oce njihove iz Egipta, a priklonili su se drugim bogovima, častili ih i služili im, zato je Jahve pustio na njih sva ova zla.’”¹⁷

Prema onom što se nalazi u knjizi *Kraljevi I*, Salomon se na kraju svoga života okrenuo od Boga i priklonio se mnogo-boštvu i idolopoklonstvu:

Jahve se razgnjevi na Salomona, jer je okrenuo srce svoje od Jahve, Boga Izraelova, koji mu se bio dvaput javio, i koji mu je baš tada zabranio štovati druge bogove, ali on nije održao te zapovijedi. Tada Jahve reče Salomonu: “Kada je tako s tobom, te ne držiš moga Saveza i naredaba koje sam ti dao, ja ću sigurno oduzeti od tebe kraljevstvo, i dat ću ga jednom od tvojih slugu. Ali neću to učiniti za tvoga života, zbog tvojega oca Davida. Uzet ću ga iz ruke tvoga sina.

¹⁷ *Kraljevi I*, 9:3-9.

Ipak neću od njega uzeti svoga kraljevstva: ostavit ću jedno pleme tvome sinu, zbog sluga mogega Davida, zbog Jeruzalema, koji izabrah.”¹⁸

Raspad izraelske države

Nakon Salomonove smrti nasljeđuje ga njegov sin Roboam. U tom vremenu deset od dvanaest plemena Beni Izraela govore mu da će prihvatiti njegovo kraljevanje pod uvjetom da ne bude strog kao njegov otac. Roboam ne prihvata zahtjev starješina naroda i sluša nerazborite riječi svojih mladih savjetnika. Zato, u odgovoru predstavnicima deset plemena, kaže da će biti strožiji od svoga oca. Poslije toga, ovih deset plemena biraju za svoga kralja jednog od pobunjenih Salomonovih zapovjednika po imenu Jeroboam i na sjeveru osnivaju državu Izrael. Tako Roboamu ostaju samo dva plemena Juda i Benjamin i oni na jugu formiraju državu Judeju.¹⁹

Jedan jevrejski autor smatra da je razlog cijepanja izraelske države Salomonovo nasilje i ugnjetavanje,²⁰ dok drugi vjeruje da je Salomon skrenuo sa pravca Mojsijevog načina postupanja, da njegov sin Roboam nije bio mnogo razborit te da njegov otac nije poklanjao pažnju njegovom odgoju.²¹

Sjeverna država, tj. Izrael, bila je mnogo veća i važnija, dok je južna država bila manja i manje važna, iako je njenom značaju pridonosio Solomonov hram koji se nalazio u njoj.

U ove dvije države dolaze na vlast mnogobrojni kraljevi, koji na neki način zapadaju u korupciju, zločine i idolopoklonstvo i Izraelci ih slijede. Bog u ovom vremenu šalje u obje zemlje vjerovjesnike, ali ih narod ne sluša.²²

¹⁸ Isto, 11:9-13.

¹⁹ Isto, pogl. 12.

²⁰ *My people, The Story of Jews*, str. 47.

²¹ *Historija Jevreja Irana*, sv. 1, str. 76.

²² *Kraljevi II*, pogl. 17.

Naposljetku, sjevernu državu nakon dvjesto godina uništavaju Asirci 720. godine prije nove ere i odvođe u zarobljeništvo plemena koja je nastanjuju, da bi postali zauvijek izgubljeni i raštrkani. Poslije je jedna njihova preostala grupa nazivana Samarićani (prema Samariji, prijestolnici sjeverne države).²³ Ponekad se na Samarićane gleda kao na jednu jevrejsku sektu koja je postojala do pojavljivanja Isusa. Smatra se da ova sekta nije prihvatila jerusalemski hram i da su kao svoju svetu knjigu prihvatili samo neke dijelove Tore (Tevrata).

Sudbina južne države nije bila mnogo bolja od sudbine sjeverne države. Ta mala država je, nakon mnogobrojnih sukoba i okupacija, naposljetku okupirana od strane Nabukodonosora, babilonskog kralja, 586. godine prije nove ere. Tada su uništeni Salomonov hram i grad Jerusalem i osim malog broja nemoćnih, svi Izraelci su odvedeni kao zarobljenici. Taj period je poznat kao “babilonsko ropstvo”.

Druga knjiga *Ljetopisa* govori o razlogu porobljavanja naroda i uništenju Hrama:

Pa i svi svećenički poglavari i narod gomilali nevjeru na nevjeru slijedeći gnusna djela krivobožackih naroda, oskvrnjujući Dom Jahvin, posvećen u Jeruzalemu. Jahve, Bog njihovih otaca, slao je njima zarana svoje glasnike, slao ih svejednako, jer mu bijaše žao svojega naroda i svojega Prebivališta. Ali su se oni rugali Božijim glasnicima, prezirući njihove riječi i podsmjehujući se njegovim prorocima, dok se nije podigla Jahvina jarost na njegov narod, te više nije bilo lijeka.

Doveo je na njih kaldejskoga kralja koji okrenu pod mač njihove mladice u domu njihova Svetišta, ne štedeći ni mladica ni djevojke, ni starca ni nemoćna. Sve mu je predao u ruke. Sve posuđe Božijega Doma, veliko i malo, blago Jahvina Doma i kraljevo blago, blago njegovih knezova, sve je

²³ *My people, The Story of Jews*, str. 58.

odnio u Babilon. Spalili su Božiji Dom i oborili jeruzalemski zid, i sve su njegove dragocjenosti uništili. One što izbjegoše maču odvede Nabukodonozor u Babilon u sužanjstvo. Postali su robovi njemu i njegovim sinovima, dokle nije nastalo perzijsko kraljevstvo.²⁴

Za detaljnije proučavanje pogledati sljedeće izvore:

1. Abba Eban Solomon, *My people, The Story of Jews*, pogl. 3-5.
2. Dr. Habib Levy, *Historija Jevreja Irana*, sv. 1, pogl. 8-25.
3. Gilbert Klaperman, *History of the Jewish People*, sv. 1, pogl. 3-8.
4. Skupina autora, *Religijski svijet*, prijevod na perzijski jezik Abdurahim Gavahi, sv. 2, str. 584-596.
5. William James Durant, *Historija civilizacije*, prijevod na perzijski jezik – skupina prevodilaca, sv. 1, str. 354-382.

²⁴ *Druga knjiga Ljetopisa*, 36:14-20.

Devetnaesto predavanje

Babilonsko ropstvo i njegovi religijski ishodi

KAO ŠTO JE REČENO, državu Judeju je uništila babilonska država 586. godine prije nove ere i svi državni poglavari, uglednici i mnogo običnog naroda iz dva plemena, Judinog i Benjaminovog – koji su živjeli u toj zemlji – odvedeni su u Babilon u zarobljeništvo. I pored toga, babilonska vlast nije se toliko loše ponašala prema ovim zarobljenicima, tako da su oni imali neke slobode i relativna prava. To je uzrokovalo da su neki postali imućni i bogati, tako da se mnogi od njih, nakon oslobađanja nisu htjeli vratiti u svoju domovinu i ostali su u tom području.

Ali mnogi od njih bili su nezadovoljni ovim uvjetima i maštali su o povratku u domovinu i ponovnoj izgradnji Hrama. Među ovim zarobljenicima bilo je nekoliko velikih vjerovjesnika, koji su upućivali narod i ulijevali mu nadu. U ovom periodu neki Izraelci su se okrenuli od svog Boga drugim bogovima, ali je jedan broj ostao postojan u odanosti svome Bogu. Budući da nisu imali pristup Hramu, u Jerusalemu bi se subotom okupljali u nekoj kući i izvršavali obavezno bogoštovlje. Ova okupljanja su, malo-pomalo, dovela do stvaranja sinagoge među Izraelcima.¹ To je značajno uticalo da narod ne izgubi svoj identitet i da se ne istopi među drugim narodima.

Naposlijetku je iranski vladar Kir Veliki pobedio Babilonce 539. godine prije nove ere i Izraelci su, u skladu sa njegovom naredbom, oslobođeni i čak su im date olakšice za njihov povratak i obnovu Hrama:

¹ *A History of the World's Religions*, str. 529.

*Prve godine perzijskoga kralja Kira, da bi se ispunila riječ Jahvina objavljena na Jeremijina usta, nadahnu Jahve perzijskoga kralja Kira, te on objavi po svemu svojem kraljevstvu, usmeno i pismeno: "Ovako veli perzijski kralj Kir: 'Sva zemaljska kraljevstva dade mi Jahve, Bog nebeski. On mi naloži da mu sagradim Dom u Jeruzalemu, u Judeji. Tko je god među vama od svega njegova naroda, Bog njegov bio s njim! Neka ide u Jeruzalem u Judeji, i neka gradi Dom Jahvi, Bogu Izraelovu, Bogu koji stoluje u Jeruzalemu. I gdje god se još zadržao ostatak toga naroda, neka ga stanovništvo mjesta u kojima boravi podupre srebrom i zlatom, imanjem i stokom i dragovoljnim prinosima za Dom Božiji u Jeruzalemu.'"*²

Izraelci su započeli svoj povratak u domovinu, tako da su se mnogi od njih vratili u toku nekoliko migracija.

Obnova Hrama

Prvi koraci, koje su poduzeli oni koji su se vratili u domovinu, bila je obnova Hrama u Jerusalemu. Ovaj posao je naišao na ozbiljne poteškoće i završen je nakon perioda od dvadeset godina uz saglasnost iranskih vladara Kira, Daria i Ardašira.

Posljednja kodifikacija Starog zavjeta

Stari zavjet je zbirka malih i velikih knjiga o raznim temama koje jevrejska tradicija pripisuje različitim osobama u vremenskom rasponu od desetak stoljeća. Današnji novi istraživači svetih knjiga i mnogi tradicionalni učenjaci odbijaju ova gledišta i vjeruju da je većina knjiga iz ove zbirke dobila svoj krajnji oblik i kodificirana na sadašnji način poslije babilonskog ropstva. Zato je prigodno da u ovoj fazi opisa povijesti naroda kažemo nešto o ovoj knjizi. U vezi s ovom zbirkom

² *Knjiga Ezrina*, 1:1-4.

može se postaviti nekoliko pitanja: Kada je nastala svaka od knjiga ove zbirke i ko ih je napisao? Budući da su postojale i druge slične knjige, također, kojim tokom je tekao proces da bi ove knjige postale zakonskim i službenim knjigama? Treće, s obzirom na vrijeme kodifikacije ove zbirke, koja su to nova vjerovanja postepeno postala religijskim vjerovanjima naroda? Ali prije nego što odgovorimo na ova pitanja, potrebno je prvo sažeto predstaviti ovu zbirku.

Stari zavjet – sažeto predavljanje

Postoje dva drevna primjerka Starog zavjeta: jedan je hebrejski primjerak, a drugi je grčki primjerak. Drugi primjerak je u trećem stoljeću prije nove ere prevelo na grčki jezik sedamdesetak osoba i zato je poznat kao *Septuaginta*.³ Ovaj primjerak se razlikuje u odnosu na hebrejski primjerak. Jedna od razlika jeste da u drugom primjerku postoji nekoliko knjiga kojih nema u prvom primjerku. Isto tako, nekoliko knjiga u prvom primjerku imaju svoje dodatke u drugom primjerku. Dodani dijelovi u drugom primjerku nazivaju se apokrifni (neautentični, nevjerodostojni). Druga razlika ova dva primjerka je redoslijed knjiga i njihova klasifikacija. U svakom slučaju, Jevreji vjerodostojnim smatraju prvi primjerak, a dodane knjige u drugom primjerku smatraju nevjerodostojnim. Da ne ostane nerečeno, oni prihvataju redoslijed i podjelu u prvom primjerku. U skladu sa njihovom podjelom, Stari zavjet obuhvata 39 knjiga podijeljenih u tri osnovne grupe: Tora, Proroci i Spisi.

Tora (Zakon) obuhvata pet knjiga (tzv. petoknjižje): Postanak, Izlazak, Levitski zakonik, Knjiga brojeva i Ponovljeni zakon.

³ *Septuaginta* je prijevod Starog zavjeta sa hebrejskog na grčki jezik, nastao između trećeg i prvog stoljeća prije nove ere u Aleksandriji. Na latinskom jeziku “septuaginta interpretum versio”, prijevod sedamdesetorice (odatle i kratica LXX), prijevod je sedamdeset dvojice prevodilaca. (Prim. prev.)

Postanak počinje stvaranjem svijeta i čovjeka. U ovoj knjizi se nalazi opis protjerivanja Adama (Adema) iz raja, Adamove djece do Noe (Nuha), Abrahama (Ibrahima), Iza-ka (Ishaka), Jakova (Jakuba) i preseljenja njega i njegove djece u Egipat;

Izlazak se bavi opisom događaja u trajanju od nekoli-ko stoljeća i to događaja kao što su porobljavanje naroda, pojava Mojsija (Musaa), oslobođanje naroda, lutanje nara-da u pustinji i dolasku Božijih naredbi;

Levitski zakonik dobio je ime po Leviju, jednom od sinova Jakovovih, iz čijeg roda su bili svećenici. Ova knji-ga govori o propisima svećenstva, obavezama svećenika i nekim drugim propisima;

Knjiga brojeva govori o događaju popisivanja naroda, odbijanju da se ratuje, lutanju naroda, određivanju Mojsi-jevog nasljednika i objašnjenju nekih propisa;

Ponovljeni zakon je dio Starog zavjeta u kojem Mojsije ponavlja neke svoje prijašnje govore pored rijeke Jordan. Na kraju nje se govori o Mojsijevoj smrti.

Dio **Proroci** dijeli se na dva dijela, *Prve proroke* i *Posljednje proroke*.

Dio *Prvi proroci* sadrži šest knjiga:

Knjiga **Jošua** opisuje događaje od ulaska Izraelaca u ka-naansku zemlju i period Jošuine vladavine.

Knjiga **Suci** opisuje život Izraelaca u periodu vladavine četrnaest sudija poslije Jošue.

Knjige **Samuel I** i **Samuel II** govore o događajima u vrije-me vladavine posljednjeg sudije, Samuela, promjene oblika vladavine u kraljevstvo i povijest Šaulovog i Davidovog kra-ljevanja nad potomcima Izraelovim.

Knjige **Kraljevi I** i **Kraljevi II** počinju Salomonovom vla-davinom i dalje govore o cijepanju države i sudbini dvije države do babilonskog ropstva.

Dio *Posljednji proroci* sadrži petnaest knjiga i to:

Izaija: U ovoj knjizi upozorava se na grijeh i njegove ishode i predskazuje se Isusov (Isaov) dolazak;

Jeremija: Ova knjiga objašnjava kako je Jeremija postao vjerovjesnik, govori o ophođenju naroda s njim, grijehu i njegovim ishodima i predskazuje sudbinu Jerusalema;

Ezekiel: Ezekiel vjerovjesnik pada u zarobljeništvo zajedno sa narodom, hrabri narod, predskazuje se njegovo oslobađanje i odvraća se od griješenja;

Hošea: Ova knjiga govori o Hošei, vjerovjesniku koji živi u sjevernoj državi (Izrael) prije njezina pada i opominje i upozorava narod;

Joel: Joel vjerovjesnik govori narodu u južnoj državi i plaši ga dolaskom nesreća i danom suđenja. On traži od naroda da se pokaje;

Amos: Ovaj vjerovjesnik upozorava narod u sjevernoj državi, koji je ogrezao u griješenju, i plaši ga danom suđenja;

Obadija: Narod koji se zove Edom, iz potomstva Eza-va, brata Jakovovog, ratuje sa Izraelcima. Obadija u ovoj knjizi proriče njihovo uništenje;

Jona: Ova knjiga govori o doživljajima vjerovjesnika Jone. On je zadužen da upućuje narod, ali se razočarava i napušta ih. Zato ga Bog kažnjava, potom se on kaje i vraća narodu;

Mihej: U ovoj knjizi vjerovjesnik Mihej odvraća izraelski narod od griješenja i predskazuje uništenje obje države. On, također, navještava Isusov dolazak;

Nahum: U ovoj knjizi se govori o Božijoj moći i milostivosti i predskazuje se pad države Asirije, koja je bila ogrezla u razvratu i griješenju;

Habakuk: U ovoj knjizi Habakuk poziva narod da napusti griješenje i predskazuje napad Babilonaca;

Sefanija: U ovoj knjizi narod se odvraća od griješenja, zastrašuje se kaznom Božijom i predskazuje se povratak dostojanstva Izraela;

Hagaj: U vrijeme kada se narod vratio iz zarobljeništva i zauzet je obnovom Hrama, Hagaj biva zadužen da dovrši kuću Božiju;

Zaharija: Zaharija je Hagajev savremenik, podstiče narod na obnavljanje Hrama i donosi radosnu vijest o Isusovom dolasku;

Malahija: Kada je kuća Božija bila obnovljena svećenici ne izvršavaju svoju dužnost i narod zapada u griješenje. Malahija upozorava narod i najavljuje dolazak obećanog Isusa.

Dio Starog zavjeta koji se zove *Spisi* obuhvata trinaest knjiga:

Psalmi: Knjiga Psalmi ili Davudov Zebur⁴ je zbirka u stihovima o moljenju, obožavanju i oslanjanju na Boga;

Priče Salomonove (Poslovice): Ova knjiga se pripisuje Salomonu i sadrži mudre savjete i poučava načinu razumnog življenja;

Knjiga o Jobu: Ova knjiga govori o Jobovu životu, njegovim nesrećama i iskušenjima i njegovoj konačnoj pobjedi;

Pjesma nad pjesmama: Ova knjiga je zbirka ljubavnih pjesama koje se pripisuju Salomonu. Iako spoljašnjost ovih pjesama navodi na ovosvjetsku ljubav, one se, također, mogu tumačiti alegorijski i metaforično;

Knjiga o Ruti: Ovo je knjiga priča o životu žene vjernice koja se zvala Ruta. Ona je bila jedan od predaka Davidovih i živjela u vrijeme sudija;

Jeremijin plač: Ova knjiga se pripisuje vjerovjesniku Jeremiji, napisana je nakon uništenja Jerusalema i porobljavanja naroda;

Ester: Ova knjiga je pripovjest o životu jedne jevrejske djevojke koja postaje supruga Ahasverova⁵ i spašava Jevreje;

⁴ Ovako je nazvana u islamskoj tradiciji.

⁵ Perzijski kralj Ahasver, poznat u historijskim izvorima kao Kserkso I. (Prim. prev.)

Knjiga propovjednikova: Ova knjiga se pripisuje Salomonu, a sadržava jednu pesimističnu filozofiju, u kojoj njezin autor oscilira između vjerovanja i sumnje, nade i beznađa, uživanja i patnje, smislenog življenja i besmisla.

Daniel: Vjerovjesnik Daniel odveden je u babilonsko ropstvo zajedno sa narodom i tamo postaje blizak babilonskom vladaru, toliko da čak tumači njegove snove. Inače, dio ove knjige govori o snovima samog Daniela i predskazanju budućih događaja;

Ezra i Nehemija: Ove dvije knjige su u osnovi bile jedna knjiga i govore o povratku iz zarobljeništva i obnovi Hrama;

Prva knjiga Ljetopisa i Druga knjiga Ljetopisa.⁶ Ove dvije knjige ponavljaju povijest razdoblja izraelskih kraljeva uz posvećivanje pažnje povijesti Hrama.

U drugoj podjeli, koja je u skladu sa Septuagintom, knjige Starog zavjeta se dijele na tri dijela:

Historijske knjige u kojima se nalaze: Tora, Jošua, Suci, Knjiga o Ruti, Prva Knjiga o Samuelu, Druga knjiga o Samuelu, Prva knjiga o Kraljevima, Druga knjiga o Kraljevima, Prva knjiga Ljetopisa, Druga knjiga Ljetopisa, Knjiga Ezrina, Knjiga Nehemijina i Estera.

Knjige mudrosti, moljenja i pjesme⁷ koja obuhvata pet knjiga: Job, Psalmi, Mudre izreke, Propovjednik i Pjesma nad pjesmama.

Proročke knjige koje sadržavaju preostalih sedamnaest knjiga Starog zavjeta.

Stari zavjet, povijest pisanja i pisci

Tradicionalno vjerovanje o piscu i povijesti pisanja Starog zavjeta bilo je da su različiti pojedinci pisali ovu zbirku u vremenskom rasponu od desetak stoljeća i to tako da je Mojsije

⁶ Hebrejski naziv ovih knjiga je *dibre hajjamim*, događaji u danima, tj. zbivanja vremena. (Prim. prev.)

⁷ Nazivaju se još i *Mudrosne knjige*. (Prim. prev.)

napisao prvih pet knjiga Tore (tzv. Petoknjižje), te da su knjige nazvane po imenima vjerovjesnika i velikana napisale upravo te osobe. Naprimjer, knjigu *Jošua*, napisao je Jošua sin Nunov, a knjigu *Samuel* napisao je vjerovjesnik Samuel itd. Neke knjige su od davnina pripisivane nekim osobama, kao što su Davidovi Psalmi, Salomonove poslovice, dok neke knjige u svome naslovu nisu nikome pripisivane, pa su onda pripisane nekoj osobi iz tog vremena ili naslovljene u skladu sa temom knjige. Naprimjer, knjiga *Suci* je pripisivana vjerovjesniku Samuelu, a dvije knjige, *Prva knjiga o Kraljevima* i *Druga knjiga o Kraljevima* vjerovjesniku Jeremiji.

Međutim, ovo tradicionalno vjerovanje bilo je podvrgnuto snažnoj kritici, posebno u vezi s historijskim knjigama. Ova kritika je ozbiljnija u pogledu Tore: Jevrejski pisac Aben Ezra iz desetog stoljeća nove ere u svojoj knjizi Tumačenje *Ponovljenog zakona* govori na tajanstven način, ukazujući da postojeću Toru nije napisao Mojsije. Poznati zapadni učenjak Baruch de Spinoza (1632-1637) u svojoj knjizi *Teološko-politički traktat* razotkriva Ezrine šifre, a sam iznosi mnoga svjedočanstva iz Tore prema kojima autor Tore nije Mojsije, već da je sigurno napisana nekoliko stoljeća poslije. On zatim iznosi neke dokaze o tome kako veći dio knjiga Starog zavjeta – koje, također, obuhvataju Toru – potiče iz knjige o povijesti koju je napisala neka osoba poslije babilonskog ropstva. On smatra da je najvjerovatnije ta osoba bio Ezra.⁸

Noviji istraživači svete knjige, nakon preciznih istraživanja, utvrdili su da su Tora i neke historijske knjige napisane nakon babilonskog ropstva, koristeći četiri izvora: jahvističku predaju (J), elohističku predaju (E), deuteronomističku predaju (D) i svećeničku predaju (P). Oni smatraju da se ove četiri vrste izvora odnose na vrijeme poslije 950, 850, 700. i 500. godine prije nove ere. Zato, povijest pisanja ovog dijela

⁸ Baruch de Spinoza, *Tractatus Theologico-Politicus*, pogl. 8; Spinoza, *Stvarni autori Petoknjižja*, prijevod na perzijski jezik Ali Reza Ale Buje, žurnal *Sedam nebesa*, br. 1.

Starog zavjeta mora počinjati nakon tog vremena.⁹ Također, novi istraživači smatraju da je posljednja kodifikacija većine drugih knjiga Starog zavjeta izvršena nakon vremena babilonskog ropstva.¹⁰

Proces ozakonjenja knjiga Starog zavjeta

Zbirka knjiga Stari zavjet postepeno je odabrana između postojećih knjiga u jednom historijskom procesu i obznanjena kao zakonska i službena. Smatra se, u skladu sa jevrejskom klasifikacijom, da je prvi dio Starog zavjeta koji se naziva Tora ili Zakon, dobio svoj sadašnji krajnji oblik 400. godine prije nove ere. Drugi dio, tj. Proročke knjige dobio je svoj krajnji i zakonski oblik 200. godine prije nove ere, a posljednji dio Spisi ozakonjen je 100. godine prije nove ere. Smatra se da se od tog vremena pa nadalje nisu desile promjene u službenim knjigama Starog zavjeta kod Jevreja.¹¹

Stari zavjet, posljednja kodifikacija i nova mišljenja

Prethodno smo već govorili o Mojsijevom nauku. Druge knjige Starog zavjeta pored potvrđivanja tog učenja naglašavaju i dva nova učenja: jedno je pitanje proživljenja koje, kako smo rekli u Tori nije izričito spomenuto. Drugo učenje, koje je više istaknuto u Proročkim knjigama Starog zavjeta, jeste očekivanje mesije. U ovim knjigama naglašava se pojava čovjeka iz Davidovog potomstva, koji će povratiti veličinu i dostojanstvo izraelskom narodu.¹²

Na kraju ovog poglavlja moramo spomenuti dvije činjenice: jedna kritika se odnosi na to da spomenute knjige

⁹ *Religijski svijet*, sv. 2, str. 604-605.

¹⁰ *Osvrt na svetu knjigu*, svako poglavlje odnosi se na jednu knjigu.

¹¹ *Religijski svijet*, sv. 2, str. 607.

¹² *A Brief History of the Great Religions*, str. 315-318.

pripisuju vjerovjesnicima i učiteljima djela koja nipošto nisu u skladu sa moralom.¹³

Druga činjenica jeste da je u čitavom Starom zavjetu poklonjena posebna pažnja pitanju porijekla. Neki noviji jevrejski autori smatraju da je ova zbirka napisana poslije babilonskog ropstva i da su zbog toga pitanje porijekla i događaji tog vremena uticali na sadržaj napisanog.¹⁴

Za detaljnije proučavanje pogledati sljedeće izvore:

1. Skupina autora, *Religijski svijet*, prijevod na perzijski jezik Abdurahim Gavahi, sv. 2, str. 602-608.
2. Abba Eban Solomon, *My people, The Story of Jews*, pogl. 6.
3. Baruch de Spinoza, članak "Stvarni autori Petoknjižja", prijevod na perzijski Ali Reza Ale Buje, *Sedam nebesa* (žurnal), br. 1.
4. William James Durant, *Historija civilizacije*, prijevod na perzijski jezik – skupina prevodilaca, sv. 1, str. 384-404.
5. Julius H. Greenstone, *The Messiah Idea in Jewish History*, prijevod na perzijski jezik Husein Tefiki, pogl. 1-2.

¹³ Peter and Houlden Byrne, *Companion Encyclopedia of Theology*, str. 95.

¹⁴ Jacob Neusner, *Our Religions, Judaism*, str. 310.

Dvadeseto predavanje Od vladavine svećenika do velikog raspršenja naroda

KAO ŠTO JE VEĆ REČENO, Kir Veliki oslobodio je Izraelce 539. ili 538. godine prije nove ere, poslije nekoliko decenija ropstva, a zatim se veliki broj njih postepeno vraćao u Jerusalem obnavljajući ovaj grad i Sveti Hram. Tako je zemlja Judeja došla pod vlast iranskih vladara.

Vladavina svećenika

U Ezrinoj i Nehemijinoj knjizi čitamo da su iranski vladari zadužili neke jevrejske svećenike za nadzor i upravljanje ovim područjem. Čini se da je prva i najvažnija osoba među ovim svećenicima bio Ezra:

Bio je književnik vješt Mojsijevu Zakonu, koji je dao Jahve, Bog Izraelov. Kako je ruka Jahve, Boga njegova, bila nad njim, kralj mu je dao sve što je tražio. Stanovit broj Izraelaca, svećenika, levita, pjevača, vratara i sluga krenuše u Jeruzalem sedme godine kralja Artakserksa. A Ezra je došao u Jeruzalem petoga mjeseca: bilo je to sedme godine kraljeve. Pošao je iz Babilona prvoga dana prvoga mjeseca, a stigao je u Jeruzalem prvoga dana petoga mjeseca: nad njim je bila blaga ruka Boga njegova. Jer Ezra je nastojao svim srcem proniknuti Zakon Jahvin, vršiti ga i poučavati Izraela u zakonima i običajima.

Evo prijepisa isprave koju je kralj Artakserkso dao svećeniku Ezri, književniku vještu naredbama i zakonima što ih je Jahve dao Izraelu:

“Artakserkso, kralj kraljeva, svećeniku Ezri, pisaru Zakona Boga nebeskoga, potpuni mir.

Evo mojih zapovijedi: Tko god u mome kraljevstvu od naroda izraelskog, njegovih svećenika ili od njegovih levita želi poći u Jeruzalem, može ići s tobom. Osim toga, šalje te kralj i njegovih sedam savjetnika da pregledaš Judeju i Jeruzalem prema Zakonu Boga tvoga, koji ti je u ruci...

A ti Ezra, po mudrosti Boga svoga, koju imaš u rukama, postavi činovnike i suce, koji će suditi svemu narodu s onu stranu Rijeke, tj. svima koji poznaju Zakon Boga tvoga. Tko ne zna, vi ga poučite. Tko ne bude držao Zakona Boga tvoga – koji je i kraljev zakon – neka se oštro osudi: na smrt, na progonstvo, na novčanu globu ili na tamnicu.”¹

Knjiga Ezra u nastavku govori o njegovom povratku zajedno sa nekim Izraelcima u Jerusalem i njihovom djelovanju. U knjizi Nehemija kaže se da je osobu po kojoj se zove ova knjiga vladar Artakseroks zadužio za obnovu Jerusalema i Hrama. Iz ove knjige se može razumjeti da je on savremenik svećenika Ezre i da je njegovo zaduženje privremeno. U svakom slučaju, iz ove dvije knjige se razumijeva da su u vrijeme vladavine iranskih padišaha svećenici upravljali Izraelcima.

Vladavina svećenika i vjerskih učenjaka uzrokovala je preokret u jevrejskoj religiji. Kao što je rečeno, u ovom vremenu napisan je i kodificiran veliki dio knjiga Starog zavjeta i samo Petoknjžje – Tora. Od osmog do desetog poglavlja Nehemijine knjige kaže se da je Ezra u roku od sedam dana pročitao knjigu Zakona Izraelcima i da se nakon toga narod obavezao na vjernost svim propisima njegovim i da će održavati sve godišnje svetkovine. Jedan zapadni autor u vezi s ovim kaže:

“Potrebno je reći da su Jevreji u vrijeme pisara Ezre na temelju religije Jevreja prije babilonskog ropstva – koja je kod istraživača poznata kao religija Beni Izraela – uspostavili jednu novu religiju i jedan novi zakon koje su nazvali

¹ Ezra, pogl. 7.

judaizam. Iako je nadležnost za sve poslove bila kod svećenika i učenjaka, njihova sveta knjiga bila je Mojsijev Zakon, a posvećena je posebna pažnja pitanjima dozvoljenog i zabranjenog, nečistog i čistog. Oni su otjerali svoje žene strankinje sa djecom. Od tada je stupanje u brak sa nejevrejima strogo zabranjeno i kazna prijestupniku bila je oduzimanje određenih društvenih prava. Od tada su Jevreji učvrstili nivo svog nacionalnog i rasnog jedinstva pomoću religije.”²

Jedan jevrejski pisac ovako govori u pogledu ovog religijskog preokreta:

“Nehemija se vratio u Jerusalem i primijetio da se, na žalost, situacija vratila u prijašnje stanje. Sada je shvatio da je bio zanemario duhovna pitanja i da je neophodna i obavezna jedna promjena i temeljna reforma u osnovama vjerovanja. Ezra, osnivač duhovnih temelja, učitelj božanskog nauka i kreator potrebnih promjena, sa sobom je u Jerusalem donio jedan primjerak svitka kojeg su jevrejski učenjaci i prvaci uredili i pripremili u Babilonu. Osnova njegovih reformi i promjena bilo je uređenje jednog strogog i vjerodostojnog zakona za upravljanje poslovima naroda, koji bi se dao narodu, kako bi narod postupao u skladu s njim. Ispravno življenje naroda u skladu sa moralnim propisima bilo je time naglašeno i osigurano, a također, bila je osigurana svetost i čistoća izraelskog društva i njihove domovine.

U ovom zakonu izraelsko društvo bilo je prisiljeno da sebe čuva odvojenim od drugih religija i naroda i da se uzdrži od miješanja sa drugima. I Nehemija i Ezra oštro su se protivili stupanju u brak sa nejevrejima. Prvi zato da bi se očuvala čistoća i svetost naroda, a drugi zato da njihovo vjerovanje i pobožnost ne bi bilo ugroženo, te da se društvo ne bi podijelilo. Na koncu, potrebno je reći da je uspostavljena vladavina duhovnih prvaka i zakona.”³

² *Historija svjetskih religija*, str. 538.

³ *My people, The Story of Jews*, str. 90.

Peto stoljeće prije nove ere treba se smatrati periodom religijskog vrenja kod Jevreja. U ovom periodu određeni su religijski slogani i blagdani Jevreja koji se od tada obilježavaju. Neki od ovih najvažnijih blagdana su: pesah (pasha) ili *Blagdan beskvasnih kruhova*, koji se obilježava jednu sedmicu u prvom mjesecu u godini. Jedan od blagdana je *Praznik sedmica*, koji se obilježavao u proljeće i u vrijeme sazrijevanja voća, a završavao je drugim praznikom koji se naziva *Pe-desetice* ili *Pentekoste*. Na početku solarne jevrejske godine obilježavao praznik *Roš hašana*, a njegov deseti dan je dan iskupljenja i priznavanja grijeha. Petnaest dana nakon njega počinje *Sukot* ili praznik sjenica.⁴

U ovom periodu jedna skupina je preuzela na sebe obavezu prepisivanja i tumačenja svetih tekstova i oni su se nazivali *rabani*, pisari, a istaknuti pojedinci među njima nazivali su se *rabi* (učitelj). Među ovim tumačima pojavili su se različiti tekstovi te je jedan od njihovih poduhvata bio da propise Tore usklade sa svojim vremenom.

U ovom periodu osnovano je vijeće od sedamdeset i jedne osobe, jevrejskih učenjaka, koje je postalo poznato kao *Sanhedrin* (sjediti zajedno, savjet). Ovo vijeće je odlučivalo o religijskim poslovima i nadziralo rad svećenika.⁵

Era grčke dominacije

Godine 332. prije nove ere, nakon poraza iranskog šaha od strane Aleksandra Makedonskog, zemlja Palestina došla je pod vlast Grka i počeo je novi period. S Aleksandrovom smrću njegova prostrana zemlja je podijeljena između njegovih vojnih zapovjednika. U početku je ova zemlja bila pod vlašću

⁴ Sukot doslovno znači sjenica – kućica od pruća. Slavi se kao uspomena na izlazak iz Egipta i dugi put kroz pustinju do Obećane zemlje. (Prim. prev.)

⁵ *Historija svjetskih religija*, str. 539-541.

Ptolemeida iz Egipta u trajanju od 125 godina, a onda je 198. godine prije nove ere pala u ruke Seleukida iz Sirije (drugog ogranka grčkih vladara).

U ovom grčkom razdoblju, grčka kultura – koja se naziva helenizam – prodrla je u zemlju Izraelaca. Grčka kultura je bila veoma privlačna i prihvaćena je od mnogih ljudi, tako da su mnogi naučili grčki jezik, njime govorili i čak su nadijevali grčka imena svojoj djeci. Svećenici i duhovni učenjaci su u prethodnom periodu imali vlast, stekli su veliko bogatstvo i više od svih su prihvatili grčku kulturu i ustvari su postali zagovornici helenizma.

U vrijeme Aleksandra i Ptolemeida grčka kultura nije silom nametana narodu, a grčki vladari nisu se protivili religiji Jevreja. Ali u periodu Seleukida situacija se promijenila. Jedan od seleukidskih vladara počeo je silom nametati grčku kulturu i prisiljavao je Jevreje da napuste svoju religiju. Takvo postupanje seleukidskog vladara stvorilo je uvjete za pobunu i narodni ustanak.⁶

Makabejci

U ovom vremenu grčka kultura je snažno vladala izraelskom zemljom. Jedan od lokalnih vladara je prisilio jednog starog jevrejskog svećenika koji se zvao Matatija da učestvuje na ceremoniji prinošenja žrtve grčkom bogu Zeusu. Matatija nije otpio ovakvu drskost, ubio je toga vladara i zajedno sa svojim sinovima podigao ustanak koji je nakon toga dobio narodnu podršku. Nakon njega, njegovi sinovi su jedan za drugim vodili pokret i naposljetku su zauzeli Jerusalem 165. godine prije nove ere. Tako su Makabejci⁷ preuzeli vlast u Palestini i vladali tom zemljom nekoliko decenija. Neki od

⁶ *Historija jevrejskog naroda*, sv. 2, str. 53-66.

⁷ Ime je preuzeto od jednog Matatijinog sina Jude prozvanog Makabej, što znači čekić, udarač.

kraljeva ove dinastije proširili su zemlju i doveli su pod svoju vlast još neka područja. Naposljedku su 63. godine prije nove ere sektaške podjele među Jevrejima uzrokovale pad vlasti i ponovnu dominaciju stranaca.⁸

Sektaštvo u periodu nakon ropstva

U periodu nakon ropstva postepeno su se stvorile sektaške grupe u judaizmu. Kao što je spomenuto, sa dolaskom na vlast svećenika nakon babilonskog ropstva, ova društvena grupa postepeno se okrenula vrijednostima ovoga svijeta. Potom su se svećenici, nakon prodora helenizma, okrenuli ovoj kulturi i postali njezini zagovornici. Pojavila se jedna sljedba koja se nazivala *Saduceji* – prema svećeniku Sadoku⁹ – koji su nastojali pomiriti religijsku tradiciju i grčku kulturu. Ova skupina je od Starog zavjeta prihvatila samo Toru, nisu vjerovali u proživljenje, koje u Tori nije izričito spomenuto, niti u anđele i uzdržavali su se od tumačenja i interpretiranja Tore.

Naspram vala okrenutosti i sklonosti ka grčkoj kulturi pojavila se druga grupa koja se nazivala *hasidim* (pokret pobožnih) koji je naglašavao religijsku tradiciju i borio se protiv okrenutosti helenizmu. Iz ove grupe poslije je nastala sljedba nazvana *farizeji* (odvojeni)¹⁰ koji su, također, naglašavali svoju religijsku tradiciju i odbijali su prodor helenizma. Ova sljedba je pored Tore prihvatila, također, i druge knjige Starog zavjeta i vjerovali su u proživljenje i anđele. Oni su bili uvjerenja da svete tekstove treba tumačiti i da se

⁸ *Historija jevrejskog naroda*, str. 77-95; *Prva knjiga o Makabejcima*, pogl. 2 i dalje; *Knjige starog Zavjeta*, str. 195-276.

⁹ Porijeklo riječi najvjerojatnije označava potomke ili sljedbenike svećenika Sadoka iz vremena Davida i Salomona u *Prvoj knjizi o Kraljevima*. (Prim. prev.)

¹⁰ Naziv "farizeji" vjerovatno potiče od grčkog: *pharisaios*, a što dolazi od hebrejskog *perušim*, tj. aramejskog *perišajja*, i znači odvojeni. (Prim. prev.)

ne treba zadovoljavati samo poznavanjem njihovog spoljašnjeg značenja.¹¹

Između ovih grupacija dugo vremena je postojala netrpeljivost i sukob, da bi se u međuvremenu pojavila nova sljedba koja se nazivala *eseni*.¹² Oni su od obje grupe bili odvojeni i bili su posvećeni osamljivanju i asketizmu. Oni su živjeli u planinama u svojim zajednicama.¹³

Vladavina Rimljana

Sukob između dvije sljedbe, saduceja i farizeja trajao je svom žestinom, sve dok se makabejski vladar Ivan Hirkan¹⁴ nije prepao stalno narastajuće moći farizeja i okrenuo se saducejima. Ovaj njegov čin završio je unutrašnjim ratom i dvije posvađane strane bile su prisiljene tražiti arbitražu od rimskog upravitelja Sirije. Rimski upravitelj je iskoristio priliku, pa je 63. godine prije nove ere okupirao Judeju i proglasio je dijelom zemlje rimskog imperatora. U vrijeme vladavine Rimljana ovim područjem su vladali kraljevi koje su oni postavili, i koji su većinom bili Jevreji, a ponekad su u nekim područjima to bili sami Rimljani. Jedan od najznačajnijih kraljeva je bio Herod¹⁵ koji je vladao od 40. do 4. godine prije nove ere i Jevreji su njime bili veoma nezadovoljni.

¹¹ *Historija jevrejskog naroda*, sv. 2, str. 97 – 99; *My people, The Story of Jews*, str. 104-106.

¹² Poznati su kao “Essenoi” ili “Essaioi” na grčkom, mišljenja istraživača se razilaze. Smatra se da grčki naziv za Esene znači “oni koji su tihi”, ili “iscjelitelji”, ili “pobožni”.

¹³ *Historija svjetskih religija*, str. 549-550; *Religijski svijet*, svijet 2, str. 648-649.

¹⁴ Radi se o Hirkanu II, prvosvećeniku i hasmonejskom kralju Judeje. (Prim. prev.)

¹⁵ Herod je u odnosu na Rim imao status kralja saveznika. Potpuno je prihvatio grčko-rimski način življenja. Svoje sinove je poslao u Rim radi obrazovanja i odgoja. Herod se otvoreno hvalisao da su mu bliži Grci nego Židovi, što je dodatno izazivalo bijes kod Židova. (Prim. prev.)

U ovom periodu, pored navedenih sljedbi, pojavile su se, također, i druge grupe i stranke. Jedna od njih su *herodovci*¹⁶ koji štite Herodovo nasljedno pravo vladavine. Druga grupa su *zeloti* ili *revnosnici*, koji se protive rimskoj vlasti i stalno su s njom u sukobu i ratu.¹⁷

Veliko raspršenje

Naposljetku su nasilje i nepravda Rimljana iscrpili strpljenje Jevreja, što je dovelo do njihovog jedinstva. Jevreji su 66. godine nove ere podigli ustanak. Rat je trajao nekoliko godina dok na kraju nije pao Jerusalem 70. godine nove ere, nakon što je mjesec dana bio opkoljen od strane Rimljana. Rimljani su izvršili genocid nad narodom i do temelja su porušili Hram. S rušenjem Hrama nestali su saduceji i druge sljedbe, a jedino su farizeji opstali. Tako su Jevreji raseljeni i nakon toga nisu više imali posebnu državu.¹⁸

Za detaljnije proučavanje pogledati sljedeće izvore:

1. John B. Noss, *A History of the World's Religions*, prijevod na perzijski jezik Ali Asgar Hikmet, str. 537-555.
2. Abba Eban Solomon, *My people, The Story of Jews*, str. 86-127.
3. Skupina autora, *Religijski svijet*, prijevod na perzijski jezik Abdurahim Gavahi, sv. 2, str. 643-650.
4. *Knjige Starog zavjeta, Ponovljeni zakon*, prijevod na perzijski jezik Parviz Sajjar, str. 181-340.
5. Gilbert Klaperman, *History of the Jewish People*, sv. 2, str. 24-179.

¹⁶ To su Herodovi potomci i drugi rođaci i pristalice, koji, nekoliko godina nakon njegove smrti, dominiraju u pokrajinama koje naseljavaju Jevreji.

¹⁷ *Historija jevrejskog naroda*, sv. 2, str. 157-158; *Religijski svijet*, sv. 2, str. 650.

¹⁸ *My people, The Story of Jews*, str. 120-127; *Historija jevrejskog naroda*, sv. 2, str. 174.

Dvadeset prvo predavanje Nakon raseljavanja

NAKON DRUGOG UNIŠTENJA HRAMA I RASELJAVANJA JEVREJA, u toku nekoliko decenija desili su se neki manji i veći ustanci, ali su svi ugušeni. Jevreji su postali raspršeni u različitim dijelovima svijeta i izabrali su život u različitim zemljama. Uprkos tome, oni nisu odustali od svoje kulturne i religijske tradicije.

Kodifikacija Talmuda

Kao što je rečeno, poslije babilonskog ropstva i od vremena vladavine svećenika, jedna grupa jevrejskih učenjaka – koji su se nazivali “pisari” i njihovi istaknutiji predstavnici koje su zvali “rabi” (učitelj) – tumačili su svete tekstove prilagođavajući njihove teme vremenu u kojem žive i tako su stvorili različite škole tumačenja. Sljedba saduceja protivila se tumačenju i interpretiranju tekstova i oni su djelovali u skladu sa njihovim izvanjskim značenjem, dok su farizeji vjerovali u mogućnost tumačenja tekstova i njihovog interpretiranja u skladu sa vremenom i zbog toga su nastavili sa tumačenjem.

Kada su Rimljani opkolili grad Jerusalem 69. godine nove ere, jedan od jevrejskih učitelja pobjegao je iz Jerusalema i nastanio se u malom gradu Jabna i ondje je nastavio svoj naučni rad. Uništenjem Jerusalema jevrejski učenjaci sa svih strana okupili su se oko njega i tako je u tom gradu nastala škola nazvana Bet Midraš. Ovaj jevrejski učenjak i drugi nakon njega počeli su sakupljati i kodificirati tumačenja Tore – koja su nastala nekoliko stoljeća prije nove ere – i tako

su sakupili zbirku koja je nazvana Mišna. Riječ Mišna znači ponavljanje i ova zbirka je tako nazvana jer su vjerovali da je Mojsije osim pisane Tore imao, također, i drugo naučavanje, koje je usmenim putem, s koljena na koljeno prenošeno i tako je sakupljena Mišna.

Kodifikacija knjige Mišna završena je 220. godine, ali su jevrejski učenjaci smatrali da ovu knjigu treba kompletirati, dodati joj nove teme i tumačiti je. Potom su na području Palestine i Babilona krenuli u prikupljanje i kodifikaciju drugih gradiva za tumačenje Mišne, tako da je na kraju u oba ova područja nastala zbirka nazvana Gemara (upotpunjavanje). Da ne ostane nerečeno: zbirke Mišna i Gemara nazivaju se još i Talmud (učenje). Mišna se spojena sa Palestinskom Gemarom naziva Palestinski Talmud, a Mišna i Babilonska Gemara – koja je detaljnija – naziva se Babilonski Talmud. Izuzetno, obimna zbirka Talmud upotpunjena je u petom stoljeću nove ere. Ova zbirka se, s aspekta sadržaja koji obuhvata, dijeli na dva dijela: jedan su religijski propisi i naredbe koji se naziva *Halakha*, a drugi su drevne priče i pripovijesti koji se naziva *Aggada*.

Upravo kao što je već objašnjeno, nakon drugog uništenja Hrama, uništene su i sve jevrejske sekte, jedino su ostali farizeji. Tako je zbirka Talmud nastala u ovoj sljedbi i do danas je ostala značajna među Jevrejima.¹

Stanje Jevreja u Srednjem vijeku

Na početku četvrtog stoljeća nove ere, Konstantinovim dolaskom na vlast, situacija u rimskoj imperiji promijenila se u korist kršćanstva. U ovom stoljeću kršćanstvo je zadobilo naklonost imperatora i postepeno se pretvorilo u službenu i državnu religiju. Ovaj događaj je stvorio tešku i nepogodnu situaciju za Jevreje. Kršćani su smatrali Jevreje odgovornim

¹ Abraham Cohen, *Everyman's Talmud: The Major Teaching Of The Rabbinic Sages*, str. 4-26; *Historija svjetskih religija*, str. 556-560.

za Isusovo ubistvo, pa su na njih vršili pritisak, mučili ih i loše se odnosili prema njima.

S druge strane, u ovo vrijeme u iranskoj imperiji vladali su Sasanidi koji su zoroastrijansku religiju smatrali svojom službenom religijom i zato su svećenici imali utjecaj na vlast. To je uzrokovalo da i Jevreji Irana, također, budu u ovom periodu izloženi pritisku i mučenju.

Prema kazivanjima povjesničara religija, jevrejski autori smatraju da je događaj koji je uzrokovao spasenje Jevreja iz ovog tragičnog stanja bio pojava islama.

Muslimani su u početku lijepo postupali prema Jevrejima. U Palestini, Siriji i Iraku postupali su prema njima miroljubivo i ljubazno. Jevreji su arapske junake smatrali svojim izbaviteljima, jer su ih spasili od mučenja i uznemiravanja zoroastrijanaca i kršćana.²

Jedan jevrejski autor, nakon što je opisao kako su Jevreji u šestom i sedmom stoljeću u zapadnim i kršćanskim zemljama bivali izloženi teškom pritisku i čak su bili prisiljeni odreći se svoje religije i prihvatiti kršćansku vjeru, ili napustiti zemlju, ili plaćati veoma teške dažbine, o stanju Jevreja u islamskim zemljama kaže:

U muslimanskim područjima nastala je nova situacija za Jevreje i duhovni i materijalni poslovi Jevreja razvili su se i proširili... Bagdad, koji je upravo pretvoren u muslimansku prijestolnicu, bio je središte aktivnosti Jevreja Babilona, stalno je sebi privlačio Jevreje iz različitih krajeva i svaki dan se povećavao broj Jevreja u ovoj prijestolnici... U Bagdadu je bilo jevrejskog stanovništva i ustanova više nego igdje drugo, čak sve do dvadesetog stoljeća i kraja Drugog svjetskog rata... Prema kazivanju jednog putnika koji se zvao Benjamin... u ovom gradu je živjelo četrdeset hiljada Jevreja, koji su imali dvadeset osam sinagoga i deset visokoobrazovnih i naučnih ustanova.

² *Historija svjetskih religija*, str. 561.

Nakon što je Palestina pala u ruke muslimana i otklonjena svakovrsna ograničenja za Jevreje, jevrejska zajednica je ponovo započela jedan novi život. Pritisak i nasilje bizantijskih vlasti potpuno su ublaženi, sloboda i jednakost postali su relativno dostupni svima. U takvoj situaciji sva sredstva napretka i razvoja bila su pripremljena za jevrejske stanovnike Palestine i iz dana u dan pojedinci iz ovog naroda prelazili su razine napretka brzim koracima, postižući visoke stepene u svakoj grani nauke i zanatstva.

Suprotno naredbi vladara Rima – Hadrijana, kojom se zabranio ulazak Jevreja u Jerusalem, sada su Jevreji mogli ulaziti u Jerusalem i u njemu živjeti. U skladu s tim, redovno se povećavao broj porodica nastanjenih u gradu...

U periodu fatimidskih halifa 969. godine nove ere, Kairo je postao centar nauke i znanja i središte obrazovanja i odgoja Jevreja. Situacija je postala povoljna jednako kao naučnim središtima Bagdada. Fatimidski vladari osigurali su slobodu vjeroispovijesti za sve religije i u svim provincijama i pokrajinama pod njihovom kontrolom narod je bio nezavisan i slobodan u svojim poslovima i, kao u području Palestine, sa narodom se postupalo pravedno. Ova sloboda osigurana od strane države utjecala je tako da se jevrejska zajednica uspjela organizirati i ujediniti, razmjenjivati međusobno svoja uvjerenja i mišljenja i postići veliki napredak u nauci i znanju...

U vrijeme vladavine Bizanta i Irana Jevreji su bili istjerani iz svih državnih ustanova, dok su arapske halife i muslimanski vladari slobodno prepuštali Jevrejima sve vrste zanimanja u državnim ustanovama i sa krajnjim povjerenjem jevrejskim uglednicima su davali učestvovanje u finansijskim i političkim aktivnostima islamskog svijeta, koristili su njihovo znanje i pronicljivost, sa njima se savjetovali i družili...

Muslimani su, radi kontroliranja situacije, učvršćenja i osnaženja svoje vlasti, poništili sva ranija pravila koja su

bila suprotstavljena slobodi Jevreja, dali su veću slobodu jevrejskom narodu i ojačali su njihove zajednice i ustanove...

Arapski upravitelji na istoku muslimanske imperije priznavali su sve vrste slobode jevrejskom narodu: slobodu vjerovanja, slobodu izbora mjesta življenja, slobodu izbora zanimanja, slobodu kretanja i putovanja. Budući da je jevrejska zajednica stekla veoma zapaženu ulogu i položaj, posebno su u trgovini i ekonomiji postigli blistave uspjehe.³

Suprotno ovome, u Srednjem vijeku su Jevreji u zapadnim zemljama živjeli u najtežim uvjetima. U mnogim područjima bili su prisiljeni živjeti u najlošijem dijelu grada – u dijelovima koji su bili ograđeni zidom i koji su se nazivali *geto* – i nisu smjeli noću izlaziti van iz kuće. Da bi bili raspoznavani, zlostavljani i prezirani bili su prisiljeni nositi na svojoj odjeći komad platna žute boje.⁴

Religijska stremljenja Jevreja u Srednjem vijeku

Kao što je prethodno rečeno, Jevreji su jedino u muslimanskim zemljama imali mir, što je bilo uzrokom njihovog napretka u različitim područjima. Mnogi jevrejski učenjaci razvili su se u muslimanskim zemljama, ostavili su značajne tragove, a ponekad su čak i osnivali neku vjersku sljedbu.

Takav primjer je čovjek po imenu Anan ben David Bagdadi koji je živio u drugom hidžretskom stoljeću ili u osmom stoljeću po gregorijanskom kalendaru i koji se družio sa Ebu Hanifom. On je osnovao posebnu školu koja je prihvaćena. On se protivio kompliciranim tumačenjima Starog zavjeta i nije prihvatao Talmud. Čini se da je ova sljedba zbog privrženosti čitanju teksta Starog zavjeta dobila i ime *Karaiti* (čitači).⁵

³ *My people, The Story of Jews*, str. 177-187.

⁴ *Historija svjetskih religija*, str. 566.

⁵ Isto, str. 562.

Još jedna važna ličnost koja se pojavila u Srednjem vijeku u muslimanskim zemljama bio je Musa ibn Mejmun⁶ (živio od 1135-1204. godine). On je u mladosti pobjegao iz Španije, otišao u Egipat i tamo je napisao značajna djela. Ulagao je poseban trud da uskladi jevrejska vjerovanja sa razumom, logikom i filozofijom. Njegovo važno djelo iz ove oblasti, koje je ujedno i njegovo najznačajnije djelo, je *Vodič izgubljenima* u kojem je nastojao uskladiti jevrejska vjerovanja sa Aristotelovom filozofijom.⁷ Ibn Mejmun se može smatrati predstavnikom jevrejskih filozofa Srednjeg vijeka.

U Srednjem vijeku pojavila su se gnostička stremljenja u judaizmu, koja se zovu *kabala*. Ovo usmjerenje, koje je svoj vrhunac dostiglo u dvanaestom stoljeću, jeste jedna vrsta gnostičkog pravca koja pomoću simbola i značenja slova i brojeva objašnjava svijet. Sljedbenici ovog pravca na poseban način su shvatali značenja božanskih svojstava i imena. Najvažnije djelo koje se pojavilo o kabali je *Zohar*. Da ne ostane nerečeno – postoje neslaganja o izvorima ovog učenja: neki smatraju da su izvor kabale grčka učenja, drugi pak da su to iranska učenja, dok jedan dio smatra da je preuzeto iz jevrejskih učenja.⁸

Judaizam u savremenom dobu

Dva važna događaja u Evropi savremenog doba mnogo su utjecala na položaj Jevreja. Jedan je promjena oblika vladanja u demokratiju, koji je parolu ljudskih sloboda uzimao za slogan svoga programa. To je utjecalo da se Jevreji izbave iz ponižavajućeg položaja u kojem su bili u Srednjem vijeku.

⁶ Poznat kao Mojsije Majmonid ili na hebrejskom Moše ben Majmon. (Prim. prev.)

⁷ *My people, The Story of Jews*, str. 210-214; *Historija svjetskih religija*, str. 563.

⁸ *Encyclopedia Judaica*, sv. 1, str. 489-495.

Jevreji su tek zaboravljali svoj pređašnji nesređeni položaj, kada se desio sljedeći događaj na polju mišljenja, tj. prosvjetiteljski pokret. Jevreji su tokom Srednjeg vijeka slijedili svoja posebna religijska uvjerenja i maštali su od tome da se vrate u svoju zemlju. U tom vremenu se u judaizmu, pod utjecajem ovih događaja, pojavio jedan pokret koji je nazvan *reformističkim*. Sljedbenici ove struje odbijali su mnoga tradicionalna vjerovanja i propise i vjerovali su u potrebu njihovog preuređenja. Oni su smatrali da je domovina svakom Jevreju ona zemlja u kojoj on živi. Zato nema potrebe za time da se ima jedna vlastita nezavisna država.

Nasuprot reformistima nalaze se sljedbenici *ortodoksne* struje, koji snažno odbacuju prosvjetiteljske ideje, ustrajavaju na pridržavanju starih uvjerenja i negiraju potrebu za bilo kakvom reformom. Pored njih, pojavila se grupacija koja nastoji pronaći put između ove dvije struje. Ova grupa se nazivaju *konzervativci*. Oni potvrđuju potrebu za reformama, ali smatraju potrebnim i pridržavanje tradicije.

Sljedeća struja koja je proizašla iz ortodoksne i konzervativne bili su *cionisti*. Sion je ime brda u Jerusalemu, koje se smatra simbolom države Beni Izraela, a cionizam je, također, naziv pokreta koji podržava povratak Jevreja u Palestinu i stvaranje posebne jevrejske države.⁹

Jedan zapadni autor piše:

Cionizam, čiji su svi sljedbenici bili fanatični i reakcionarni Jevreji, nadjačao je uvjerenja novih reformista. Balfurova deklaracija u vrijeme Prvog svjetskog rata rasvijetlila je da država Velika Britanija s odobravanjem gleda na osnivanje posebne jevrejske države u Palestini, te da priprema sva potrebna sredstva za ostvarenje ovog cilja. Balfurova deklaracija je promijenila političku situaciju kod Jevreja. U periodu od dvadeset godina hiljade Jevreja iz čitavog svijeta

⁹ *Religijski svijet*, sv. 2, str. 659-660; Alan Unterman, *The Jews: Their Religious Beliefs and Practices*, str. 214-222.

zaputilo se prema Palestini planirajući da, pod mandatom britanske države, za sebe tamo pripreme temelje svog novog života. Istovremeno s tim, nacistički pokret u Njemačkoj, dešavanja u Drugom svjetskom ratu, ubijanje, mučenje i stravično zlostavljanje koje je počinjeno u centralnoj Evropi ovom nesretnom narodu, stalno su povećavali kod Jevreja želju za osnivanjem jedne nezavisne jevrejske države i krajnji ishod toga bio je da je Organizacija Ujedinjenih Nacija na zasjedanju Opće Skupštine 1947. godine donijela odluku o podjeli palestinske teritorije i odobrila je da jedan dio te teritorije pripadne isključivo jevrejskom narodu. Iako je osnivanje nove države Izrael ispunilo očekivanja naroda, ali snažan otpor arapskog naroda ovoj državi nije još utihnuo, desili su se strašni događaji na istoku Mediterana i moguće je da se dese i u budućnosti.¹⁰

Neki ozbiljno sumnjaju u statističke podatke i broj ubijenih Jevreja od strane nacista i smatraju ih cionističkom konstrukcijom radi postizanja vlastitih ciljeva.¹¹ U svakom slučaju, vlada Izraela nije se pridržavala ove rezolucije Organizacije Ujedinjenih Nacija i okupirala je čitavo to područje, a ne pridržava se ni drugih rezolucija donesenih od strane organa Organizacije Ujedinjenih Nacija.

Za detaljnije proučavanje pogledati sljedeće izvore:

1. Abba Eban Solomon, *My people, The Story of Jews*, pogl. 9-12.
2. John B. Noss, *A History of the World's Religions*, str. 554-573.
3. Skupina autora, *Religijski svijet*, prijevod na perzijski jezik Abdurahim Gavahi, sv. 2, str. 650-665.
4. Gilbert Klaperman, *History of the Jewish People*, sv. 2, pogl. 11-16, i sv. 3.
5. Shiva Kaviani, *Kabala (jevrejski gnosticizam)*, pogl. 1-2.

¹⁰ *A History of the World's Religions*, str. 572.

¹¹ Roger Garaudy, *Les Mythes fondateurs de la politique israélienne*, str. 169-186.

Dvadeset drugo predavanje

Pojava kršćanstva

KRŠĆANSTVO je jedna od religija među živim religijama svijeta, koje su, u nekom smislu, okrenute pojedincu. Ustvari, ova religija se rodila unutar jedne druge religije, judaizma, i to tako da je njegovu povijest i svete tekstove, uz posebno tumačenje, u potpunosti prihvatila. Druga značajka ove religije jeste jedna ličnost, koju smatra svojim osnivačem. Ustvari, osnivač ove religije je glavna osovina ovog vjerovanja i on se ne smatra kao jednim sredstvom ili jednostavno posrednikom. Drugim riječima, osnivač ove religije je sam Bog, koji se utjelovio.

U vezi s poviješću nastanka ove religije značajno je nekoliko tema. Kulturna, religijska i politička kolijevka nastanka ove religije, rođenje i život njezinog osnivača, njegova učenja i završetak njegovog života teme su kojima ćemo se baviti.

Kolijevka nastanka kršćanstva

Kršćanstvo je nastalo prije otprilike dvije hiljade godina u Palestini. Nema sumnje da kulturni, religijski, politički i čak geografski činioci nisu bili bez uticaja u prvobitnom oblikovanju ove religije i njezinim kasnijim promjenama. Zbog toga je potrebno da sažeto i sa različitih aspekata opišemo sredinu u kojoj se pojavila ova religija.

Politička geografija

Područje Palestine je u vrijeme pojave kršćanstva bilo dijelom velike Rimske imperije. Ova Imperija je uspjela svojom

ogromnom moći da u pogledu urbanizacije, putne povezanosti gradova, dobrih mostova i cesta, postojanjem sigurnosti u njima, stvori jednu izgrađenu i civiliziranu zemlju. Drevna Rimski imperija je, također, imala odličan i središnji pravni i zakonski sistem. Osim toga, mogućnost laskog i sigurnog putovanja bio je jedan od činilaca koji su pogodovali napretku kršćanstva. Pojava ove religije unutar jedne snažne imperije nije dozvoljavala bilo kakvo političko ispoljavanje, zbog čega nije postojala mogućnost da Isus utemelji vladajući sistem, a to je bio čin koji se lahko desio u judaizmu i islamu, ipak se ne može zanemariti uticaj ove Imperije u napretku kršćanstva. Jer da nije bilo rimske dominacije Jevreji bi bili velika prijetnja ovoj novoj religiji.

Stanje kulture

Grčka kultura se može smatrati najvažnijim kulturnim elementom u vrijeme pojave kršćanstva u Rimskoj imperiji. U Aleksandrovo vrijeme širenja države i stvaranja grčke imperije u četvrtom stoljeću prije nove ere, grčka kultura – koja je imala veliku privlačnost – bila je prevladavajuća kultura tog vremena u mediteranskoj regiji, tako da je čak i grčki jezik postao drugim jezikom i jezikom nauke naroda ovog područja. Upravo je zajednički jezik bio razlog laskog uspostavljanja komunikacije između kršćanskih misionara i ostalih naroda.

Jedan kršćanski autor ovako piše upoređujući uloge Grčke i Rima u nastanku kršćanstva:

Iako je bio značajan udio Rima u pripremanju uvjeta za pojavu kršćanstva, ipak se to dešavalo pod uticajem zraka sunca kulturne sredine kakvu je predstavljala grčka misao. Ako je grad Rim pripremio političke prilike za širenje kršćanstva, Atena je bila ta koja je pripremila kulturnu sredinu za širenje poruke evanđelja. Iako su Rimljani politički nadvladali Grčku,

Grci su u pogledu kulture pobijedili Rim, kao što je to Horacije objasnio u svojim pjesmama. Iako su agilni Rimljani napravili dobre puteve, čvrste mostove i velike građevine, Grci su bili ti koji su utemeljili veliku palaču misli. Rezultat uticaja Grčke je bilo to što je prevladavajuća ruralna kultura prve rimske republike ustupila svoje mjesto produhovljenoj kulturi Imperije.¹

U svakom slučaju, grčki racionalizam pripremio je teren za prve kršćanske govornike u Rimskoj imperiji, koji su ovu novu religiju upoređivali sa drugim religijama i dobro razumijevali njezinu prednost. Drugim riječima, grčka filozofija je skrenula pažnju ljudskog uma prema uzvišenijim značenjima i jednom boljem svijetu, što je pripremiло teren za prihvatanje kršćanstva.

Stanje na polju religije

Ako uzmemo u obzir cijelu Rimsku imperiju kao mjesto rođenja kršćanstva, onda ovo područje u pogledu religije treba razmotriti sa dva aspekta:

S jedne strane u Rimskoj imperiji postojale su mnoge rimske i grčke religije u kojima su obožavane prirodne pojave. To su religije s kojima je komuniciralo kršćanstvo u prvim godinama svoga širenja, pa tako mnogi smatraju da je “kršćanstvo preuzelo mnoga učenja od ovih religija”.²

S druge strane, kao što je već rečeno, kršćanstvo se rodilo unutar jedne druge religije, tj. judaizma, tako da su mnoga judaistička učenja pripremila teren za razvoj i napredak kršćanstva. Neka od tih učenja su: naglašavanje postojanja jednog Boga, očekivanje mesije – spasioca naroda, sam Stari zavjet kao sveti tekst u kojem postoje mnoga Isusova učenja i čak se

¹ Earle E. Cairns, *Christianity Through the Centuries: A History of the Christian Church*, str. 19.

² *Historija civilizacija*, sv. 3, str. 696. i 784.

nagovještava dolazak obećanog mesije. Jevrejske sinagoge su najbolje mjesto za Isusove govore i prve kršćanske misionare i oni su svoje slušatelje pronalazili na tim mjestima.³

Isus Krist (Isa Mesih)

Rođenje, život, njegova učenja i kraj ovozemaljskog Isusovog (Isaovog) života opisani su u četiri evanđelja, Evanđelju po Mateju, Marku, Luki i Ivanu, koja se nalaze na početku Novog zavjeta.⁴ Rođenje Isusovo opisano je u dva evanđelja, u Evanđelju po Mateju i Evanđelju po Luki. U Evanđelju po Mateju se kaže:

S rođenjem Isusa Krista bilo je ovako: Njegova majka Marija bijaše zaručena s Josipom. Ali prije nego se zajedno nastaniše, pokazala se da je začela po Duhu Svetom. Nato Josip, muž njezin, jer je bio pravedan i jer je nije htio javno osramotiti, naumi je potajno otpustiti. Tek što je to u sebi odlučio, ukaza mu se u snu anđeo Gospodnji i reče mu: "Josipe, sine Davidov, nemoj se bojati u kuću dovesti ženu svoju Mariju jer je ono, što je ona začela, od Duha Svetoga. Rodit će sina, i nadjeni mu ime Isus, jer će on izbaviti svoj narod od grijeha njegovih."⁵

Isus je na čudesan način rođen u Jerusalemu, a kralj Herod saznaje za njegovo rođenje od mudraca koji su, vidjevši Isusovu zvijezdu, došli sa istoka da ga posjete i planira da ga ubije. Zbog ovoga, Josip i Marija (hazreti Merjem) po naredbi Božijoj uzimaju dijete i bježe u Egipat, ali se nakon Herodove smrti vraćaju u Nazaret, koji se nalazi u pokrajini Galileji.⁶

³ *Christianity Through the Centuries: A History of the Christian Church*, str. 16-24; Dr. William Miller, *History of the Ancient Church in Rome and Iran*, str. 10-22; *Upoznavanje sa Novim zavjetom*, sv. 1, pogl. 1-4.

⁴ U narednim poglavljima pokušat ćemo predstaviti kršćanske svete tekstove.

⁵ *Matej*, 1:18-21.

⁶ Isto, pogl. 2.

O Isusovom djetinjstvu i mladosti nema mnogo riječi u evanđeljima. O njemu se dalje nastavlja govoriti nakon što započinje svoju zadaću i misiju: Ivan Krstitelj (hazreti Jahja), koji je bio Isusov savremenik i svega nekoliko mjeseci stariji od njega, prije Isusa dobiva božansku zadaću, narod poziva pokajanju i ljude obredno čisti u rijeci Jordan. On navješćuje skori dolazak mesije. Isus, otprilike u svojoj tridesetoj godini, odlazi na rijeku Jordan i rukom Ivana Krstitelja biva kršten. *Kada je Isus bio kršten odmah izađe iz vode. Iznenada se otvoriše nebesa, te on vidje duha Božijega gdje silazi kao golub i spušta se na njega. I glas s neba reče: "Ovo je Sin moj, ljubljeni moj, koga sam odabrao!"*⁷ Nakon što Isus biva izložen iskušanju i sotoninom došaptavanju te uspješno prolazi kroz ta iskušenja, započinje svoju misiju. On odabira dvanaest učenika za svoje apostole i počinje propovijedati. Ustvari, dva su sredstva njegovog djelovanja: prvo je snažan i privlačan govor, a drugo je njegovo činjenje čudesa. On liječi neizlječive bolesnike i čak, nekad, oživljava mrtve. Tako on postaje čuven u čitavoj Palestini i stiče sljedbenike.

Isusov (Isaov), mir neka je s njim, nauk

*"Nemojte misliti da sam došao ukinuti Zakon i Proroke! Ne dođoh da ih ukinem, već da ih ostvarim."*⁸

Kao što je jasno iz prethodnog odlomka, Isus prihvata vjerski i praktični sistem Starog zavjeta i potvrđuje ga. On naglašava vjerovanje u jednog Boga i govori o proživljenju.⁹ Dakle, on zapravo prihvata vjerovanja i propise Starog zavjeta, ali se iz njegovih riječi može razumjeti da ono što treba reformirati, prema njegovom mišljenju, u judaizmu tog vremena i što je iskrivljeno, nisu bila načela izvanjskog

⁷ *Matej*, 3:16-17.

⁸ Isto, 5:17.

⁹ Isto, pogl. 22.

vjerovanja i zakona, već je problem u pretvaranju religije u jednu suhu i bezdušnu zbirku. Dvadeset i treće poglavlje evanđelja po Mateju ovu činjenicu jasno pokazuje. U jednom dijelu ovog poglavlja kaže se:

Jao vama književnici i farizeji, licemjери jedni, koji dajete desetinu od metvice, komorača i kima, dok zanemarujete najvažnije u Zakonu: pravednost, milosrđe i vjernost. Ovo je posljednje trebalo činiti, a ono prvo ne propustiti. Slijepo vođe! Vi cijedite komarca, a devu proždirete.

*Jao vama, književnici i farizeji, licemjери jedni, koji čistite vanjštinu čaše i zdjele, dok su unutra pune otimačine i pohlepe! Slijepi farizeju! Najprije očisti nutrinu čaše da joj i vanjština bude čista!*¹⁰

U drugom odlomku, kada ga jedan od farizejskih učenjaka pita o najvažnijoj zapovijedi, on ovako odgovara:

*Ljubi Gospodina Boga svoga svim srcem svojim, svom dušom svojom i svom pameti svojom! To je najveća i prva zapovijed. Druga je toj jednaka: "Ljubi bližnjega svoga kao samoga sebe" O tim dvjema zapovijedima ovisi sav Zakon i Proroci.*¹¹

Ovo prijateljstvo i ljubav prema bližnjem je kao ljubav prema Bogu, a obuhvata, također i neprijatelje:

*Čuli ste da je rečeno: "Ljubi svoga bližnjega i mrzi svoga neprijatelja" A ja vam kažem: "Ljubite svoje neprijatelje i molite za one koji vas progone..."*¹²

Iz ove i drugih rečenica Evanđelja razumijeva se da je judaizam u onom vremenu bio postao kao jedna zbirka suhoparnih i bezdušnih vjerovanja i obreda. Zato je Isus (hazreti Isa) naglasio da iako čovjek treba imati ta vjerovanja i vršiti te obrede, treba znati da je srž vjere pravda i ljubav.

¹⁰ Isto, 23:23-26.

¹¹ Isto, 22:37-40; Marko, 12:27-34; Luka, 10:25-28.

¹² Matej, 5:43-44.

Kraj njegovog ovozemaljskog života

Kraj njegovog ovozemaljskog života opisan je sa malom razlikom u sva četiri evanđelja. Na osnovu ovoga može se zaključiti da su Rimljani, na insistiranje jevrejskih prvaka i uz izdajstvo jednog od apostola Jude Iskariota, uhapsili Isusa i razapeli ga na križu. Raspeće se dogodilo u petak, tako da je Isus nekoliko sati bio na križu, sve dok nije umro istog dana poslije podne. Zatim su ga zakopali, stavili kamen na njegov grob i odredili su vojnike da stražare pored groba. Ujutro, u nedjelju (trećeg dana), neke žene – Isusove sljedbenice dolaze da posjete grob i vide da kamen nije na grobu i da u mrtvačkom pokrovu nema tijela. Nakon toga Isus se pojavljuje mnogima i ovaj događaj se naziva “uskrsnuće” ili njegovo “podizanje iz mrtvih”. Vjeruje se da je Isus (hazreti Isa) još pedesetak dana boravio na zemlji i da se nakon toga uspeo na nebo obećavši svoj skori povratak.

Za detaljnije proučavanje pogledati sljedeće izvore:

1. Earle E. Cairns, *Christianity Through the Centuries*, prijevod na perzijski jezik Arman Rošdi, pogl. 1-2.
2. Dr. William Miller, *History of the Ancient Church in Rome and Iran*, sv. 1, pogl. 1-4.
3. Merril C. Tenney, *New Testament Survey*, prijevod na perzijski jezik Mikailijan, sv. 1, pogl. 1-4.
4. Mary Jo Weaver, *Introduction to Christianity*, prijevod na perzijski jezik Hasan Kanberi, pogl. 2.
5. John B. Noss, *A History of the World's Religions*, pogl. 14.

Dvadeset treće predavanje

Petar i Pavle

U EVANĐELJIMA SE ZAVRŠAVA OPIS ISUSOVOG ŽIVOTA i raspeće na krstu. U Novom zavjetu nakon četiri evanđelja dolaze *Djela apostolska*. Ova knjiga započinje uznesenjem Isusovim – za koje se smatra da se desilo oko 30. godine nove ere i dalje se govori o događajima poslije uznesenja pa sve do 60. godine nove ere. Glavne ličnosti u ovoj knjizi su Petar i Pavle.

Petar: On je prvi apostol Isusov i najveći među njima. Iz evanđelja se može razumjeti da je on mnogo vremena proveo sa Isusom i bio je s njim tokom većine njegovih govora. Zato njega treba, bez sumnje, smatrati osobom najbližom Isusu, tako da se iz odlomka evanđelja može razumjeti da je njega Isus odredio za svoga nasljednika i da je vodstvo kršćanske zajednice njemu povjerio:

Isus je rekao: Blago tebi, Šimune, Jonin sine... A ja tebi kažem: Ti si Petar – Stijena, i na toj stijeni sagradit ću Crkvu¹ svoju, i Vrata pakla neće je nadvladati. Tebi ću dati ključeve kraljevstva nebeskog, pa što god svežeš na zemlji, bit će svezano i na nebesima, a što god razriješiš na zemlji, bit će razriješeno i na nebesima.²

U sljedećem paragrafu se kaže:

Pošto su doručkovali, Isus upita Šimuna Petra: “Šimune, sine Ivanov, ljubiš li me više nego ovi?” “Da, Gospodine – odgovori

¹ Crkva (*Ecclesia*) porijeklom je grčka riječ u značenju narodne skupštine. U Novom zavjetu korištena je u različitim značenjima, od kojih je najpoznatije *kršćanska zajednica*.

² *Matej*, 16:17-19.

mu – ti znaš da te ljubim.” “Pasi jaganjce moje!” – reče mu Isus. Upita ga drugi put: “Šimune, sine Ivanov, ljubiš li me?” „Da, Gospodine – odgovori mu – ti znaš da te ljubim.” “Pasi ovce moje!” – reče mu Isus. Upita ga treći put: “Šimune, sine Ivanov, ljubiš li me?” Ražalosti se Petar što ga upita po treći put: “Ljubiš li me?”, pa mu reče: “Gospodine, ti znaš sve. Ti znaš da te ljubim.” “Pasi ovce moje!” – reče mu Isus.³

Iz ova dva paragrafa se može jasno razumjeti da je Isus obavezu vodstva i religijskog starješinstva povjerio Petru.

Pavle: On je jevrejski učenjak koji, prema vlastitim riječima, nije vidio Isusa u ovozemaljskom životu. On nakon Isusa progoni i uznemirava kršćane, sve dok, prema kazivanju u knjizi *Djela apostolska*, iznenada dobija viziju i mijenja svoju vjeru:

A Savao, koji je sveudilj disao prijetnjom ubojstva protiv učenika Gospodnjih, obrati se velikom svećeniku te od nje-ga zatraži pisma za sinagoge u Damasku da bi, ako ondje otkrije pripadnike ovog Puta, i ljude i žene, mogao svezane dovesti u Jeruzalem.

Kad se na ovom putu približi Damasku, iznenada ga obasja svjetlost s neba. On pade na zemlju i ču glas koji mu reče: “Savle, Savle, zašto me progoniš?” “Tko si ti Gospodine?” – upita Savao. “Ja sam” – onaj će nato – “Isus koga ti progoniš. A sad ustani i hajde u grad, i tu će ti se kazati što treba da činiš!” Njegovi su suputnici ostali nijemi od čuđe-nja, jer su čuli glas, a nisu vidjeli nikoga. Savao ustade sa zemlje, ali otvorenim očima nije vidio ništa. Nato ga vodeći za ruku uvedoše u Damask, gdje je ostao tri dana slijep, niti je što jeo ni pio.

U Damasku tada bijaše neki učenik imenom Ananija, koga Gospodin u viđenju zovnu: “Ananija!” “Evo me, Gospodine”, odazva se on. “Ustani i idi” – reče mu

³ *Ivan, 21:15-17.*

Gospodin – “u ulicu koja se zove Prava pa u Judinoj kući potraži čovjeka iz Tarza zvanog Savla! On je upravo u molitvi.” Savao u viđenju vidje nekog čovjeka imenom Ananija kako uđe k njemu i položi ruke na nj da bi opet progledao. “Gospodine” – odvrati Ananaija – “od mnogih sam čuo za tog čovjeka kolika je zla nanio tvojim svetima u Jeruzalemu. I ovdje ima vlast od glavarara svećeničkih da sveže u lance sve koji zazivlju tvoje ime.” “Idi” – odvrati mu Gospodin – “jer je taj čovjek moje izabrano sredstvo da odnese moje ime i pred pogane, i kraljeve, i sinove Izraelove. Pokazat ću mu koliko mu treba pretrpjeti za ime moje.” Ode Ananija, uđe u spomenutu kuću i položi ruke na Savla, te reče: “Brate Savle, poslao me Gospodin Isus, koji ti se ukaza na putu kojim si išao ovamo da progledaš i da se napuniš Duha Svetoga.” I odmah mu spade s očiju nešto kao ljsuke i on progleda. Ustade i bi kršten, nato uze hranu, i vrati mu se snaga.

Tada provede neko vrijeme s učenicima u Damasku. I odmah poče propovijedati u sinagogama da je Isus Sin Božiji.⁴

U knjizi *Djela apostolska* do devetog poglavlja se govori o djelovanjima apostola i Petra na njihovom čelu. U ovom poglavlju pojavljuje se Pavle, a u tri naredna poglavlja, također, govori se o Petru. Ali, odavde pa nadalje Petar pada u zaborav i govori se o Pavlu i njegovim putovanjima. On je putovao u različite gradove rimske imperije. Zagovarao je jednu posebnu vrstu kršćanstva. Ustvari, sistem vjerovanja koje je on zagovarao potpuno je suprotan sistemu vjerovanja Jevreja u kojem su apostoli bili odgojeni. Ovaj religijski sistem u svom središtu ima jednog Isusa boga.

U svom budućem djelovanju on nije smatrao potrebnim pridržavanje propisa jevrejskog vjerozakona za nejevreje koji su postajali kršćani. Zato je religija koju je on širio i zagovarao potpuno različita u odnosu na vjerovanja i djelovanja

⁴ *Djela apostolska*, 9:1-20.

prihvatljiva apostolima.⁵ U svakom slučaju, jedan dio Pavlo-
vih mišljenja i aktivnosti može se pronaći opisan u Novom
zavjetu, u Djelima apostolskim, a drugi dio u poslanicama
koje je on pisao kršćanima u različitim gradovima.

Sukob između dva krila

Iz Novog zavjeta se može zaključiti da je postojalo neslaga-
nje između dvije grupe apostola, jedne na čijem je čelu bio
Petar, s jedne strane, i Pavlove grupe s druge strane. Ustvari,
Pavle prihvata Petrovu božansku zadaću, ali tvrdi sljedeće:

*...Videći da je meni povjereno propovijedanje Evandjelja
među neobrezanima kao Petru među obrezanima – jer onaj
koji je Petru dao snagu da vrši apostolsku službu među obre-
zanima, i meni je dao snagu daje vršim među poganima...⁶*

Time je on praktično ograničio područje Petrovog zaduženja i
to na područja gdje žive Jevreji, dok je na osnovu ovih tvrdnji po-
dručje Pavlovog djelovanja bilo mnogo prostranije (cijela rimska
imperija). Čini se da ova podjela zadaće nije prošla na jedan miran
način. U jednom dijelu Pavlove poslanice Galaćanima se kaže:

*A kad je Kefa⁷ došao u Antiohiju, ja sam mu se u lice suprot-
stavio, jer je zavrijedio osudu. On je, naime, prije nego su
došli neki ljudi iz Jakovljeve okoline, jeo s poganima, ali kad
ovi dođoše, on se zbog straha od obrezanih počeo povlačiti i
kloniti. Njemu su se u pretvaranju priključili i ostali Židovi,
tako da je njihovim pretvaranjem bio zaveden i Barnaba.*

⁵ U sljedećem poglavlju, nakon upoznavanja i proučavanja Novog za-
vjeta, govorit ćemo o razlikama između ova dva sistema i njihovom
odnosu u Novom zavjetu.

⁶ *Poslanica Galaćanima*, 2:7-8.

⁷ Sveti Petar je poznat kao Šimun ben Jonah, Šimun Petar, Cephass and
Kepha, a izvorno ime je Šimun ili Simeon. On je bio jedan od dva-
naest apostola koje je Isus odabrao među svojim učenicima. Njegov
život je opisan u Novom zavjetu i Djelima apostolskim. (Prim. prev.)

*Ali kad sam vidio da ne idu pravo prema istini Evanđelja, Kefi pred svima reko: "Ako ti koji si židov živiš poganski, a ne židovski, kako možeš siliti pagane da žive židovski? Mi smo od naravi Židovi, a ne 'grešni pagani'. Ali kako znamo da čovjeka ne opravdava vršenje Zakona, nego samo vjera u Isusa Krista, to smo i mi prigrlili vjeru u Krista Isusa da bismo se opravdali vjerom u Krista, a ne vršenjem Zakona. Jer vršenje Zakona 'neće nikoga opravdati'."*⁸

Na osnovu ovoga može se zaključiti da se Pavle ne samo otvoreno suprotstavlja Petru, već ga optužuje za licemjerje i dvoličnjaštvo. On u sljedećem pasusu napada Galaćane, koji su očigledno bili pod utjecajem Pavlovih protivnika, optužujući ih za neznanje i nerazboritost.⁹

Ishod sukoba do kraja prvog stoljeća

Ishod sukoba završio se Pavlom pobjedom i Petrovim izoliranjem. Ta pobjeda i poraz postepeno su dobili svoje obrise. Jedan kršćanski pisac kaže:

*"Apostola Pavla većinom naslovljavaju kao drugog osnivača kršćanstva i nesumnjivo je da se on na ovom putu mnogo trudio i pobijedio je grupu sljedbenika Mojsijevih načela i zakona, tako da su oni izgubili svoju važnost, mjesto i položaj zbog Pavlovih zalaganja. Ali njegova veća važnost je u tome da je on utemeljio načela božanstvenosti i posebna božanska (teološka) načela."*¹⁰

Drugi autor kaže:

*"Pavle je optužen zbog širenja svojih vjerovanja, posebno od strane jednog broja pisaca na kraju prošlog stoljeća, da je toliko izmijenio kršćanstvo da je doista on njegov drugi osnivač."*¹¹

⁸ *Poslanica Galaćanima*, 2:11-16.

⁹ Isto, 3:1-3.

¹⁰ *A History of the World's Religions*, str. 613.

¹¹ Joan O'Grady, *Early Christian Heresies*, prijevod na perzijski jezik Abdu-rahim Soleimani Ardestani, str. 47.

Pisac knjige *Historija svjetskih religija* razlog Pavlovog uspjeha pronalazi u njegovom propagiranju vjere nejevrejima. Ustvari, vjerovanja kao što su Isusovo mesijanstvo, njegovo ustajanje iz groba i njegovo uskrsnuće bila su strana nejevrejima. Zato je on kršćanstvo tako predstavljao da bi njima bilo prihvatljivo.¹² Drugi autor kaže da je Pavle vjerovanjima višebožaćkih religija zaodjenuo kršćansku odjeću. Zato kršćanstvo ustvari nije uništio mnogoboštvo nego ga je prihvatilo.¹³

Pavlovi protivnici, koji su bili židovskog porijekla, nisu prihvatili božanstvenost Isusa i naglašavali su djelovanje po Mojsijevom zakonu. On su Isusa smatrali jednim od najvećih vjerovjesnika Božijih i očekivanog mesiju, ali su ga i pored toga smatrali čovjekom kao što su to i drugi ljudi. Značaj ove grupe se umanjio nakon sedamdesete godine nove ere, ali se iz nje rodila sljedba *ebionita* (vjerojatno u značenju siromašni). Ova sljedba je postojala do četvrtog stoljeća. Ebioniti su Isusa smatrali mesijom, ali su odbijali vjerovanje u njegovu božanstvenost. Oni su Svetog Pavla smatrali nevjernikom zbog njegovog učenja o Isusu kao sinu Božijem i jer su vjerovali da Isus nije ništa više nego jedan čovjek.¹⁴

Petar i Pavle su 64. godine ubijeni u Rimu, ali se nastavio sukob dva mišljenja. Pavlova vjerovanja su ostvarila relativnu premoć za vrijeme njegovog života, da bi se njihova dominacija povećala do kraja prvog stoljeća.

Za detaljnije proučavanje pogledati sljedeće izvore:

1. John B. Noss, *A History of the World's Religions*, str. 609-619.
2. Joan O'Grady, *Early Christian Heresies*, prijevod na perzijski jezik Abdurahim Soleimani Ardestani, pogl. 1.

¹² *A History of the World's Religions*, str. 617.

¹³ *Historija civilizacija*, sv. 3, str. 689 i 696.

¹⁴ Joan O'Grady, *Early Christian Heresies*, str. 43.

3. Mary Jo Weaver, *Introduction to Christianity*, prijevod na perzijski jezik Hasan Kanberi, pogl. 3.
4. William James Durant, *Historija civilizacije*, prijevod na perzijski jezik – skupina prevodilaca, sv. 3, str. 685-693.
5. Earle E. Cairns, *Christianity Through the Centuries*, pogl. 3-4.

Dvadeset četvrto predavanje Sveti kršćanski tekstovi

KAO ŠTO JE PRETHODNO REČENO, iz evanđelja se može vidjeti da Isus (Isa, mir neka je s njim) potvrđuje Stari zavjet.¹ Zbog toga kršćani smatraju Stari zavjet jednim dijelom svoje svete knjige. Prije ovoga, kada smo govorili o jevrejskim svetim tekstovima, rekli smo da postoje dva drevna primjerka Starog zavjeta: jedan je hebrejski primjerak, a drugi je grčki prijevod koji se naziva Septuaginta. Druga verzija ima dvije razlike u odnosu na prvu verziju: jedna je da ima sedam posebno dodanih knjiga i također, neke postojeće knjige u hebrejskoj verziji, u primjerku Septuaginte imaju dodatna poglavlja. Druga razlika je redoslijed knjiga i njihova klasifikacija. U svakom slučaju, Jevreji su prihvatili hebrejsku verziju, a kršćani Septuagintu. Dodatni dijelovi, koji se nalaze u ovoj knjizi, nazivaju se apokrifnim, smatra se da imaju vjerodostojnost druge razine i nazivane su *drugim kanonom*. Poslije se protestantska kršćanska zajednica vratila hebrejskoj verziji i ove dodatne dijelove je smatrala nezakonitim.²

Glavni dio svete knjige kršćana, koji samo njima pripada zove se Novi zavjet. Ova zbirka obuhvata 27 knjiga i poslanica koje se napisale razne osobe. Činjenica na koju ovdje treba obratiti pažnju jeste da kršćani ne vjeruju da je Isus donio neku knjigu, nego oni tvrde sljedeće: Budući da sam Isus Boga objelodanjuje, sam on je objava i više nema nikakvog značenja da donosi neku knjigu. Isusov život i govori

¹ *Matej*, 5:17-19.

² Thomas Mitchell, *The Gospel Crown of Life; A Sistem of Philosophical Theology*, str. 39.

dovoljni su za čovjekovu uputu. Sam Bog se pokazao u jednoj osobi i ovim putem se objavio, a velika sveta knjiga objašnjava i tumači ovu objavu.³

Novi zavjet je napisan na grčkom jeziku, dok su Isus i apostoli govorili aramejskim jezikom. Razlog ove pojave jeste da se širenjem Aleksandrovog jezika i stvaranjem jedne velike imperije promovirao i grčki jezik i kultura u mnogim od tih područja, tako da je grčki jezik bio prihvaćen kao jezik nauke i drugi govorni jezik. Mnogi su poznavali ovaj jezik, posebno na području oko Sredozemnog mora. Zato, kada su kršćanski apostoli razgovarali sa ljudima ovog područja ili kada bi im pisali, bilo je prirodno da upotrebljavaju zajednički jezik, a to znači grčki jezik.

Novi zavjet se načelno dijeli na četiri dijela:

Životopis i govori Isusovi: Ovaj dio obuhvata četiri evanđelja⁴ za koja se smatra da su ih napisali Matej, Marko, Luka i Ivan. Ustvari, ove četiri knjige govore o Isusovom praktičnom životu i govorima koje prenose neke osobe. Tri prva evanđelja imaju jednak stil, teme koje se nalaze u njima su usklađene i nemaju znatne suprotstavljenosti jevrejskoj kulturi. U ova tri evanđelja nema govora o Isusovoj božanstvenosti, ali se u četvrtom evanđelju, koje se u pogledu tema razlikuje od tri prethodna evanđelja i nije sukladno sa jevrejskom kulturom, govori o Isusovoj božanstvenosti. Zato se prva tri evanđelja nazivaju i *sinoptičkim*⁵ evanđeljima.

Misionarstvo i putovanja kršćanskih misionara: Ovaj dio sadržava samo jednu knjigu, Djela apostolska, koja objašnjava djelovanje apostola i drugih kršćana, posebno Pavla.

³ Isto, str. 38; Dr. William Miller, *History of the Ancient Church in Rome and Iran*, str. 66.

⁴ Evanđelje je porijeklom grčka riječ u značenju dobre, radosne vijesti.

⁵ Grč. *synopsis* (grč. *synoptikós*: koji ima sveobuhvatan pogled) sin + ópsis: gledanje. To je naziv za tri prva evanđelja (Matejevo, Markovo i Lukino), koja čine zaokruženu cjelinu jer su slična po obliku i sadržaju. (Prim. prev.)

Poslanice: Prvi kršćanski učenici i apostoli pisali su poslanice gradovima i raznim pojedincima, a u Novom zavjetu se nalazi 21 poslanica. Trinaest ili četrnaest poslanica pripisuje se Pavlu, dok od preostalih sedam, tri se pripisuju Ivanu, dvije Petru i po jedna Jakovu i Judi.

Otkrivenje: Ovaj dio ima samo jednu knjigu koja se pripisuje Ivanu i nalazi se na kraju Novog zavjeta.

Pogled na sadržaj knjiga Novog zavjeta

Kao što prethodno istaknuto, Novi zavjet počinje sa četiri knjige koje se zovu evanđelja. Ove četiri knjige prenose događaje iz života i govore Isusove i ponekad daju neka objašnjenja o njemu. Prva tri evanđelja nazivaju se sinoptičkim evanđeljima zbog toga što su veoma slična po obliku i sadržaju, dok se sadržaj i oblik četvrtog evanđelja razlikuju.

Sinoptička evanđelja: Evanđelja po Mateju, Marku i Luki na sličan način prenose događaje u Isusovom životu i govore. Važna značajka ove tri knjige jeste da Isusu u njima nije pripisana božanstvenost. U ova tri evanđelja se s malim razlikama govori o temama kao što su rodoslovlje, početak misije, objašnjenja, čuda, hapšenje, razapinjanje na krst i ustajanje iz mrtvih. O djetinjstvu Isusovom govori se samo u dva evanđelja, Matejevom i Lukinom.

Ivanovo evanđelje: Ovo evanđelje, također, opisuje Isusov život i njegove govore, ali u ovoj knjizi nema mnogih tema o kojima se govori u drugim evanđeljima ili su drugačije opisane. Glavna razlika ovog evanđelja u odnosu na druga tri evanđelja jeste predstavljanje Isusa kao osobe u ovoj knjizi. Isus je u ovoj knjizi vječna riječ Boga koji se utjelovio i postao čovjekom. U ovoj knjizi se koriste grčki filozofski pojmovi da bi se Isus opisao kao osoba.

Djela apostolska: Ova knjiga govori o događajima poslije Isusa, do 63. godine nove ere. U ovoj knjizi se posebno

govori o djelovanju Petra i Pavla, a posebno o Pavlovim putovanjima i djelovanjima.

Pavlove poslanice: Suština četrnaest poslanica, koje se sa sigurnošću ili vjerovatnoćom pripisuju Pavlu, jesu rasprave o vjerovanju i rijetko se u njima spominju historijske teme. U ovim poslanicama Pavle širi svoja posebna vjerovanja. Neke od ovih poslanica su govor napisan kršćanima nekog područja. Takve su Poslanica Rimljanima, Prva i Druga Poslanica Korinćanima, Poslanica Galaćanima, Poslanica Efežanima, Poslanica Filipljanima, Poslanica Kološanima, Prva i Druga Poslanica Solunjanima i Poslanica Hebrejima. Druga grupa poslanica su govor nekom posebnom pojedincu i nazivaju se još Pastoralne poslanice. To su Prva i Druga poslanica Timoteju, Poslanica Titu i Poslanica Filemonu.

Jakovljeva poslanica: Ova poslanica govori o pitanjima vjerovanja i kao da njezin pisac odbija Pavlovo mišljenje da je za spasenje dovoljno vjerovanje.

Prva Petrova poslanica: Pisac ove poslanice poziva kršćane Male Azije, koji su bili izloženi pritisku, na strpljivost i podnošenje teškoća i od njih traži da ne izgube svoju vjeru.

Druga Petrova poslanica: U ovoj poslanici kršćani se, također, pozivaju na strpljivost i podnošenje nevolja i podsjećaju se na istine kršćanskog vjerovanja.

Prva Ivanova poslanica: U ovoj su poslanici objašnjena vjerovanja slična Pavlovim vjerovanjima i upozorava se na opasnost od osoba koje podučavaju suprotno ovim uvjerenjima.

Druga Ivanova poslanica: U ovoj poslanici, koja je, čini se, obraćanje jednoj uglednoj ženi kršćanki, napominje se da se ne zaboravi ljubav i poslušnost i da se ne prihvataju pogrešna naučavanja. Neki u vezi s tom ženom kršćankom smatraju da izraz "izabrana gospođa" označava Isusovu crkvu.

Treća Ivanova poslanica: U ovoj poslanici obraća se jednom od crkvenih starješina, govori se o odredbama koje ohrabruju istinske slugе i prekoravaju se protivnici.

Judina poslanica: Pisac ove poslanice napominje opasnost lažnih učitelja i upozorava ljude na njih.

Ivanovo otkrivenje: Ova knjiga je jedno predskazanje događaja na kraju vremena i napisana je, uglavnom, na tajnovit način.

Novi zavjet, izvori i povijest

Do sada smo govorili o dijelovima Novog zavjeta u skladu sa sadašnjim redoslijedom knjiga. Ali sada trebamo saznati da li je povijest pisanja ove zbirke onakva kakav je njezin redoslijed? Istraživači govore nešto drugo:

“Knjige Novog zavjeta u povijesnom smislu nisu napisane onim redoslijedom kako su poredane u Svetoj knjizi. Ne treba misliti zato što se evanđelja nalaze prije Pavlovih zapisa, da su sigurno napisana prije njih. Osim toga, postoji vjerovatnoća da između datuma pisanja i vremena dešavanja nekog događaja koji se spominje, postoji znatan vremenski razmak. Naprimjer, Marko spominje događaje iz Isusovog života koji su se desili u trećoj deceniji nove ere, ali samo evanđelje se pojavilo između 65. i 70. godine nove ere.”⁶

“U prvim godinama nastanka kršćanstva nije postojao nikakav izvještaj ili pisano učenje. Prvi pisani izvještaji o postojećem kršćanstvu jesu poslanice svetog Pavla. Ove poslanice su vjerovatno napisane između 50. godine nove ere i godine Pavlove smrti, tj. 64. godine nove ere... To znači da su zapisi svetog Pavla istovremeni sa Novim zavjetom, i to su bili prvi spisi koje su crkve koristile.”⁷

O povijesti pisanja evanđelja kršćanski pisci općenito smatraju da su ona napisana nakon 65. godine:

“Pisanje evanđelja počelo je sredinom 60-tih godina nove ere. U ovom vremenu prvo je napisano Markovo evanđelje...

⁶ Merrill C. Tenney, *New Testament Survey*, sv. 1, str. 138-139.

⁷ *Early Christian Heresies*, str. 64-65.

potom Matejevo..., a zatim Lukino. Negdje krajem prvog stoljeća napisano je Ivanovo evanđelje.”⁸

“Markovo evanđelje, koje je napisano oko 70. godine, prvo je napisano evanđelje Novog zavjeta.”⁹

Među naučnicima je aktualna rasprava u pogledu izvora tri sinoptička evanđelja (Matej, Marko i Luka). Oni iznose mišljenje da je za pisanje ova tri evanđelja, jer imaju zajedničke teme, korišten jedan izvor. Oni ovaj izvor nazivaju *Quelle* što je njemačka riječ koja znači *izvor*. Oni, također, slovo “Q” koriste da bi napomenuli da se radi o ovom izvoru. Naravno, ponekad govore da među dva od ova tri evanđelja također postoje zajedničke teme. S tim u vezi oni uzimaju u obzir i nekoliko drugih izvora.¹⁰

Tradicionalno kršćansko vjerovanje je bilo da je Evanđelje po Mateju, napisao apostol Matej, Markovo evanđelje Ivan Marko koji nije bio apostol, već je bio Petrov učenik. Ali s novim proučavanjima svete knjige poljuljana su ova vjerovanja i kao ishod toga nastala je sumnja u vezi s piscima ove dvije knjige.¹¹

Dvije knjige, Evanđelje po Luki i Djela apostolska u kršćanskoj tradiciji se pripisuju Luki, koji je bio Pavlov učenik i najbliži prijatelj, ali nije bio apostol. Prigodno je spomenuti da su mnogi novi naučnici prihvatili ovo mišljenje.¹²

Četvrto evanđelje, Evanđelje po Ivanu pripisuje se apostolu Ivanu. Ovo vjerovanje je postojalo od početka drugog

⁸ J. D. Douglas, *The New International Dictionary of the Bible*, Regency Reference Library, Grand Rapids, Mi, U.S.A, 1987, str. 705.

⁹ Eliade Mircea, *The Encyclopedia of Religion*, Macmillan Publishing Company, New York, 1987, sv. 2, str. 189.

¹⁰ F. L. Cross, *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, London, Oxford University Press, 1957, str. 1315; Eliade Mircea, *The Encyclopedia of Religion*, sv. 2, str. 18; J. D. Douglas, *The New International Dictionary of the Bible*, str. 39.

¹¹ Eliade Mircea, *The Encyclopedia of Religion*, Macmillan Publishing Company, sv.2, str. 208; Paul J. Achtemeier, *Harper's Bible Dictionary*, Harper, San Francisco, 1985, str. 613.

¹² Merrill C. Tenney, *New Testament Survey*, sv. 1, str. 189-192.

stoljeća dok nije došlo pod sumnju u devetnaestom stoljeću.¹³ Jedan kršćanski autor o piscu ovog evanđelja kaže:

“Ovo pitanje je teško i odgovor na njega zahtijeva opširno proučavanje i istraživanje koje uglavnom završava rečenicom da niko osim Boga Jedinog ne zna ko je napisao ovo evanđelje.”¹⁴

Tri Ivanove poslanice se, također, pripisuju apostolu Ivanu, ali novi istraživači vjeruju da je ove poslanice napisala ista osoba koja je napisala i četvrto evanđelje.¹⁵

Sljedeća knjiga koja se u kršćanskoj tradiciji pripisuje apostolu Ivanu je Otkrivenje. Naravno, od davnina su postojala neslaganja o piscu ove knjige, ali većina savremenih naučnika smatra da pisac ove knjige nije pisac četvrtog evanđelja i tri poslanice.¹⁶

O povijesti pisanja i piscima Jakovljeve, Petrove i Judine poslanice, također, postoje razmimoilaženja,¹⁷ a posebno je snažno stavljeno pod znak pitanja autorstvo Petrovih poslanica.¹⁸

Novi zavjet i dva teološka sistema

Novi zavjet se s teološkog aspekta može podijeliti na dva dijela: u jednom dijelu se pridržava jevrejske teologije, tj. da je Isus jedan od sluga među Božijim slugama i jedan od vjerovjesnika među vjerovjesnicima Njegovim. U ovom dijelu Isus je Božiji sin, ali metaforički i u značenju bliskog sluga i slično tome. On naglašava pridržavanje Mojsijevog Zakona i smatra ga neophodnim za čovjekovo spasenje.

¹³ Fahim Aziz, *Pogled na Novi zavjet*, str. 546.

¹⁴ Isto.

¹⁵ J. D. Douglas, *The New International Dictionary of the Bible*, str. 536-537.

¹⁶ Fahim Aziz, *Pogled na Novi zavjet*, str. 575.

¹⁷ Isto.

¹⁸ *Ključ Novog zavjeta*, str. 220-221.

Ali u drugom dijelu Isus je vječno Božije ime koji se utjelovio i došao kao čovjek. Drugim riječima, on sam je Bog koji je postao čovjekom da bi bio razapet na krstu i otkupio čovjekove grijeh. Zbog Adamovog grijeha on i njegovo potomstvo izloženi su teškim nesrećama i njegova kazna je bila što se morao spustiti s položaja bivanja sina Božijeg na položaj sluge i roba. Obaveza ovog roba i sluge je bila da djeluje u skladu sa teškim zakonom koji je dolazio od Boga posredstvom vjerovjesnika. Ovaj čovjek nikakvim putem nije mogao sebe izbaviti sve dok Bog nije poslao svoga jedinog sina da ode na krst i otkupi grijeh čovjekove. Isusovim raspećem na krst otkupljen je čovjekov grijeh. Zato je prošlo vrijeme zakona, vrijeme poslije kojeg ljudi postižu spasenje vjerovanjem u Isusa. U ovom dijelu Isus je sin Božiji, ali u tom značenju da je po biti jedno sa Gospodarom.

Pavlove poslanice i Ivanovo evanđelje i njegove poslanice čine drugi dio Novog zavjeta, dok se ostali dijelovi Novog zavjeta, također, odnose na prvi dio.

Za detaljnije proučavanje pogledati sljedeće izvore:

1. Thomas Mitchell, *The Gospel Crown of Life; A Sistem of Philosophical Theology*, prijevod na perzijski jezik Hosein Tevfiki, pogl. 1.
2. Merril C. Tenney, *New Testament Survey*, sv. 1-2.
3. Floyd Vivian Filson, *Opening the New Testament*, prijevod na perzijski jezik Masud Redžeb Nija.
4. Abdurrahim Solejmani, "Sveta knjiga" (Iz zbirke *Upoznavanje s religijama*).

Dvadeset peto predavanje

Vrijeme unutrašnjeg razlaza i spoljnjih pritisaka

PRIJE 70. GODINE NOVE ERE I UNIŠTENJA HRAMA U JERUSALEMU Rimljani su se ophodili prema kršćanima kao prema jednoj jevrejskoj sljedbi i to u smislu da nisu bili mnogo osjetljivi prema sljedbenicima ove religije. Do ovog vremena pritisak na kršćane dolazio je većinom od strane Jevreja. Međutim, sa raspršenjem Jevreja i uništenjem Jerusalema kršćanstvo se u Rimskoj imperiji postepeno pretvorilo u jednu religiju nezavisnu od judaizma. Upravo zbog toga, od kraja prvog stoljeća i sa razvojem kršćanstva, rimski vladari su počeli obraćati posebnu pažnju na ovu religiju.

S druge strane, s uništenjem Jerusalema koji je bio centar judaizma, umanjila se i važnost židovskih kršćana – koji su se protivili Pavlu i teologiji o božanstvenosti Isusa – a uglavnom je pobijedila Pavlova teologija koja je bila raširena među ne-židovima. Poslije ovoga razvijale su se dvije vrste misaono i teološki suprotstavljenih učenja: jedno učenje preostalih kršćana orijentiranih judaistički, koji su odbijali Pavlova mišljenja i drugo učenje Pavlovih pristalica među kojima je bilo različitog tumačenja ovog teološkog sistema.

Tako je od kraja prvog stoljeća pa do početka četvrtog stoljeća kršćanstvo bilo suočeno sa dvije ozbiljne teškoće: jednu čine međusobna razilaženja i unutrašnje sektaštvo, a druga je pritisak i zlostavljanja od strane Rimske imperije.

Sektaške podjele i sukobi

Kao što je rečeno, postojale su dvije vrste sukoba u ovom periodu. S jedne strane nalaze se Pavlovi protivnici, tj. kršćani

judaističke orijentacije koji su odbijali Pavlovu teologiju i iz kojih je nastala jedna sljedba koja se zvala *ebioniti*. Oni su naglašavali monoteizam i odbijali su bilo kakvu razinu božanstvenosti Isusa, te su smatrali vršenje judaističkog zakona potrebnijim i nužnim. Ova grupa je Pavla smatrala nevjernikom zbog pripisivanja božanstvenosti Isusu. Smatra se da je ova grupa djelovala do četvrtog stoljeća, ali od drugog stoljeća pa nadalje njihov značaj je bio umanjen.¹

S druge strane, pojavile su se u ovom periodu grupe koje su prihvatile Pavla i njegov teološki sistem, ali su neka njegova načela različito tumačili u odnosu na druge. Gnosticizam² je ime religijskog učenja u drugom stoljeću koje se pojavilo u kršćanstvu. Gnostici su materiju smatrali prljavom i zato nisu mogli prihvatiti da se Bog zaista utjelovio. Oni Isusovo tijelo nisu zaista smatrali tjelesnim, nego su ga smatrali jednim formalnim i izvanjskim tijelom. Ovo mišljenje se naziva doketizam.³

Druga sljedba koja se pojavila u drugom stoljeću bili su markionisti prema osnivaču Markionu. Markionovo vjerovanje je slično gnostičkom. On vjeruje da Bog Starog zavjeta – Jahve nije jednak Bogu Ocu Isusu, već da je Jahve jedan strogi Bog koji je na nižem nivou od Boga Oca Isusa, a da je materijalni svijet stvorio ovaj niži bog. On je kao svoju odredio posebnu svetu zakonsku knjigu koja je sadržavala prepravljeno evanđelje po Luki i neke Pavlove poslanice.⁴

Gnostici i markionisti su uzburkali stanje kršćanstva u drugom stoljeću jer su imali mnogo pristalica. U ovom vremenu postavljalo se sljedeće pitanje: među različitim

¹ *Christianity Through the Centuries*, str. 71-72; *Early Christian Heresies*, str. 43-44.

² Iz grčke riječi *gnosis*, spoznaja.

³ *Doketizam* (od grč: izgledati, činiti se) je filozofsko učenje o prividnosti materije. U kršćanstvu se odnosi na vjerovanje da je Isusovo tijelo bilo samo privid i da je on suštinski bio duhovno biće.

⁴ *Christianity Through the Centuries*, str. 72-74; *History of the Ancient Church in Rome and Iran*, str. 186-189. i 192-194.

vjerovanjima koje vjerovanje se treba smatrati stvarnim kršćanstvom? Do drugog stoljeća među kršćanima su se nalazila evanđelja i poslanice, ali nije bilo određeno koji spisi su dio svetog teksta kršćana, a koji nisu. Ustvari ovo stanje je razotkrivalo potrebu za jednim vjerodostojnim i pouzdanim autoritetom.

U ovakvoj situaciji jedno posebno mišljenje je dobilo na značaju, a to je učenje o vjerodostojnosti i pouzdanosti Crkve. U ovoj teoriji se kaže da je Isus postavio Petra i da mu je predao vodstvo nad zajednicom. Petar je, također, odredio druge nasljednike,⁵ tako da među biskupima Crkve postoji povezan lanac koji seže do Petra i Isusa. Zbog toga je crkveni govor vjerodostojan jer lanac biskupa seže do Petra i Isusa. Ova Crkva i njezin biskup imaju pravo da izriču stavove u religijskim poslovima i da izdaju naredbe. Sva mišljenja Crkve su pravovjerna.

Sljedeće pravilo, uspostavljeno početkom drugog stoljeća, jeste da je rimska biskupija po položaju viša od drugih biskupija i da je njezin biskup po položaju viši od drugih biskupa. Naime, smatralo se da je rimskog biskupa postavio sam Petar. Na osnovu toga, postepeno se pojavilo mišljenje da se ovaj neprekinuti lanac biskupa posebno odnosi na biskupa Rima i da su mišljenje i propis koje donosi taj biskup obavezujući.

Ova teorija je u sređenom i ozbiljnom obliku prikazana u drugoj polovini drugog stoljeća od strane Irineja⁶ i prihvaćena je.⁷

⁵ *Apostolsko nasljedstvo* ili *sukcesija* (lat. *apostolica successio*) je kršćanska doktrina prema kojoj su biskupi nasljednici Isusovih apostola. Apostolska sukcesija se održava rukopoloženjem episkopa. Ova doktrina ozakonjuje autoritet biskupa na čemu se zasniva papski autoritet. Ovu doktrinu prihvataju rimokatolička i pravoslavna crkva, dok je protestantska crkva odbacuje. (Prim. prev.)

⁶ Sveti Irinej, episkop lionski, jedan od najznamenitijih crkvenih učitelja. (Prim. prev.)

⁷ *Early Christian Heresies*, str. 196-201.

Tako je nastalo kršćansko pravovjerje (ortodoksija) koje je ovoj pravovjernoj crkvi dalo ime katolička (sveopća, univerzalna).⁸ Sa širenjem teorije o vjerodostojnosti Crkve u ovom periodu desila su se tri važna događaja:⁹ jedan je kodifikacija vjerovanja koja objašnjavaju ispravno vjerovanje. Drugi je određivanje zakonskih knjiga Novog zavjeta što se desilo krajem drugog stoljeća. I treće, kanonizacija kršćanskih vjerovanja, obreda i blagdana. U ovom vremenu vjerovalo se da su kršćanska vjerovanja izraz i sredstvo božanskog nadahnuća uspostavljena preko biskupa čiji lanac seže do Isusa i njegovog apostola. To su sljedeća vjerovanja:

Krštenje: Ljudi sa činom krštenja¹⁰ ulaze u kršćansku zajednicu;

Potvrda (Sveta potvrda ili krizma): Nastupanje punoljetnosti obilježava se posebnom ceremonijom koja se naziva krizma;

Ispovijed: Da bi se dobio Božiji oprost, čovjek treba priznati svoj grijeh pred svećenikom;

Sakrament ženidbe: Ženidba je sveti čin i ova veza treba biti uspostavljena od strane crkve;

Sveti red: Određivanje pojedinaca za crkvenu službu vrši se tokom posebne ceremonije. Pojedinci se imenuju na ovaj položaj od strane viših crkvenih službenika;

Bolesničko pomazanje: Bolesnici na samrti bivaju na poseban način pomazani uljem od strane biskupa ili svećenika. Ovaj čin naziva se bolesničko pomazanje;

Sveta pričest (euharistija): Ovo vjerovanje je čin sjećanja na posljednju Isusovu večeru. Hljeb i vino u toku posebne ceremonije dobijaju svetost i dijele se među učesnicima ceremonije.

⁸ *A History of the World's Religions*, str. 627.

⁹ *Christianity Through the Centuries*, str. 93-96.

¹⁰ Uranjanje u vodu je središnji obred krštenja kod većine kršćana. (Prim. prev.)

Ovo je period kada su mnogi kršćanski učenjaci nastojali odbraniti kršćanstvo od kritika i napada Rimljana i također, od unutarnjih novotarija. Ovi učenjaci nazivaju se *prvim crkvenim ocima*. U svakom slučaju, u toku drugog i trećeg stoljeća pojavile su se u kršćanstvu mnogobrojne sekte i pravci. Među njima je bila i jedna skupina koja je sebe nazivala pravovjernom i koja je branila od drugih pravo kršćanstvo i odbijala njihova mišljenja. Činjenica koju treba spomenuti jeste da je vjerovanje koje je ova skupina smatrala istinskim kršćanstvom i branila ga bio je upravo Pavlov teološki sistem.

Pritisici i zločini Rimljana

Kao što je već spomenuto, u ovom periodu kršćanstvo je bilo izloženo progonu i pritiscima Rimljana. U drugom i trećem stoljeću ovi progoni su sistematski nastavljeni tako da ko god se ne bi odrekao kršćanstva i prihvatio obožavanje kipa imperatora, bio bi izložen najtežim mučenjima i pogubljenju. Kršćani koji nisu htjeli napustiti svoju vjeru bili bi bačeni u kaveze sa zvijerima ili bi bili živi spaljivani. Ovi pritisci bi se smanjivali za vrijeme vladavine nekih imperatora, dok bi se pojačavali u vrijeme drugih. Neki kršćani to nisu mogli izdržati i napuštali su svoju vjeru, ali su se mnogi od njih odupirali svim srcem i davali svoj život na tom putu, što je nekada pomagalo širenju kršćanstva.¹¹

Rješavanje dva problema

Na početku četvrtog stoljeća desile su se takve promjene u Rimskoj imperiji koje su bile uzrok rješavanja obje teškoće kršćanstva, tj. pritisaka i progona izvana i unutarnjih neslaganja. Na početku ovog stoljeća Rimski imperija podijeljena

¹¹ *History of the Ancient Church in Rome and Iran*, str. 166-182.

je između četiri cara i naposljetku je jedan od njih, po imenu Konstantin, nadvladao ostale. Prenosi se da je on, kada je namjeravao napasti Rim, u snu vidio krst na horizontu ispod kojeg je pisalo "pobijedi sa ovim znakom". Zato je on svojim vojnicima naredio da na svojim zastavama nacrtaju krst. Na taj način je pobijedio u ovom ratu, što je bio razlog da pokaže naklonost kršćanstvu. On je 313. godine zajedno sa svojim suvladarom u istočnom dijelu Carstva izdao Milanski edikt, uredbu kojom proglašava slobodu vjera. U ovom proglasu se kaže da su svi, kršćani i nekršćani, slobodni u svojoj vjeri. Na osnovu ovoga, od tada više nije bilo zabranjeno biti kršćanin i tako su prestali pritisci i progoni kršćana od strane Rimljana. Konstantin je bio posebno naklonjen kršćanima i čak ih je upošljavao u državnu službu. On ne samo da je vratio zaplijenjenu crkvenu imovinu nego je i sam gradio crkve i hramove.

U ovom periodu pojavio se sukob vjerovanja u kršćanstvu koji je doveo do rješavanja drugog problema u kršćanstvu. Ovo je bio sukob pravovjernih sa protivnicima koji se završio u korist pravovjernih i Pavlove teologije. U ovom vremenu desio se sukob između biskupa grada Aleksandrije i jednog od njegovih svećenika po imenu Arija:

"Arija je vjerovao da Isus, iako je Božija riječ, on je i stvorenje i kao ostala stvorenja svijeta, on je stvoreno biće, došao je iz nepostojanja u postojanje i njegova narav je različita od božanske naravi. On je smatrao da Sin, za razliku od Oca, ima početak, dok je Otac, tj. Bog Uzvišeni, vječan i nema početka. Ali je biskup tog grada ustao snažno protiv njegovog vjerovanja i stao na stanovištu da je i Sin, također, vječan i nije stvoren i da je božanske supstancije i biti."¹²

Nastavak sukoba između dvije strane se rasplamsao i doveo je do konfuzne situacije. Potaknut time, Konstantin

¹² *A History of the World's Religions*, str. 634.

naredio da se skupe svi crkveni prvaci i da iznesu svoje mišljenje o ovom neslaganju. Tako se 325. godine u gradu Nikeji u Maloj Aziji održao sabor uz prisustvo više od tri stotine osoba, prvaka raznih crkava, i naposljetku je izglasana osuda Arija. Na ovom saboru donesena je poznata odluka Nikejskog sabora:

Mi vjerujemo u jednog Boga Oca Apsolutno Moćnog, stvoritelja svega vidljivog i nevidljivog, i u Boga jednoga Isusa Krista, Sina Božijeg, rođenog od Oca, jedinorođenog koji je od biti Oca, Bog od Boga, svjetlost od svjetlosti, istinski Bog od istinskog Boga koji je rođen, nestvoren, od iste biti kao Otac. Posredstvom njega sve je nastalo: ono što je na nebu i ono što je na zemlji i on je zbog nas, ljudi spustio se i utjelovio, postao čovjekom, podnio muke i trećeg dana uskrsnuo i uzdigao se na nebo i doći će da sudi živima i mrtvima. I (mi vjerujemo) u Svetog Duha i Crkvu svih apostola i neka je prokletstvo na one koji kažu da je bilo vrijeme kada on nije postojao ili prije nego što je postao, nije bio, ili da je stvoren iz ničega i (neka je prokletstvo) na one koji tvrde da je on od druge biti ili naravi, ili da je Sin Božiji stvoren ili da je promjenjiv.¹³

Kršćanski autor o donošenju ove odluke kaže:

Naravno, ova odluka, ovakva i ovako brza, donesena je zbog imperatorovog pritiska jer je on htio da se što prije okonča i smiri neslaganje u crkvama.¹⁴

Will Durant kaže o ovome:

“Samo petorica biskupa i naposljetku samo dvojica uzdržali su se da potpišu ovaj proglas. Obojica su zajedno s Arijem prokleti i protjerani od strane imperatora. Donesena je imperatorova uredba kojom se naređuje spaljivanje svih Arijevih knjiga i kažnjavanje smrću onoga ko ih čuva.”¹⁵

¹³ *History of the Ancient Church in Rome and Iran*, str. 244.

¹⁴ *A History of the World's Religions*, str. 634.

¹⁵ *Historija civilizacije*, sv. 3, str. 771.

Tako su u ovom periodu Pavlova vjerovanja stekla potpunu prevlast. Od tada pa nadalje, iako su se nastavila neslaganja i rasprave u naredna dva stoljeća, opća načela Pavlove teologije bila su prihvaćena.

Za detaljnije proučavanje pogledati sljedeće izvore:

1. Dr. William Miller, *History of the Ancient Church in Rome and Iran*, pogl. 9-13.
2. Earle E. Cairns, *Christianity Through the Centuries*, pogl. 7-15.
3. Joan O'Grady, *Early Christian Heresies*, prijevod na perzijski jezik Abdurahim Soleimani Ardestani, pogl. 2-6 i 9-12.
4. Mary Jo Weaver, *Introduction to Christianity*, prijevod na perzijski jezik Hasan Kanberi, pogl. 3.
5. William James Durant, *Historija civilizacije*, prijevod na perzijski jezik – skupina prevodilaca, sv. 3, pogl. 30.
6. John B. Noss, *A History of the World's Religions*, str. 627-635.

Dvadeset šesto predavanje

Kršćanstvo postaje službena religija i krajnji oblik kršćanskog teološkog sistema

KONSTANTIN JE 313. GODINE PROGLASIO KRŠĆANSTVO jednom od službenih religija Rimske imperije, a kasniji imperatori – osim u kratkom periodu – nastavili su politiku šticeanja kršćanstva. Naposljetku je imperator Teodosije 380. i 381. godine proglasio kršćanstvo jedinom religijom Imperije. On je čak druge religije proglasio nezakonitim i kažnjavao je one koji su izabrali neku drugu religiju. U ovom periodu, kada se kršćanstvo pretvorilo u državnu religiju, crkveni prvaci su postajali sve bliskiji vladarima, a vladari su se, također, uplitali u religijske i crkvene poslove. Sada je kršćanstvo, koje je stoljećima bilo izloženo pritisku i progonu sâmo postalo progonitelj. Dok je do jučer biti kršćanin značilo progon i zlostavljanje, danas je nebiti kršćanin značilo to isto. Zato se proširilo formalno kršćanstvo i crkveni oci okrenuli su se ovosvjetskim dobrima.¹

Konstantin je u Maloj Aziji osnovao jedan grad kojeg je nazvao Novi Rim, ali mu je poslije dao ime po sebi, Konstantinopol. On je 330. godine premjestio upravo u ovaj grad središte Imperije, koja je u ovom vremenu imala samo jednog imperatora. Ovo je bilo uzrokom razdvajanja na istočnu i zapadnu imperiju, sve dok postepeno nije razdvojen i jezik ova dva dijela, tako da je istočni dio govorio grčkim, a zapadni dio latinskim jezikom.

Prenošenje središta Imperije iz Rima u Konstantinopol povećalo je moć rimskog biskupa. Poslije je biskup Rima u

¹ Earle E. Cairns, *Christianity Through the Centuries*, str. 99.

odbrani grada od napadača obnašao dužnost političkog lidera. Tako je rimska biskupija postajala sve moćnija.²

Pojava monaštva

Spomenuti uvjeti uticali su na okretanje Crkve ovosvjet-skim dobrima. Ishod toga je bio da su oni koji su težili asketizmu i pobožnosti napuštali društvo i okretali se bogoštovlju na pustim mjestima. Tako se u četvrtom stoljeću pojavilo kršćansko monaštvo. Osobe koje su izabirale osamljivanje ispočetka su se pojedinačno okretale bogoštovlju, ali je postepeno počeo zajednički monaški život i s tim u vezi pojavile su se monaške ćelije. Oni koji su ulazili u ove monaške ćelije napuštali su društveni život i baveći se zemljoradnjom osiguravali su svoje životne potrebe. Jedna od važnih djelatnosti ovih pojedinaca bilo je pomaganje siromašnima.³

Teološka neslaganja na istoku Imperije

Prenošenjem središta Imperije iz Rima u Konstantinopol, istok i zapad Imperije postepeno su se međusobno udaljili. Ovo je dovelo do razlika u teološkim raspravama ova dva dijela Imperije. Na istoku Imperije raspravljalo se o spoznaji Isusa, odnosu Oca sa Sinom i trojstvu, dok se na zapadu raspravljalo o antropološkim temama i spasenju.

Na istoku Imperije, nakon arijevske spora, učenje o trojstvu o kojem u Novom zavjetu nije bilo izričitog govora prvi put je istaknuto u jednom službenom dokumentu. Prije ova- ga ponekad bi se govorilo o trojstvu, ali je u ovom vremenu ono našlo mjesto u jednom službenom dokumentu. Ustvari,

² *A History of the World's Religions*, str. 637-638.

³ Isto, str. 639; *Christianity Through the Centuries*, str. 123-127.

Arije je od tri elementa trojstva (Otac, Sin i Sveti Duh) odbio božanstvenost Sina, te je nužno iz njegovih riječi slijedilo i odbijanje božanstvenosti Svetog Duha. Nakon Nikejskog sabora čovjek po imenu Makedonije, koji je bio biskup Konstantinopola od 341. do 360. godine, odbacio je mišljenje o božanstvenosti Svetog Duha (treći element trojstva) već ga je smatrao jednim od stvorenja Božijih i jednim od anđela. Na koncu su njegova mišljenja odbijena na saboru održanom u Konstantinopolju 381. godine⁴ i ustvari je nakon ovoga teologija trojstva prevladala u cijeloj Imperiji i svako suprotstavljeno mišljenje je ugušeno:

“Teodosije, koji je bi žestoki pobornik nicejstva postao je imperator 379. godine. On je radi učvršćivanja jedinstva u Imperiji bio u bliskom kontaktu sa biskupom Rima papom Damazom. Konstantin je 381. godine sazvaio Drugi svjetski sabor, tj. Drugi konstantinopoljski sabor. Tu je nikejsko učenje postalo pravovjernim univerzalnim i obznanjeno je da je Crkva svih kršćana pristalica trojstva.”⁵

Saznali smo da je Konstantin 313. godine proglasio kršćanstvo jednom od zakonom dozvoljenih religija Imperije, ali je u ovom vremenu posebno tumačenje kršćanstva, tj. kršćanstvo trojstva proglašeno jedinom službenom i zakonskom religijom Imperije i svaka druga religija i svako drugo tumačenje kršćanstva proglašeni su nezakonitim.

“Ovo kršćanstvo pravovjernog trojstva postalo je posredstvom Teodosija jedinom službenom religijom Imperije. On je rekao da svi ljudi pod njegovom vlašću trebaju živjeti sa religijom ‘za koju se kaže da ju je Rimljanima dao Božiji apostol Petar’. Oni trebaju vjerovati u ‘jednog Boga Oca, Sina i Svetog Duha koji su jednakog ranga u svetom trojstvu’. Heretici i nevjernici bit će kažnjeni. Sva mišljenja arijanizma su odbačena i Arije je nakon smrti, zbog negiranja potpune

⁴ Earle E. Cairns, *Christianity Through the Centuries*, str. 108; *Early Christian Heresies*, str. 157.

⁵ *Early Christian Heresies*, str. 154-155.

božanstvenosti trojstva osuđen. Ustvari, arijanizam se pretvorio u jednu herezu.”⁶

Konstantinopoljski sabor nije u biti donio ništa novo, nego je potvrdio odluke iz Nikeje i objasnio je sa većom preciznošću neke nejasnoće, kao što je božanstvenost Svetog Duha. Ovo su bile odluke Nikejskog sabora gdje je “jednom i za svagda dokazano da u pravovjernoj kršćanskoj vjeri sva trojica su jednaki po rangu, i sva trojica su jedan Bog”.⁷

Iako je sa nikejskim i konstantinopoljskim saborom učenje o trojstvu postalo glavno načelo u kršćanskoj teologiji i od tada ga niko više nije pobijao, ovo nije bio kraj neslaganja u kristologiji, onoj koja je započela u istočnom dijelu Imperije. Nakon ova dva sabora prihvaćena je u svakom smislu Isusova božanstvenost, ali se pojavio drugi problem, a to je kako se ova božanstvenost može uskladiti sa Isusovom čovječnošću.⁸ U dvije teološke škole tog vremena, u Aleksandriji i Antiohiji, postojala su različita mišljenja. U prvoj se više naglašavala božanstvenost Isusa, a u drugoj njegova čovječnost.⁹ Prije konstantinopoljskog sabora čovjek iz aleksandrijske škole po imenu Apolinarije nastojao je riješiti pitanje božanstvenosti i čovječnosti Isusove, ali su njegova mišljenja odbijena na konstantinopoljskom saboru.¹⁰ U tom vremenu neki su vjerovali da čovjek ima dva elementa, tijelo i dušu, dok su drugi – slijedeći Pavla – vjerovali u postojanje tri elementa, tijelo, duša i duh.¹¹ Apolinarije, koji je pripadao drugoj skupini, da bi riješio problem Isusove božanstvenosti i čovječnosti i na koji način ova dva aspekta postoje u jednoj osobi, a da se sačuva jedinstvo osobnosti, vjerovao je da je u Isusu božanski logos uzeo mjesto čovječjeg duha. Njegovo mišljenje je

⁶ *Early Christian Heresies*, str. 155.

⁷ Isto, str. 157-158.

⁸ Isto, str. 159; *Christianity Through the Centuries*, str. 108.

⁹ *Christianity Through the Centuries*, str. 108-109.

¹⁰ *A Concise History of Christian Thought*, str. 68.

¹¹ *Early Christian Heresies*, str. 160.

odbijeno jer je ustvari odbijao potpunu čovječnost Isusovu, a glavni i osnovni element čovjeka je njegov duh.¹²

Nakon sabora u Konstantinopolu pojavila su se dva važna neslaganja i spora o Isusovoj prirodi u istočnom dijelu Imperije. Jedno je učenje diofizita, koji su vjerovali da postoje dvije odvojene naravi u Isusu, božanska i ljudska, a drugo je učenje monofizita koji su prihvatili samo Isusovu božansku narav.

Diofizitsko učenje pripisuje se Nestoru (381-451) iz antiohijske škole. Smatra se da je prije njega Diodor, biskup Tarza, vjerovao u odvojenost između Sina Božijeg i Sina Marijinog. On je imao učenika Teodora koji je naglašavao dvije odvojene Isusove naravi. Nestor je bio Teodorov učenik i proširio je ovo učenje. Nestor je 428. godine postavljen na položaj patrijarha Konstantinopola, dok je u Aleksandriji nasuprot njemu stajao Ćiril Aleksandrijski (umro 444. godine). Jedan kršćanski autor ovako ukratko objašnjava razliku između njih dvojice:

“Nestor je govorio o Isusu i o Riječi Božijoj, dok je Ćiril vjerovao da je Isus bio Riječ. Pitanje koje se, također, postavljalo bilo je šta je narav Isusove ličnosti? Nestor je vjerovao da je on bio čovjek osobno i potpuno koji je s Riječju povezan. Ćiril je insistirao da je Isus utjelovljena riječ. Nestor je izričito izjavio: 'Ja ne mogu zvati Bogom jedno dijete od dvije, tri godine.’”¹³

Nestor je protestirao zbog još nečega. On je osuđivao obožavanje Marije (hazreti Merjem) i smatranje nje božanstvom:

“Protekom vremena razvilo se poštovanje prema Djevici Mariji i postepeno je postalo općeprihvaćeno. Izvješteno je da je za nju korišteno ime “Majka Božija” od trećeg stoljeća u Egiptu. Nestorova reakcija spram ovakvog naziva donekle proizlazi iz njegovo kristologije, a plašio se, također, da će

¹² *Early Christian Heresies*, str. 161; *Christianity Through the Centuries*, str. 109.

¹³ *A Concise History of Christian Thought*, str. 94.

se Isusovi obožavaoci obraćati Mariji kao božanstvu te da bi to bio povratak mnogoboštvu.”¹⁴

U svakom slučaju, crkveni sabor u Efesu održan je 431. godine da bi razriješio neslaganje između Nestora i Ćirila. Ovaj Sabor je potvrdio Ćirilovo mišljenje i udaljio je Nestora sa njegovog položaja, ali nije ništa poduzeo u pogledu rješavanja nesuglasica.¹⁵

Neki su naspram Nestora i možda reagirajući na njegovu kristologiju – koja je umanjivala Isusovu božansku dimenziju – naglašavali Isusovu božanstvenost, toliko da je potpuno zanemarena njegova ljudska dimenzija. Eutih je naučavao da su u Isusu poslije njegova utjelovljenja toliko sjedinjene njegova božanska i ljudska narav da je ostala jedino božanska narav. Zato je ovo učenje poznato kao monofizitstvo.¹⁶

Eutihovo mišljenje je nekoliko puta osuđivano i potvrđivano, da bi konačno na svjetskom ekumenskom Kalcedonskom saboru, održanom 451. godine, i Nestor i Eutih zajedno osuđeni.¹⁷ Kristologija koja je odobrena na ovom Saboru i koja je ustvari postala pravovjerno kršćansko učenje sadržana je u sljedećim rečenicama:

“Isus je bio potpuno u božanstvenosti i potpuno u čovječnosti, stvarni Bog i stvarni čovjek, ima dvije naravi, bez sjedinjenja, bez promjene, bez podjele i bez odvajanja. Ove dvije naravi su jedna s drugom, usklađene u jednoj ličnosti koja ima jednu bit.”¹⁸

Nakon konstantinopoljskog sabora monofiziti i diofiziti smatrani su hereticima i od tada su opstali kao male i raspršene

¹⁴ *Early Christian Heresies*, str. 165.

¹⁵ *A Concise History of Christian Thought*, str. 96; *Christianity Through the Centuries*, str. 109; *Early Christian Heresies*, str. 166-168.

¹⁶ *Christianity Through the Centuries*, str. 109; *Early Christian Heresies*, str. 169.

¹⁷ *Early Christian Heresies*, str. 169; *A Concise History of Christian Thought*, str. 104.

¹⁸ *Christianity Through the Centuries*, str. 109-110.

sekte. Ustvari, glavni pravac kršćanstva je prihvatio učenje kristologije kalcedonskog sabora. Naravno, poslije su se pojavljivale i druge sekundarne rasprave o ovome, kao što je rasprava da li Isus ima jednu volju ili dvije volje? Na saboru održanom 680. godine u Konstantinopolu objavljeno je stajalište o dvije volje. Tako je kristologija u kršćanskoj teologiji dobila svoj krajnji oblik.

Teološka sporenja na zapadu Imperije

U zapadnom dijelu Imperije počela je rasprava o drugoj temi i to antropološke rasprave i rasprave o čovjekovom spasenju. Suprotno istočnoj crkvi, u kojoj su racionalistički orijentirani grčki mislioci bili zainteresirani za teorijske i metafizičke rasprave u teologiji, mislioci zapadne crkve okrenuli su se praktičnim temama.¹⁹

“Biskupi i teolozi zapada koji su objašnjavali Isusova učenja bili su usredsređeni na jedan aspekt kršćanstva drugačiji nego što je to bilo na istoku. Dok su se istočni teolozi sporeli o pitanjima vezanim za Isusovu narav i značenje trojstva, teolozi latinske crkve na zapadu raspravljali su o problemima koji su izravno u vezi sa čovjekovom prirodom i Isusovim životom. Da li čovjek ima slobodnu volju ili ne, koliki je lično njegov izbor ili prethodno predodređenje, bila su neka od pitanja koja su se nalazila u fokusu neslaganja u vjerovanju na zapadu.”²⁰

Na zapadu su dvije strane u sporu predstavljali Augustin (354-430) i Pelagije (360-420). Njihove rasprave su se bavile pitanjem čovjekove prirode i puta njegovog spasenja. Da li čovjek postiže spasenje samo posredstvom moći Božije, ili u procesu spasenja postoji, također, mjesto za čovjekovu volju? Ovo je bila glavna rasprava između Augustina i Pelagija koja

¹⁹ *Christianity Through the Centuries*, str. 110.

²⁰ *Early Christian Heresies*, str. 178.

je okončana neslaganjem o drugim kršćanskim učenjima, kao što su istočni grijeh i Božija milost.

Pelagijevo mišljenje je bilo da su svi ljudi stvoreni slobodni i mogu da izaberu dobro ili zlo. Svaki čovjek je jedno novo stvorenje i nikada nije po utjecajem Adamovog grijeha. Ustvari, s Adamovim grijehom čovjekova volja je oslabila, ali nije potpuno uništena. Čovjek može svojom voljom da se približi Bogu. On može, da bi zadobio Božiju milost, koristiti neke mogućnosti, kao što su sveta knjiga, razum i uzoritost Isusova.²¹

Međutim, prema Augustinovom mišljenju Pelgajeva uvjerenja nisu u skladu sa mnogim temeljnim Isusovim učenjima. On je smatrao da su ova uvjerenja suprotstavljena učenjima o vječnoj milosti, prvom grijehu i Isusovom spasiteljskom ulogom.²² Augustin je smatrao da čovjek nasljeđuje Adamov grijeh i da svojim djelovanjem ne bi nikada mogao sam sebe izbaviti, ali je Isus sa svojim križem ovo spasenje učinio mogućim i čije god stanje obuhvati Božija milost bit će spašen.

Jedan pisac kaže o Augustinovim mišljenjima:

“On je došao do mišljenja da Bog nama ne daje sredstva milosti nego nam daruje snagu da ih koristimo ili nas odbija. Siguran ishod ovakvog stanovišta jeste da je ne samo sva odgovornost spasenja izabranih, nego i sva odgovornost izgubljenih i prokletih pripada Bogu. Upravo kao što se smatralo u davnim vremenima, Augustin, čini se, osuđuje Boga nemilosrdno i nepravedno za nasilje.”²³

O izvoru Augustinovih mišljenja treba reći da je on ustvari objasnio Pavlove stavove o ovome i nije rekao nešto novo.²⁴

Naposlijetku su Pelagijeva vjerovanja osuđena na saboru u Efesu 431. godine, ali se neslaganje nastavilo. Nakon toga

²¹ *Christianity Through the Centuries*, str. 111.

²² *Early Christian Heresies*, str. 186.

²³ *Filozofija u drevnom kršćanstvu*, str. 356.

²⁴ *A Concise History of Christian Thought*, str. 87; *Early Christian Heresies*, str. 182.

je monah Ivan Kasijan (360-435) nastojao da pomiri dva mišljenja. Tako je jedno vrijeme prevladavalo polu-pelagijevsko mišljenje, ali na koncu je na saboru u Orangeu 529. godine osuđeno stanovište Pelagija i Ivana Kasijana i prihvaćeno je djelomično prilagođeno Augustinovo učenje.²⁵

Tako je na kraju petog stoljeća kršćanski teološki sistem stigao do svog konačnog oblika i u oblasti kristologije potpuno su prihvaćena Pavlova stanovišta, dok su u pogledu čovjeka i spasenja prihvaćena njegova mišljenja sa malim izmjenama.²⁶

Za detaljnije proučavanje pogledati sljedeće izvore:

1. Tony Lane, *A Concise History of Christian Thought*, prijevod na perzijski jezik Robert Asrijan, pogl. 1.
2. Earle E. Cairns, *Christianity Through the Centuries*, pogl. 11-15.
3. Joan O'Grady, *Early Christian Heresies*, prijevod na perzijski jezik Abdurahim Soleimani Ardestani, pogl. 10-13.
4. John B. Noss, *A History of the World's Religions*, str. 635-645.

²⁵ *Christianity Through the Centuries*, str. 111-112.

²⁶ *Early Christian Heresies*, str. 193-194.

Dvadeset sedmo predavanje Kršćanstvo u Srednjem vijeku

PRVIH PET VJEKOVA KRŠĆANSTVA bio je period u kome je kršćanska teologija, nakon brojnih sukoba i nesuglasica, konačno stigla do svog krajnjeg oblika. Jedan kršćanski pisac nakon opisa sukoba između Augustina i Pelagija i njegovog rješavanja na saboru u Orangeu, kaže:

“Trojstvo je prije bilo teološki definirano. Isus Krist je već mnogo ranije obožavan kao Sin Božiji i potvrđeno je da je Sin Božiji jednak Bogu. Sada je jasno rečeno da je zbog iskonskog grijeha dubina stanja palog čovjeka takva da se spasenje posredstvom samoga Boga čini nužnim. Čovjek nije samodovoljan i sam njegov razum i snaga volje ne mogu ga izbaviti.”

Srž govora kršćanstva u izvanjskoj formi pozicioniran je ovako: “Druga osoba presvetog trojstva utjelovila se kao jedan čovjek da bi iskupila grijeha i da bi donijela Božiju milost koju nismo zaslužili – ali bez koje ništa nismo mogli učiniti. Na kraju petog stoljeća uobličena su glavna načela matice kršćanstva i njegova učenja su definirana u današnjem obliku.”¹

Tako je na kraju ovog perioda ustvari dat glas apsolutnoj vladavini Pavlove teologije. Pavlova mišljenja su objašnjena i definirana kao zakonomjerna, tako da od ovog vremena pa nadalje, u povijesti kršćanstva se rijetko može vidjeti mišljenje suprotno tome. Ovaj teološki sistem ostao je bez temeljne promjene do danas i, iako se u tijelu kršćanstva desilo

¹ *Early Christian Heresies*, str. 193-194.

važno razdvajanje, nije se vidjela neka korjenita i temeljna razlika u načelima ove teologije.

U periodu poznatom kao srednji vijek, koji je trajao oko hiljadu godina, načela ovog teološkog sistema nisu bila predmet nesuglasica, već su svi napori ulagani u objašnjavanje načela ovog sistema i njihovu odbranu. Uprkos tome, proučavanje povijesti Kršćanske crkve srednjeg vijeka ima veliki značaj. U ovom periodu dogodio se važan rascjep u Crkvi i istočna Pravoslavna crkva odvojena je od katoličke – zapadne. Također, ulagani su veliki napori u objašnjavanje Isusovih učenja i njihovu odbranu i pojavili se posebni misaoni pravci. Sljedeća važna tema je djelovanje Katoličke crkve u Srednjem vijeku, koje je privuklo na sebe veliku pažnju. Cjelovitost mišljenja i djelovanja Crkve u Srednjem vijeku pripremili su teren mišljenjima novog vremena i zbog toga je značajno njihovo poznavanje.

Raskol istoka i zapada i teološke razlike dviju crkvi

U prvim stoljećima nove ere pet biskupija je imalo posebnu važnost: Rim, Konstantinopol, Jerusalem, Antiohija i Aleksandrija. Kao što je već rečeno, od drugog stoljeća ustrojeno je učenje o mjerodavnosti Crkve za suprotstavljanje herezama i priznat položaj jednog autoriteta za određivanje ispravnih vjerovanja. Ono što se u ovom učenju isticalo od samog početka jeste da je rimska biskupija značajnija i po položaju viša od ostalih biskupija i da, također, biskup Rima ima prednost nad ostalim biskupima, te da njegovo stanovište za ostale ima mjerodavnu vrijednost.²

Prenošenjem prijestolnice Imperije iz Rima u Konstantinopolj 330. godine grad Rim je izgubio svoju političku važnost, ali je ovo uvećalo važnost rimskog pape. Ustvari, papski ured je preuzeo političku moć koja je bila preostala u tom

² *Early Christian Heresies*, str. 196-198.

gradu i zato je papa ispunjavao ulogu imperatora.³ S druge strane, ovo premještanje prijestolnice je utrlo put rascjepu na Istočnu i Zapadnu crkvu. Smatra se da je u istočnom dijelu moć vlasti imala veći uticaj na Crkvu i Crkva je bila pod nadzorom imperatora, iako je rimski papa u kriznim trenucima igrao ulogu jednog političkog vođe.⁴ Smatra se da je ovaj čin, također, bio uzrokom rascjepa i sukoba između istoka i zapada. Naprimjer, Leon III Izaurijac, imperator istoka je, da bi otklonio optužbu o idolopoklonstvu koja je dolazila od strane muslimana, zabranio klečanje pred slikama i kipovima i 730. godine je naredio da se sve slike i kipovi izbace iz crkve i unište, osim krsta. Sve ovo se dešavalo na istoku dok istovremeno to nikada nije prihvaćeno od strane zapadnjaka.⁵

Crkva u Konstantinopolu se od početka protivila učenju o prednosti rimske biskupije i smatrala je jednakim svih pet biskupija. Osim toga, ova sukobljavanja bi ponekad uzrokovala privremeni rascjep, ali se konačni rascjep između Rima i Konstantinopola desio 1054. godine. Sukob koji je uzrokovao konačnu podjelu i odvajanje istočne Pravoslavne crkve od rimske Katoličke bio je jedan beznačajan čin, odnosno korištenje beskvasnog hljeba na ceremoniji euharistije na zapadu što je Konstantinopol odbio.

Iako su u ovom vremenu nastala dva odvojena pravca u kršćanstvu, ova dva pravca nisu se razlikovala u osnovnim kršćanskim učenjima, kao što su kristologija, antropologija i čovjekovo spasenje. Jedna od nesuglasica između ove dvije crkve je pitanje prednosti rimskog pape. Pravoslavna crkva također prihvata mjerodavnost crkve čiji lanac biskupa seže do Isusa, ali svih pet biskupija smatra jednakim.⁶ Druga razlika između ove dvije crkve je pitanje ikona koje je već spomenuto. Osim toga, u istočnoj crkvi Marija se obožava kao

³ Isto, str. 199.

⁴ *Christianity Through the Centuries*, str. 166-167.

⁵ Isto.

⁶ *Svijet kršćanstva*, str. 35.

Majka Božija i smatra se nadljudskim bićem, dok na zapadu ovo poštivanje nije izraženo u tolikoj mjeri.

U sedam sakramenata postoje, također, male razlike između ove dvije crkve.⁷ Sljedeća razlika je u tome što su katolici zakonu dodali vjerovanje da je Sveti Duh proizašao iz Oca i Sina, dok Pravoslavna crkva kaže samo iz Oca.

Raskol istočne Pravoslavne crkve i rimske Katoličke je nazgled i s aspekta broja sljedbenika dvije crkve, jedan veliki raskol, ali sa teološkog gledišta nema veliki značaj, jer obje crkve prihvataju onaj teološki sistem koji je nastao u prvim stoljećima i zato su njihove teološke razlike neznatne.

Od ovog vremena pa nadalje nisu se desile značajne teološke rasprave u istočnoj crkvi. Učenjaci istočne crkve su poklanjali više pažnje praktičnim temama i bogoštovlju i stvorili su značajna djela iz ove oblasti. Drugim riječima, ova crkva je od tada pa nadalje bila uglavnom gnostički orijentirana.⁸

Teološki napori zapadne crkve u Srednjem vijeku

Srednji vijek se dijeli na dva razdoblja: Prvo razdoblje traje od 500. do 1000. godine nove ere i poznato je kao "mračno doba". U ovom periodu zapadni dio Imperije je izložen napadu barbarskih i drugih plemena i rijetko je imao periode mira. Zato, u ovom razdoblju nije bilo značajnih teoloških aktivnosti, jedino je u devetom stoljeću sa dolaskom na vlast imperatora Karla Velikog kratko vrijeme zavladao red i mir, što je pogodovalo razvoju i relativnom prosperitetu. U ovom razdoblju od pet stotina godina o teologiji je raspravljano u monaškim ćelijama i uglavnom za ciljeve bogoštovlja i prakse. Zato u ovom periodu nalazimo manje važnih teoloških djela.

Početkom jedanaestog stoljeća situacija se promijenila: u ovom vremenu, ulaskom grčke filozofije posredstvom islamskih

⁷ *A History of the World's Religions*, str. 650.

⁸ *A Concise History of Christian Thought*, str. 131-138.

zemalja, zajedništvo vjerovanja i razuma postalo je glavno pitanje u Crkvi. Uticaj filozofije donio je novi pristup prema teologiji koji se naziva *skolastički* ili *učenjački*. U ovoj filozofsko-teološkoj metodi nastoje se racionalistički braniti religijska učenja. Anselmo se može smatrati prvom osobom koja je koristila ovu metodu u jedanaestom stoljeću. Korištenje filozofske metode u kasnijim desetljećima suočilo se sa otporima, ali je nastavilo živjeti. U trinaestom stoljeću, sa izlaganjem Aristotelove filozofije, uložen je veliki napor da se pomire ova filozofija i kršćansko vjerovanje. Najveća ličnost ovog razdoblja, koja je ulagala veliki napor u ovoj oblasti, bio je Toma Akvinski. Kako god, kao ishod napora teoloških učenjaka ovog razdoblja razvila se nauka koja se naziva filozofija kršćanstva ili racionalistička teologija.

U četrnaestom i petnaestom stoljeću institucija zapadne crkve suočena je sa ozbiljnim problemima. U godinama između 1305. i 1377. pape borave u gradu Avinjonu pod dominacijom francuskih kraljeva. Nakon ovog perioda, koje se ponekad naziva i "babilonsko ropstvo", pojavio se neobičan nered u papskoj instituciji, tako da su se ponekad nalazila dvojica papa istovremeno u biskupskoj stolici Rima.⁹

Krajem srednjeg vijeka nastao je kršćanski gnosticizam. Gnostičko usmjerenje ovog perioda može se smatrati rezultatom poklanjanja velike pažnje izvanjskim sloganima unutar crkve i snažnim racionalnim stremljenjima na univerzitetima. Jedan od najvećih gnostika ovog perioda je Meister Eckhart (1260-1327) koji bio veoma uticajan u ovom području.¹⁰

Djelovanje Katoličke crkve u Srednjem vijeku

Povijest djelovanja Katoličke crkve u toku Srednjeg vijeka je takva da danas malo ko – što unutar Crkve što izvan nje

⁹ Isto, str. 143-147.

¹⁰ *Christianity Through the Centuries*, str. 204-206.

– brani to djelovanje. Budući da se djelovanje Katoličke crkve oslanjalo na jedan teološki princip, tj. mjerodavnost Crkve, a također, zato što je ovo djelovanje glavni činilac teološkog sukoba u kasnijem periodu, potrebno ga je spomenuti.

Kao što je prethodno rečeno, u prvim stoljećima kršćanstva ustanovljeno je pravilo mjerodavnosti crkvenog mišljenja radi borbe protiv heretičkih učenja. Crkva, čiji lanac biskupa seže do apostola, a posredstvom njih do Isusa potvrđena je Svetim Duhom i ona objašnjava i načela i vjerovanja pravovjerja. Zato, svi dostojanstvenici Crkve trebaju biti imenovani od strane biskupa, da bi se očuvao ovaj lanac. Crkva je, pored tumačenja pravovjernih učenja, posrednik milosti i sa sredstvom sakramenata udjeljuje blagoslov.¹¹ Osim toga, u Katoličkoj crkvi se vjerovalo da biskupija u Rimu i njezin biskup imaju prednost nad ostalim biskupijama i biskupima i zato su njihov stav i mišljenje mjerodavni za druge.

Ovo učenje je u toku srednjeg vijeka donijelo bolna iskustva Katoličkoj crkvi i bilo je uzrokom pojavljivanja jednog veoma kompliciranog sistema u ustroju Crkve. U ovom sistemu, koji je bio nezavisan od vlasti i naroda, postepeno je postalo uobičajeno zgrtanje imovine bilo kojim mogućim putem: s jednom krivotvorenom Konstantinovom darovnicom glavni zemljišni posjedi u Evropi pripali su Crkvi. Također, Crkva je na različite načine uzimala novac od ljudi. Ovakvo stanje uzrokovalo je da se imenovanje na određene položaje iznajmljivalo u tom smislu da ko god je imenovan na neki položaj trebalo je da plati jednu sumu novca onome ko ga je imenovao. Pitanje ovosvjetskog kažnjavanja grijeha, koje se činilo radi pokajanja i priznanja, postepeno se pretvorilo u prodavanje oprosta: grješnici su, da bi bili oslobođeni kazne na onom svijetu, trebali platiti Crkvi određenu sumu kako bi svi njihovi grijesi ili dio njih bili oprosteni. S druge strane, obilje bogatstva u Crkvi prouzročilo je širenje raznih vrsta

¹¹ *Early Christian Heresies*, str. 197.

izopačenosti, kao što je seksualni razvrat u Crkvi i među svećenicima, tako da je učestalost razvrata među svećenicima bila veća od one u drugima dijelovima društva i čak ni pape nisu bile nevine u pogledu ovih izopačenja. Pored toga, crkveni djelatnici sebe su smatrali boljim i uzvišenijim od ostalog naroda, svoje zanimanje su smatrali božanskim, a druga zanimanja ovosvjetskim. Ovakvo stanje je prouzročilo osjećaj poniženosti kod naroda, naroda koji je čak i za uspostavljanje komunikacije sa Bogom imao potrebu za crkvom i svećenikom. Sve ono što je rečeno uzrokovalo je da krajem Srednjeg vijeka svećenstvo bude omrznuo kod naroda i da se pojavi opće vjerovanje kako se Crkva treba reformirati.¹²

Za detaljnije proučavanje pogledati sljedeće izvore:

1. Tony Lane, *A Concise History of Christian Thought*, prijevod na perzijski jezik Robert Asrijan, pogl. 2-3.
2. Earle E. Cairns, *Christianity Through the Centuries*, pogl. 16-23.
3. John B. Noss, *A History of the World's Religions*, str. 645-664.
4. William James Durant, *Historija civilizacije*, prijevod na perzijski jezik – skupina prevodilaca, sv. 6, pogl. 1.
5. Einar Moland, *Svijet kršćanstva*, prijevod na perzijski jezik Muhamad Bakir Ansari, pogl. 1.

¹² *Historija civilizacije*, sv. 6 (religijska reforma), str. 21-30.

Dvadeset osmo predavanje

Reformacijski pokret i njegovi ishodi

NA KRAJU RAZDOBLJA SREDNJEG VIJEKA pojedinci su ustali protiv postojećeg stanja, ali neki od njih nisu postigli poseban uspjeh. Međutim, u petnaestom i šesnaestom stoljeću neki su uspjeli postići treći važni rascjep u povijesti kršćanske teologije. Martin Luther (1483-1546), Huldrych Zwingli (1484-1531) i Jean Calvin (1509-1546) osnovali su i vodili jedan tok u povijesti kršćanstva, koji je imao velikog uticaja na religijskom polju savremenog Zapada, a također i u drugim područjima. Oni s aspekta mišljenja nisu bili potpuno saglasni i čak se njihovi sljedbenici smatraju odvojenim religijskim sljedbama, ali uprkos tome, oni su u ukupnosti svojih općih načela, koja su bila suprotstavljena načelima Katoličke crkve, bili saglasni. Ova činjenica je pokazatelj da je kolijevka njihovog ustanka i njihovog uspona bila jedna.

Reformacijski religijski pokret ili protestantizam pojavio se kao protest protiv djelovanja Katoličke crkve u Srednjem vijeku i radi popravljivanja stanja korupcije koje je zahvatilo sve pore Crkve. Propadanje same konstrukcije i pokvarenost crkvenih službenika obuhvatila je sve – od samog pape do nižih nivoa – i njihovo udaljavanje od glavnih ciljeva Crkve, vrijeđali su reformatore protestante i upravo po tome je ovaj pokret postao poznat (protivljenje). Oni su s druge strane sebe smatrali reformatorima i željeli su da reformiraju iskrivljena načela ili načela koja su zloupotrijebljena. Neki su vjerovali da je glavni činilac pojavljivanja ovog pokreta pokvarenost Crkve i shodno tome, istaknute su reforme učenja:

“U pojavljivanju religijskog reformacijskog pokreta može se smatrati uticajnim nekoliko činilaca. Precizno proučavanje djelovanja papskog sistema u Srednjem vijeku pokazuje da apsolutna moć postaje uzrokom pokvarenosti i propasti. U ovom vremenu uzdigla su se mnoga osjećanja protiv papskog sistema. Viklif¹ pokazuje kako kritiziranje djelovanja i grešaka može, također, da obuhvati i kritiku učenja. Crkva je posjedovala mitsko bogatstvo, dok je oskudijevala moralnim odlikama da bi na osnovu njih mogla narodnim masama opravdati svoj uzvišen status.”²

“Stvar je dotle došla da obični svijet što bi god više stekao suštinskih nadležnosti i lične nezavisnosti, Crkva bi u njegovim očima bila pokvarenija i njezino stanje bi se doimalo lošijim nego prije. Crkva u očima naroda tog vremena bila je kao neka prostrana i visoka institucija koja nema drugog cilja osim skupljanja novca i materijalnih dobara. Sa svih strana iz Evrope slijevale su se rijeke zlata i srebra u Rim, gdje su se raširili u najvećoj mjeri, bez ikakvih smetnji i zapreka, materijalizam, uživanje i neprilična djela, čak i razvrat među crkvenim osobljem i svećenicima. Na koncu su raspoznali da je institucija Crkve, ne samo pokvarena i izopačena, nego i da je veoma daleko zaostala od karavana progressa i prioriteta vremena. Ta institucija u ovom promjenljivom svijetu – koji brzo napreduje – ostala je poput jedne nežive okamenjene ustanove iz stoljeća u stoljeće, sa zastarjelim i neprilagođenim sistemom i svakome se čini kao jedna bezdušna vjera i religija.”³

Međutim, neki su krenuli putem teorije, što je suprotno ovome. Naprimjer, Luther, koji je najveći vođa reformacije, počeo je s teorijskim diskusijama, tako da su praktični protesti bili posljedica toga:

¹ Jedan od kritičara Katoličke crkve koji je živio u Engleskoj između 1320. i 1384. godine. On se može smatrati jednim od preteča reformacijskog pokreta.

² *A Concise History of Christian Thought*, str. 241.

³ *A History of the World's Religions*, str. 667-668.

“U međuvremenu, dok je Luther bio zaokupljen ovim mislima, papin opunomoćenik Tetzl došao je u područje Vitenberga da bi kršćanima te oblasti darovao pokajanje i oprost i za to uzeo novac. Luther je ovo djelo smatrao nepriličnim i otvoreno je govorio protiv ovog ružnog čina. Sa grupom svojih prijatelja istog uvjerenja 31. oktobra 1717. napisao je javnu raspravu sa 95 teza koja je čuvena u povijesti Crkve. U ovoj raspravi on detaljno govori o kupovini i prodaji oproštajnica, što je bio izvor prihoda za svećenike i to osuđuje i prekora.”⁴

U Njemačkoj je osnivač reformacijskog pokreta bio Martin Luther, a u Švicarskoj Huldrych Zwingli, a s obzirom da je Zwingli brzo umro, njegovo djelovanje je nastavio Francuz Jean Calvin. Ustvari, osobe koje su stvorile reformacijski tok nisu imale potpuno jedinstveno mišljenje i njihovi sljedbenici, također, sebe ne smatraju jednim religijskim pravcem. Međutim, neki su vjerovali da iako je reformacija obuhvatala mnoge skupine koje su imale različita mišljenja, među njima je postojalo jedno zajedničko uvjerenje. To zajedničko uvjerenje je da čovjek ima nezavisnost i da se Bog prema njemu ophodi kao prema jednoj osobi. Zato čovjek treba izgrađivati svoje vjerovanje u skladu sa svojim razumijevanjem i shvatanjem i sa svojom odgovornošću. Ovo načelo, koje nužno zahtjeva pluralitet i raznovrsnost, ujedinjuje sva ova stremljenja.⁵

Ovo osnovno načelo protestanata protivno je mišljenju i djelovanju Katoličke crkve srednjeg vijeka u vezi s čovjekom. U skladu sa vjerovanjem i djelovanjem ove Crkve, čovjek nema pravo razmišljati o svojim religijskim propisima i Crkva je ta koja objašnjava vjerovanje i tumači svetu knjigu.

Čak u odnosu čovjeka prema Bogu Crkva je posrednik i milost Božija se preko ove institucije prenosi na čovjeka. Zbog toga, ljudi trebaju koristiti ovu instituciju kao posrednika za

⁴ *A History of the World's Religions*, str. 669.

⁵ John Leslie Dunstan, *Protestantism*, str. 43 – 44.

svoje pokajanje i vraćanje Bogu. Glavno načelo koje je pro-uzrokovalo mnoga nedolična djela Crkve bilo načelo mjerodavnosti crkvenog stava. Na osnovu ovog načela sve stvari se okončavaju s Crkvom i biskupom.

Na osnovu rečenog, trebamo se vratiti na važan slogan protestantskih reformatora, tj. povratak svetoj knjizi i mjerodavnost ograničenu na samu knjigu. Reformatori su odbili mjerodavnost crkvene tradicije i jedino su svetu knjigu smatrali mjerodavnom. Oni su govorili da se svi zakoni i običaji trebaju procjenjivati svetom knjigom. Svakako je švicarski ogranak reformacije poznat kao reformirana crkva bio ozbiljniji u ovom pravcu. Naprimjer, ova crkva je smatrala da svih sedam sakramenata, kojih nema izričito spomenutih u svetoj knjizi, treba odbaciti. A sam Luther je govorio da treba zadržati svaki sakrament koji nije suprotstavljen svetoj knjizi. Sve to je prouzročilo da broj sakramenata u različitim ograncima reformacijskog pokreta bude različit.⁶ Neki su u insistiranju na svetoj knjizi otišli dalje i iznosili su mišljenje da trojstva nema u Novom zavjetu, već da je na Nikejskom saboru unijeto u kršćanstvo. Zato treba biti odbačeno. Ovo mišljenje nije prihvatio glavni protestantski ogranak, tako da su oni zagovornika ovog stanovišta živog u vatri spalili.⁷

U vezi s pitanjem čovjeka i spasenja protestanti su ponavljali mišljenja Svetog Augustina, koji su ustvari bili Pavlovi stavovi. Prehodno je rečeno da su u prvim stoljećima kršćanstva crkveni sabori prihvatili Augustinove stavove sa malim izmjenama. Protestantski reformatori su u vezi s ovim u potpunosti prihvatili ova mišljenja, vjerovali su da je s Adamovim grijehom njegovo potomstvo zapalo u takvo stanje da se nikada ne bi moglo samo spasiti. Samo vjerom u Isusa – koji je svojim raspećem iskupio ljudske grijehe – čovjekovo spasenje postaje moguće.

⁶ *A History of the World's Religions*, str. 672.

⁷ Isto, 680-681.

Jedno od najvažnijih uvjerenja reformatora u vezi s čovjekovim spasenjem bilo je da se spasenje može postići jedino vjerovanjem i da djelo ovdje nema nikakvog uticaja. Prigodno je spomenuti da je ovo mišljenje bilo, također, oslonjeno na Pavlove poslanice.⁸

Sljedeća razlika između protestanata i katolika bila je u vezi sa svećeničkom službom i svjetovnim zanimanjima. Katolici su crkvena zvanja smatrali božanskim, a druga zanimanja svjetovnim, dok su protestanti sva zanimanja smatrali božanskim. Zato se vjeruje da je ova činjenica utjecala na zapadni kapitalizam. S druge strane, oni nisu prihvatili povezanost lanca biskupa do Petra i Isusa te nisu smatrali potrebnim imenovanje za crkvenu službu od strane biskupa. Zato su oni vjerovali da su svi ljudi svećenici, ali da službu vrši samo jedna osoba.

Mnogobrojne grupe smatraju se protestantskim, od kojih su neke kao što je Anglikanska crkva (crkva Engleske) bliže katolicima od ostalih, a neke, kao što je anabaptistička,⁹ radikalnije su drugih.

Reakcija Katoličke crkve

Brzina napredovanja reformacijskog pokreta oduzela je katolicima mogućnost reagiranja, ali su oni postepeno ovladali situacijom i pokrenuli su neke aktivnosti. Jedna od tih aktivnosti je održavanje Tridentskog sabora u razdoblju između 1545. i 1563. godine. Na ovom saboru potvrđena su načela Katoličke crkve naspram protestanata. Unutar Katoličke crkve osnovan je red Jezuita (Isusovaca) čiji je smisao bio reforma Crkve i suprotstavljanje protestantima.¹⁰ U svakom slučaju, koliko god da su katolici naglašavali svoja načela naspram protestanata, reformacija u Crkvi bila je neizbježna.

⁸ *A History of the World's Religions*, str. 669.

⁹ Pristalice ponovnog krštenja za one koji su u djetinjstvu kršteni.

¹⁰ *A Concise History of Christian Thought*, str. 243.

Kršćanstvo u novom dobu

Na kraju srednjeg vijeka val humanizma obuhvatio je svijet kršćanskog zapada. Ovaj val, koji je sebe pokazao u religijskom obrascu u reformacijskom pokretu, pojavio se u pokretu renesanse. Smatra se da se poslije ovaj tok nastavio i da je svoj vrhunac doživio u pokretu intelektualizma. Suštinska tvrdnja intelektualizma je bila da čovjek sve stvari treba procjenjivati svojim kritičkim razumom i metodom empirijskih nauka, da bi ih dobro razumio. Na liniji ovog pokreta neki ljudi su vjerovali da i svetu knjigu, također, treba podvrgnuti naučnom razmatranju i da se zato ona ne razlikuje od drugih pojava. Tako je sveta knjiga odnijeta u laboratoriju i podvrgnuta naučnom promatranju, naravno uz poseban svjetonazor ovog perioda, koji je prihvatao samo empirijski dokazane činjenice. Ishod ovih djelovanja poznatih kao "povijesna kritika svete knjige", bio je stravičan za kršćansko vjerovanje. Mnoga prošla vjerovanja o povijesti pisanja i piscima Starog i Novog zavjeta došla su pod znak pitanja i upućene su ozbiljne kritike u pogledu sadržaja. Ustvari, ovo dešavanje zadalo je žestok udarac strukturi kršćanskog vjerovanja.

Pored toga, nova naučna otkrića, koja nisu bila u skladu sa spoljašnjošću svetih tekstova, bila su druga povreda nanesena religijskom tkivu Zapada. Učenjaci kršćanske teologije trebali su reagirati na ove dvije pojave. U vezi s tim reakcija katolika i protestanata bila je različita: Katolici su negativnim stavom odbili nove pojave i naglašavali su stara vjerovanja, dok su teološki učenjaci protestantizma nastojali pronaći novi put da bi očuvali vjeru kod naroda. Oni su prihvatili da mnoge teme treba ponovo i ispočetka objasniti. U svakom slučaju, ishod njihovog truda je stekao naučni karakter i nazvan je "Nova kršćanska teologija", ili "Novi govor".¹¹

¹¹ William E. Hordern, *A Layman's Guide to Protestant Theology*, pogl. 2.

U Katoličkoj crkvi u devetnaestom i dvadesetom stoljeću činjeni su, također, napori za reformu Crkve i njezino prilagođavanje savremenom svijetu. Na Prvom (1869-1870) i Drugom (1962-1965) vatikanskom saboru desila su se važna usklađivanja u ovom smislu.¹²

Prema riječima jednog kršćanskog autora četiri teme se razvijaju u kršćanstvu na kraju dvadesetog stoljeća, koje mogu oblikovati kršćanstvo sljedećeg milenija. Ove četiri teme su:

- Oblik kršćanstva, koji se zasniva na ličnom iskustvu Svetog Duha, i njegovi sljedbenici koji tvrde da mogu činiti začuđujuća djela postižući izravnu vezu sa Svetim Duhom;
- Pojava slobodnih teoloških sistema koji obraćaju pažnju na siromašne i potrebite;
- Pojava tema koje poklanjaju posebnu pažnju ulozi žena u teologiji i vođenju Crkve;
- Pojava usmjerenja koja naglašavaju razgovor i suživot između kršćana i sljedbenika drugih religija.

Za detaljnije proučavanje pogledati sljedeće izvore:

1. John Leslie Dunstan, *Protestantism*, prijevod na perzijski jezik Abdurrahim Soleimani, pogl. 1-2.
2. John Elder, *Historija reformacije u Crkvi*, od 11. pogl.
3. Mary Jo Weaver, *Introduction to Christianity*, prijevod na perzijski jezik Hasan Kanberi, pogl. 5-8 i 12.
4. Tony Lane, *A Concise History of Christian Thought*, prijevod na perzijski jezik Robert Asrijan, pogl. 4-5.
5. William E. Hordern, *A Layman's Guide to Protestant Theology*, prijevod na perzijski jezik T. Mikailijan.

¹² *A Concise History of Christian Thought*, str. 487-488.

Sadržaj

Predgovor	5
-----------------	---

PRVI DIO

UVODNE RASPRAVE

Prvo predavanje

Religija i religije	9
Klasifikacija religija	12
a. Prvobitne i napredne religije	12
b. Izumrle i žive religije	12
Učenja	13
Osobe	14
Geografske oblasti	15
Porijeklo	16

Drugo predavanje

Prvobitne religije	18
1. Vjerovanje u māna	19
2. Magija i vračanje	20
3. Obožavanje totema	20
4. Vjerovanje u fetiš	21
5. Tabu	21
6. Očišćenje i zadovoljština	21
7. Animizam	22
8. Vjerovanje u žrtvu	23
9. Obožavanje duhova predaka	23
10. Jezik legende	24

DRUGI DIO
ARIJEVSKE RELIGIJE

Treće predavanje

Povijesni korijeni i početak hinduističke religije	27
a. Kolijevka nastanka	27
Civilizacija domorodaca drevne Indije	28
Indoevropska civilizacija i ulazak Arijevaca u Indiju	29
b. Vedska religija	29
Vjerovanje i obredi u vedskom razdoblju	30
1. Bogovi i jedini Bog	30
2. Stvaranje svijeta	30
3. Divovi ili bogovi zla	31
4. Znanje o kraju	31
5. Bogoslužje i obožavanje	32

Čvrto predavanje

Od okrenutosti zakonu brahmana do duhovnosti upanišada	34
Brahmane i Aranjake	34
Uspostavljanje klasnog sistema (kaste)	35
Put spasenja u Brahmanama	35
Upanišade	36
Učenje o spasenju Upanišada	36
Jedinstvo bitka	36
Brahman i atman	37
Put bogova i put predaka	38
Reinkarnacija i karma	39
Trajna vjerovanja	39

Peto predavanje

Epsko razdoblje	41
Hinduističko trojstvo	43
Učenje o avataru	44

Šesto predavanje

Hinduistička religija u srednjem vijeku i novom dobu	46
--	----

Temeljne filozofske škole	46
a. Škola Sankhja	47
b. Škola Joge	47
c. Škola Vedanta	47
1. Šankara (osmo stoljeće nove ere)	48
2. Ramanudža (1017-1137)	48
3. Madhva (1167-1276)	49
Religija običnih ljudi	49
Posljednje promjene	50
Karakteristike hinduističke religije	51

Sedmo predavanje

Pregled povijesti i vjerovanja džainizma	53
Život osnivača džainizma	54
Učenja džainizma	55
Sljedbe džainizma	58

Osmo predavanje

Buda i njegova učenja	60
Pojava Bude	60
Prvo predavanje i pojava nove religije	62

Deveto predavanje

Budistička religija, prve promjene	67
Pojava škole Mahajana	69
Razlike u naučavanju između Teravade i Mahajana	70
Spoznavanje Bude	70
Sveti tekstovi	70
Učenje o spasenju	71
Kosmologija	71
Više i jedinstveno biće	72
Kodifikacija i uređenje praktičnih propisa budizma	72

Deseto predavanje

Budistička religija, širenja i kasnije promjene	74
1. Madhjamika	75

2. Jogačara	75
3. Tantrajana i Vadžrajana	76
Budistička religija na istoku Azije	77
1. Čista zemlja	77
2. Čan ili Zen budizam	78
3. Tiantai ili Tendai budizam	78
4. Škola "istinite riječi" (Šingon budizam)	78
Budistička zajednica, u prošlosti i danas	79
Opće vjerske ceremonije	81

Jedanaesto predavanje

Pregled povijesti i vjerovanja u sikhizmu	83
Kolijevka nastanka sikhizma	83
Život osnivača sikhizma	84
Religija nakon osnivača	85
Učenja sikhizma	87

Dvanaesto predavanje

Pregled povijesti i vjerovanja zoroastrizma	90
Kolijevka nastanka zoroastrizma	90
Pojava Zaratustre	91
Nakon Zaratustre	93
Učenja zoroastrizma	93
Sveti tekstovi zoroastrizma	93
Prvobitna zoroastrijska religija	95
Nova zoroastrijska religija	96
Vjerski obredi zoroastrijanaca	97

TREĆI DIO

RELIGIJE DALEKOG ISTOKA

Trinaesto predavanje

Drevna Kina i taoizam	101
Religija u drevnoj Kini	101
Povijest i vjerovanja u taoizmu	103

Učenja taoizma	104
Taoizam nakon Lao Cea	106

Četrnaesto predavanje

Pregled povijesti i mišljenja u konfucijanizmu	108
Konfučijev život	108
Konfučijeva učenja	109
Konfucijanska etika	111
Božanska etika	112
Idealno društvo	112
Uzvišeniji čovjek	113
Konfucijanizam nakon svoga osnivača	114

Petnaesto predavanje

Pregled povijesti i mišljenja u šintoizmu	116
Sveti tekstovi šintoizma	117
Uzvišeno biće	118
Zemlja Japan i mikado	118
Obredna praksa i religijske ceremonije	119
Etički propisi	120
Povijesne promjene u šintoizmu	120

ČETVRTI DIO

SEMITSKE RELIGIJE

Šesnaesto predavanje

Narod po imenu Izrael	125
Abraham (Ibrahim Halil)	126
Hebreji	128
Jišmael i Izak (Ismail i Ishak)	128
Jakov (Jakub) i Ezav	130
Iseljenje u Egipat	131

Sedamnaesto predavanje

Put u obećanu zemlju	133
----------------------------	-----

Mojsijevo (Musaovo) rođenje	135
Mojsije (Musa) biva izabran	136
Beni Izrael u pustinji	137
Mojsijev (Musaov) nauk	139

Osamnaesto predavanje

U obećanoj zemlji	142
Vrijeme sudija	142
Vrijeme kraljeva	145
Raspad izraelske države	149

Devetnaesto predavanje

Babilonsko ropstvo i njegovi religijski ishodi	152
Obnova Hrama	153
Posljednja kodifikacija Starog zavjeta	153
Stari zavjet – sažeto predstavljanje	154
Stari zavjet, povijest pisanja i pisci	158
Proces ozakonjenja knjiga Starog zavjeta	160
Stari zavjet, posljednja kodifikacija i nova mišljenja	160

Dvadeseto predavanje

Od vladavine svećenika do velikog raspršenja naroda	162
Vladavina svećenika	162
Era grčke dominacije	165
Makabejci	166
Sektaštvo u periodu nakon ropstva	167
Vladavina Rimljana	168
Veliko raspršenje	169

Dvadeset prvo predavanje

Nakon raseljavanja	170
Kodifikacija Talmuda	170
Stanje Jevreja u Srednjem vijeku	171
Religijska stremljenja Jevreja u Srednjem vijeku	174
Judaizam u savremenom dobu	175

Dvadeset drugo predavanje

Pojava kršćanstva	178
Kolijevka nastanka kršćanstva	178
Politička geografija	178
Stanje kulture	179
Stanje na polju religije	180
Isus Krist (Isa Mesih)	181
Isusov (Isaov), mir neka je s njim, nauk	182
Kraj njegovog ovozemaljskog života	184

Dvadeset treće predavanje

Petar i Pavle	185
Sukob između dva krila	188
Ishod sukoba do kraja prvog stoljeća	189

Dvadeset četvrto predavanje

Sveti kršćanski tekstovi	192
Pogled na sadržaj knjiga Novog zavjeta	194
Novi zavjet, izvori i povijest	196
Novi zavjet i dva teološka sistema	198

Dvadeset peto predavanje

Vrijeme unutrašnjeg razlaza i spoljnjih pritisaka	200
Sektaške podjele i sukobi	200
Pritisci i zločini Rimljana	204
Rješavanje dva problema	204

Dvadeset šesto predavanje

Kršćanstvo postaje službena religija i krajnji oblik kršćanskog teološkog sistema	208
Pojava monaštva	209
Teološka neslaganja na istoku Imperije	209
Teološka sporenja na zapadu Imperije	214

Dvadeset sedmo predavanje

Kršćanstvo u Srednjem vijeku	217
Raskol istoka i zapada i teološke razlike dviju crkvi	218
Teološki napori zapadne crkve u Srednjem vijeku	220
Djelovanje Katoličke crkve u Srednjem vijeku	221

Dvadeset osmo predavanje

Reformacijski pokret i njegovi ishodi	224
Reakcija Katoličke crkve	228
Kršćanstvo u novom dobu	229

ŽIVE SVJETSKE RELIGIJE

Izdavač
Fondacija "Mulla Sadra"
u Bosni i Hercegovini

Za izdavača
AKBAR EYDI

Lektura
SABINA ŠIŠIĆ

Korektura
EDINA KARAMAN

DTP
MAHIR SOKOLIJA

Štampa
DOBRA KNJIGA

Za štampariju
IZEDIN ŠIKALO

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

2-9(075.8)

SOLEJMANI, Abdurrahman

Žive svjetske religije / Abdurrahman Solejmani ; preveo s perzijskog
Refik Razić. - Sarajevo : Fondacija "Mulla Sadra" u Bosni i Hercegovini,
2012. - 238 str. ; 23 cm

Izv. stv. nasl. na arap. pismu. - Bibliografija i bilješke uz tekst.

ISBN 978-9958-657-58-0

COBISS.BH-ID 19887878

